

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 3

Збірник наукових праць

Київ – 2003

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 3

Збірник наукових праць

Київ – 2003

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Збірник наукових праць. Випуск 3/ Від.ред. Н.М.Корбозерова. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. – 116 с.

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми лексичної, реченнєвої, та текстової семантики, пов'язані з мовними та стилістичними особливостями функціонування слова, словосполучення, речення та тексту.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Скороходько Е.Ф.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 1 від 22 вересня 2003 року).

Загальне рецензування збірника:

доктор філологічних наук, професор **Бурбело В.Б.** (КНУ)

доктор філологічних наук, професор **Омельченко Л.Ф.** (КНЛУ)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

В останні роки можна спостерігати у лінгвістиці перенесення акцентів із вивчення мови як внутрішньої системи на вивчення мовлення, як діяльності, або як дії. У зв'язку з цим з'явилася можливість інакше поглянути на формальну синтаксичну класифікацію висловлень, а саме з позицій *прагматичного підходу*.

Особливий інтерес викликають *питальні речення*, що здатні відобразити найбільш широке коло об'єктивних значень, які мають високу комунікативну мобільність і можуть відображати певні групи значень. Саме це дозволяє їх розглядати не просто як речення, що реалізують пізнавальні комунікативні інтенції мовця, але формально-синтаксичні єдності, що виконують у мовленні певні функції.

Незважаючи на певну кількість робіт, присвячених вивченню питальних конструкцій, залишаються ще мало вивчені проблеми.

Якщо звернутися до античних теорій мови, то слід зазначити, що ідея виділення чотирьох видів мовлення, а саме *прохання, запитання, відповіді, наказу*, належить *Протагорі* (прибл. 480-411рр. До Р.Х.). Учений назвав їх "розгалудженням мовлення" [1:35].

Зазначимо, що сучасні лінгвісти виділяють три основні типи людського спілкування: *ствердження, питання, спонукання*. Вважається, що вони відображають три форми фундаментальної поведінки людини, що говорить і впливає своїм мовленням на співбесідника. Вона хоче йому повідомити якусь новину, або, навпаки, отримати від неї певну інформацію, чи змусити її виконувати якийсь наказ.

Згідно з традиційними концепціями, це три функції людського мовлення, які матеріалізуються в трьох типах речень: *стверджувальному (розповідному), питальному і окличному*. Саме вони є основою акту висловлення.

Водночас, вони представляють три види відносин між повідомленням і логічною діяльністю людини, а саме в розповідному й окличному реченні висловлювана думка постає як реальна, без будь-яких сумнівів з боку мовця. Щодо питальних речень, ця впевненість спостерігається не завжди. Мовець часто буває не впевнений у вірогідності судження. В цьому випадку його думка опиняється в стані пошуку. Він намагається з'ясувати, чи співпадає це судження з дійсністю.

За *Е.Бенвеністом*, питання - це акт висловлення, що має на меті викликати "відповідь" у мовному процесі, який є водночас процесом мовної поведінки двох учасників. Усі лексичні й синтаксичні форми питання, а саме: частки, займенники, порядок слів, інтонація і т.ін.- зумовлені цим аспектом акту висловлення" [2:315-316].

Л.Теньєр, в свою чергу, розвиває цю ідею, зазначаючи, що "невизначеність вибору між двома альтернативними рішеннями і визнана свідомістю мовця необхідність вийти з цієї невизначеності і складають розумову настанову

питання” [3:206].

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що питальність являє собою особливий вид відносин між співбесідниками й між висловленням і судженням. Також, треба визнати, що саме ”питальні речення керують прогресивною ходою думки, встановлюючи водночас смисл, в якому проходить процес пізнання нового, бо питальність є нічим іншим як пошуком необхідної інформації, щоб доповнити, поширити або звірити судження” [4:35].

На думку *Р.Вагнера і Ж.Пеншона*, яка, доречі, є загальноприйнятою в сучасній романській лінгвістиці, питання може бути прямим, непрямим, непрямим вільним. Воно може відноситися до якогось окремого члена речення чи до всієї фрази. Звідси розподіл запитань на повні і часткові. Крім цього, питанням притаманні морфологічні ознаки [5:534].

Треба зазначити, що в процесі розвитку романської мовознавчої традиції погляд на питальні речення багато разів змінювався. Відомо, що загальна історія граматичної думки може бути поділена на кілька великих періодів.

Якщо граматисти XVIст., такі як Ж.Дюбуа, Ж.Пійо, зробили спробу відобразити загальний стан французької мови, то науковці XVII ст. вже намагаються її водночас пояснювати.

Згідно з офіційними даними, в науці про будову речення можна виділити такі напрями, як *традиційний*, який охоплює *логіцизм, психологізм, формалізм*. У *логічному* синтаксисі, теорії якого дотримується Галіше, речення (висловлення) вважалося головною граматичною формою вираження думок або повідомлення в процесі спілкування. Тому воно розглядалося як замісник судження. Воно поставало як мовне вираження судження. Виходячи з цього положення, модально-інтенційні типи висловлення розташовувались в одній вузькій схемі речення як судження. Проте, треба зауважити, що не кожне речення виражає судження, наприклад, спонукальне (вказівне) речення не є судженням, так само не є судженням і питальне висловлення. Логіцисти зазначили, що спонукування та запитання виступають як ”аналоги судження”, оскільки, як і судження, виражаються у висловленні та мають предметний характер (бо в усякому запитанні називається або згадується предмет, про який запитується), може, як і судження, бути істинним або хибним. Але ні спонукування, ні запитання не стверджують і не заперечують дещо про що-небудь, наприклад, в запитанні лише запитується про дещо.

Подібна недооцінка комунікативної функції мовлення завели це положення у глухий кут, вихід з якого намагається знайти вже інша група концепцій, об'єднаних в лінгвістиці під терміном ”*психологізм*”, представниками якого в романському мовознавстві є Дамурет і Пішон, Ле Бідуа, Гійом. Психологізм стає в опозицію до логіко-синтаксичної теорії. Згідно з теорією психологізму, основною тезою була вимога вивчати мову в її реальному функціонуванні та застосуванні. Звертаючись до основних положень цієї теорії, треба зазначити, що її прихильники вважали саме синтаксичний рівень домінуючим у мові. Якщо логіцисти розглядали речення як результат об'єднання понять, то психологісти розуміли речення як вираження розчленування загального уявлення на його складові частини з наступним синтезом.

Слід зауважити, що основний наголос було зроблено на взаємозв'язку

компонентів особистості з психічними процесами і фазами акту у сфері когніції як пізнавальної здатності людини. Вперше було звернуто увагу на неоднорідність групи інтерогативів як з точки зору їх структури, так і з позицій значення [6:143].

Формальні теорії кінця XIX-поч.XXст звертаються до вивчення синтаксису як вчення про комбінаторні валентності слів як частин мовлення і членів речення, тому на перший план висувається не комунікативно-функціональний аналіз, а дослідження формально-синтаксичної природи речення.

При цьому останнє розумілося як один з різновидів словосполучення. З цієї причини форма та семантика питальності не привернули уваги дослідників, що належали до формальної школи, хоча основною їх заслугою був “пафос протесту проти змішування граматики з психологією та логікою” [7:70].

Наступний етап, який виділяється в історії мовознавства є *структуральна лінгвістика*, яка охоплює багато течій, але всі вони мають за основу “Курс загальної лінгвістики” Ф.де Сосюра, який визначив предмет і об’єкт дослідження лінгвістики [8:67]. Треба зауважити, що його теорія сприяла поширенню ідей як лінгвістів-формалістів, так і лінгвістів-логіцистів.

Згідно з теорією структуралізму, все в мові є пропорційним та опозиційним. У цьому напрямку інтерогативи окремо не розглядалися, бо прихильники даної теорії прагнули до вивчення мови як системи, в якій усе є взаємопов’язаним, тому комунікативна сутність мовлення випадала з процесу дослідження. Акцент робили на формально-синтаксичних властивостях речень взагалі, не торкаючись питання про запитання. Головними визнавалися модифікація структури речення та його тема-рематична структура.

Зазначимо, що ідеї Ф.де Сосюра знайшли своє відображення й поширилися в працях його учня Ш.Баллі, який зробив поглиблений аналіз логіко-комунікативної структури фрази, відокремивши, згідно логічного принципу, дві основні частини в повідомленні: *модус* і *диктум* [9:47-48].

Щодо питальних речень, за теорією Баллі, питання може стосуватися лише модусу або лише диктуму. Він виділяє *чотири типи питань*:

1. *часткове диктальне питання*, яке стосується невідомої частини факту; друга частина відома: *Qui vient de sortir? C’est Pierre qui est sorti*. Частина відповіді (Pierre) уособлює рему.

2. *повне диктальне питання*: *Qu’est-il arrivé? Une auto a écrasé un piéton*. В даному випадку ціла відповідь представляє рему.

3. *повне модальне питання*, коли факт є відомим, але не відомо, чи співпадає він з дійсністю: *Paul est-il ici? Oui(non; peut-etre)*.

4. *часткове модальне питання*, яке містить в собі запит про вірогідність частини факту: *Est-ce à l’école que Paul est allé? Oui, il est allé à l’école*.

Цієї теорії дотримується й наш сучасник В.Г.Гак. Але він, крім цього, виділяє *дві функції* питальних речень:

Первинна, яка реалізується під час запити інформації;

Вторинна, що реалізується, коли мовець не чекає на відповідь, коли інформація йому відома, коли немає кому відповідати, чи питання задане самому собі. У цьому випадку ми маємо справу з так званим *риторичними питаннями* (“помилковим”, “хибним”).

Також, В.Гак вважає, що поняття “повне/часткове питання” стосується

елементу, яким цікавляться, всієї фрази чи лише її частини [10:77].

Згідно цих положень, ми маємо різні типи відповідей. Якщо перший вид запитання - інформативний (запитує про подію чи його частину), другий-верифікативний, що запитує про вірогідність факту.

Крім цього, Ш.Баллі встановив, що частини мови у реченні можуть змінювати свої функції і він заложив основи теорії транспозиції, яка була поширена Л.Теньєром, Ж.Дюбуа і яка стала базою *трансформативної і генеративної граматики*.

Отже, одним із відгалужень формальної методики вивчення мови є *генеративна граматика*. Чітке розміжування в мовних структурах можливостей (мовна компетенція) та актуальності (мовне застосування) дозволило прихильникам цього напряму формально описати породження мовленнєвого висловлення через поняття трансформації. Звідси друга назва даної течії - трансформативна граматика. З трьох компонентів цієї граматики - фонологічного, семантичного та синтаксичного - домінуючим є синтаксичний компонент, а семантика та фонологія виконують по відношенню до синтаксису інтерпретуючі функції.

Розглянемо на прикладі роботи Л.Теньєра "*Eléments d'une syntaxe structurale*" (1958) основні положення цього напряму.

Автор намагається виділити у фразі семантичний план (субстанцію) і структуральний, граматичний план (форму).

Л.Теньєр виділяє в процесі аналізу фрази два етапи:

1. вивчення різних морфологічних форм, які може приймати у реченні та ж сама семантична субстанція (слово)
2. вивчення трансформації - синтаксичних відносин навколо дієслівного ядра.

Лінгвіст вводить поняття *ядер* [11:208], з яких складається речення. За Теньєром, питання може ставитися до будь-якого з ядер речення. Їхня кількість залежить від кількості ядер.

Наприклад, в реченні "*Alfred chante une chanson*" ми маємо три ядра. Отже, ми маємо право поставити запитання до кожного з цих ядер:

Qui chante une chanson?

Que fait Alfred?

Que chante Alfred?

Крім цього виду питань, лінгвіст виділяє ще *конективне*. В цьому випадку всі ядра семантично заповнені, і питання до жодного з них не відноситься. Але питання стосується можливості зв'язку між цілими ядрами.

Наприклад, „*Alfred chante-t-il une chanson?*”

Слідуючи за Л.Лебо, Теньєр також розподіляє питання на:

- *Спеціальні*, коли вони ставляться до будь-якого члена речення:

Où est Pierre?

- *Загальні*, коли питання стосується всього речення:

Etes-vous français?

Л.Теньєр зауважує, що в опозиції "питання до ядра/конективне питання" можна спостерігати критерії, що лежать в основі опозиції "категоріальний (статичний) синтаксис / функціональний (динамічний) синтаксис". Під час

питання до ядра, мають справу з категоріями, бо це питання формулюється за допомогою питальних слів, типи яких відповідають типам категорій.

Що ж до конективного питання, то воно стосується лише зв'язків між ядрами, тобто структури речення і належить до структурного синтаксису.

Згідно з основними положеннями цієї теорії ми можемо зробити висновки, що генеративізм не орієнтувався на мовленнєву діяльність і відповідно на граматику висловлення та його прагматичне відхилення. На нашу думку, дана теорія зручна під час машинного діалогу, бо вона не висвітлює комунікативні та когнітивні аспекти людської мови.

Саме це й призвело до виникнення у мовознавстві робіт, звернених до *прагматики (теорія мовленнєвих актів)* і далі-до *когнітивних аспектів* природи мови. Саме в цих напрямках було звернено особливу увагу на проблему *інтерогативності*.

Спроба генеративістів скласти теорію синтаксису на основі суто формальних ознак зустріла опір у колі англо-американських лінгвістів, відомих як прихильники напряму *"генеративної семантики"* (Ч.Філмор, Дж.Лакофф)

Треба відзначити, що своєрідною варіацією цієї течії є семантико-синтаксична концепція Уоллеса Л. Чейфа. В своїй роботі *"Значення та структура мови"* [12] він спеціально розглядає цікаву для нас категорію модально-інтелектуальних висловлень. Науковець вказує на неоднорідність феноменів, об'єднаних у категорію "запитання": "В англійській, як безперечно і інших мовах, є ряд різнорідних явищ, які можуть бути об'єднані під спільною назвою *"question"* - *"запитання"*. Для початку треба вказати, що "запитання" - це неофіційний термін, що охоплює речення декількох чітко відмінних типів" [13:126-202]. Що об'єднує подібні речення, так це той факт, що семантично вони деякою мірою подібні до імперативів, оскільки запитання - це прохання особливого виду.

Однак, на відміну від імперативів, які звичайно вимагають певних форм нелінгвістичної поведінки, або дії, запитання пов'язані головним чином з мовною реакцією. Тим самим автор дістає можливість підкреслити здатність інтерогативів передавати значення інших комунікативних типів речень.

Як відомо, основним критерієм, згідно з яким запитання відрізняється від стверджувальних речень або спонукальних, це те, що вони промовляються з метою отримання мовної реакції слухача. Для того ж, щоб розрізнити феномен у середині групи запитань, У.М. Чейф пропонує вбачати в кожному з типів інтерогативів відповідну семантичну одиницю-сему. Наприклад: сема "заперечення", "ствердження", "перепитування" та ін. Причому, на усі ці "семи" семантична одиниця "питальне" може як накладатися, так і не накладатися.

Проте, метою мовця є зовсім не вимога мовної чи немовної реакції слухача, але мовленнєвий вплив, який, залежно від інтенції суб'єкта мовлення, через ілокутивну силу висловлення відчуває на собі адресат.

Таким чином, ми можемо впевнитися, що інтерогатив має "формальною" або "граматичною" семою питальність, але сема, що домінує, - це те, що співпадає з комунікативним наміром мовця - запитання, прохання, наказ тощо.

До даного напряму можна віднести і роботу Дж.Лайонза *"Вступ до теорії"*

лінгвістики”

Автор розташовує власні думки про запитання в розділ ”Спосіб”: ”За характером своєї модальності серед усіх речень окремо стоять два класи. Перший з них - це спонукальні речення... Питальні речення також протистоять розповідним завдяки своїй модальності” [14:478].

Обґрунтовуючи свою позицію, мовознавець відзначає: ”Традиційна граматики розглядає їх як модальні, тому що в більшості мов (включаючи латинську, грецьку, англійську) синтаксичне протиставлення розповідних та питальних речень пов’язано не з відмінностями в дієслівній словозміні або у виборі певного допоміжного дієслова, а з використанням різних допоміжних часток або займенників, зі зміною в порядку слів або інтонації, які виступають разом з дійсним способом” [14:476].

Отже, Лайонз спочатку відштовхується від запитання як мовної форми. Проте, потім, він відзначає суттєві властивості питальних висловлень, що є можливим саме для їх комунікативного опису: ”...з більш загальної точки зору абсолютно зрозуміло, що питальні речення є модальними: їм можна приписувати додаткові модальні ознаки, що вказує на ті чи інші очікування мовця” [14:481].

Таким чином, вивчивши і проаналізувавши різні етапи і напрями в історії романської філології і мовознавства взагалі, ми дійшли висновку, що усвідомлення питальних висловлень довгий час було фрагментарне і одностороннє.

Питальні речення виступали як :

- мовний аналог (замісник) судження (логіцисти)
- засіб задоволення інтелектуальних потреб мовця (психологісти)
- суто формальна синтаксична схема (формалісти)
- тема-рематична структура (структуралісти)
- питальні трансформи ядерних (констативних) речень (генеративісти)

Системне зацікавлення проблемою питальності виникає з повним введенням у лінгвістику принципу діяльності як методологічної бази. Саме у діяльнісних, функціональних відгалуженнях мовознавства з’являється можливість комплексного розгляду різних видів інтерогативних висловлень - стосовно психофізіологічного субстрату мови-мовлення, внутрішні конструкції форм питальності і ситуативної обумовленості їх функціонування.

Отже, на сучасному етапі розвитку мовознавчої традиції науковці наполягають на визначенні питальних речень як формально-синтаксичних єдностей, що утворюють структурно-однорідну групу. Вони мають здатність об’єднувати (уособлювати) семантично-прагматичні смисли інших типів модально-інтенційних висловлень. Тому у вивченні даного явища слід орієнтуватись не лише на функціонально-семантичне поле питальності, а й на ті функціонально-синтаксичні поля, що традиційно співвідносяться з розповідним, окличним, спонукальним та іншими непитальними формально-синтаксичними типами висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1 Античная теория языка и стиля. Под общ. ред. О.М.Фрейденберг М.-Л., Гос.соц-эконом. из-во, 1936. 2 Бенвенист Е. Общая лингвистика.- М., „Прогресс”, 1974. 3. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. / Пер. с франц И.М. Богуславского.- М.: Прогресс, 1988. 4. Реферовская Е.А., Васильева А. К. Теоретическая грамматика

современного французского языка.- М.: Просвещение, 1982. 5. *Wagner R.L. et Pinchon J. Grammaire du français classique et moderne. Ouvrage couronné par l'Académie française. Paris, Hachette,1977/*. 6. *Пауль Г.* Принципы истории языка./ Пер. с нем. под ред. А.А.Ходовича.- М., Иноиздат, 1960. 7. *Ельмслев Л.* Прологомены к теории языка // НЗЛ – Вып. I - М., 1960. 8. *Соссюр Фердинанд де* Курс общей лингвистики / Пер. с франц. А Сухотина.- Москва: Логос, 1999. 9. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка.- М., Изд. иностр. лит., 1955. 10. *Гак В.Г.* Теоретическая грамматика французского языка: Синтаксис: М.: Высшая школа, 1986. 11. *Теньер Л.* Запн. праця. 12. *Чейф У.Л.* Значение и структура языка. / Пер с англ.. Г.С. Щура.- М.,”Прогресс”, 1975. 13. *Kats J.J. Postal P.M.* Semantic Interpretation of Idioms and Sentences Containing Progress Report .- 1963.-№70. 14. *Лайонз Дж.* Введение в теоретическую лингвистику. / Пер. С англ.. В.А. Звегинцева.- М., 1978.

The article deals with the problem of questioning in the process of the formation of the Romance philology as science. The main object of the investigation is the conception of “interrogative sentence”, which has been changing with the development of the French linguistic tradition during the XVI-XX centuries.

Присвячено проблемі питальності у романській філології і мовознавстві взагалі. Об'єктом дослідження є питальні речення, концепція яких змінювалася і доповнювалася разом із розвитком французької мовознавчої традиції впродовж XVI-XX ст.

АРТЕМОВА Л.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ЕМОТИВНІСТЬ ЯК ПРОВІДНА РИСА СУЧАСНОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО АНАЛІТИЧНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)

Сучасна аналітична публіцистична стаття представляє собою експресивний текст, метою якого є вплив на свідомість реципієнта, апелюючи до його свідомості, розуму та почуттів з метою переконання в авторитетності позиції та думок автора. Беручи за аксіому твердження В.А.Маслової, що неекспресивних текстів не існує [Маслова,1995,185], ми вважаємо, що будь-яка аналітична стаття є експресивно забарвленою і потенційно визначається спроможністю впливати на читача, його поведінку та соціальну позицію. Один з відомих сучасних дослідників публіцистики О.О.Тертичний наголошує на тому, що в аналітичних публікаціях перший план відводиться думці автора, яка спирається на сукупність фактів, а також емоціям, що породжені цією думкою [Тертичний,2000,8]. В цій статті ми робимо спробу довести домінуючу роль емотивності поряд з оцінністю та інтенсивністю, провідними експресивними рисами іспаномовного аналітичного тексту.

Перераховані вище чинники є складовими експресивності, яку на думку Ю.Д. Каражаєва, можна розглядати з двох позицій: по-перше, як феномен стилістичний, в цьому випадку, це стратегія мовця, по-друге, як прагматичний, з позиції реципієнта [Каражаєв,1987,20-21]. У першому випадку експресивність визначається як виразність, зображальність мовлення, така його особливість, завдяки якій відбувається насичення тексту стилістичною маркованістю, інтенсифікація його виразності, і повідомлюване набуває здатності передати певний нетравіальний, нестандартний зміст. Така експресивність покликана деавтоматизувати сприйняття тексту, підтримати загострену увагу реципієнта, активізувати мислення, викликати чуттєву напругу читача, вона є невід'ємною

часткою мовотворчості, активної роботи людського розуму, образного та асоціативного мислення – складовою емоційної напруженості [Чабаненко, 1984, 7, 147]. З іншого боку, саме ця провідна концептуальна категорія обумовлює підсумок розуміння тексту, якість його стрийняття, визначає ту частку інформації, яка буде отримана та опрацьована адресатом, тобто визначає міру реалізації комунікативного, прагматичного та інших завдань [Маслова, 1995, 185].

Вслід за В.А.Масловою, ми розглядаємо експресивність як одну з облігаторних функцій кожного тексту і визначаємо її як систему використаних в ньому мовних засобів, або іншимим словами, суму експресивів його складових різних рівнів [Литвин, 1987, 36], яка дозволяє найбільш виразно представити зміст текста і ставлення автора до нього, як наслідок підсилити вплив на емоційну, інтелектуальну та вольову сфери реципієнта [Маслова, 1991, 183]. Дещо з іншої позиції висвітлює цю категорію В.Н.Телія, який стверджує, що експресивність є категорією, орієнтованою на когнітивний план мовнорозумової діяльності, оскільки несе сигнали про інтенції суб'єкта мовлення, що виражають оцінно-емотивне ставлення до означеного, і саме це ставлення мовця “визначається” у свідомості читача і залежить від його спроможності “відтворити” структуру думок, в тій чи іншій мірі адекватно до комунікативного замислу мовця [Телія, 1991, 65]. Тобто, іншими словами, експресивність направлена на адресата мовлення, забезпечує якість реалізації зв'язку “автор–реципієнт”, його ефективність [Кожина, 1987, 17]. Для нашого дослідження важливим є зауваження Ю.Д.Каражаєва про те, що експресивність може бути представленою як внутрішній *емоційний* стан суб'єкта, що знаходиться в індивідуальній свідомості, соціологізація якого відбувається у соціумі через мовленнєві акти [Каражаєв, 1987, 20-21].

Всі вище наведені визначення експресивності в більшій чи меншій мірі вміщують поняття емотивності. На наш погляд, є справедливим твердження, що ядром загальної експресивності вважається емотивність, вона пронизує всі рівні тексту, а інші чинники, такі як оцінність, образність, інтенсивність залежать і взаємодіють з нею [Маслова, 1995, 185]. Ця теза є вірною для публіцистичного тексту, з метою доказання останнього наведемо невеликий уривок з аналітичної публікації жанру колонка: *El alegato comienza entre el 10 y el 11 de septiembre, esa delgada línea de sombra sobre la que caminó el mundo, aún inconsciente de la profunda herida que lo iba a dividir, en el amanecer de Nueva York y en el mediodía y en la noche de muchas partes del universo, en el atardecer de los bosques, sobre el mar y en el subsuelo, entre las flores y entre los muertos. La herida dejó impávida, sin embargo, a la naturaleza misma, dice Terzani, como si los bosques, los animales y el aire, y incluso la tierra, supieran mejor que los hombres que el tiempo es infinito; aquellas heridas son nuestras* (El País, La herida, Juan Cruz, 29.9.2002).

Цей приклад характеризується не-нейтральністю висловлювання. По-перше, автор апелює до фонових знань читачів – *el 10 y el 11 de septiembre*, відповідно пробуджуючи згадку про трагічні події вересня у Нью-Йорку, викликаючи емоційний стан співчуття, страху, т.д. Використання контекстуальних синонімів *mundo–universo– tierra* покликане розкрити масштаб катастрофи, інтенсифікувати поняття трагедійності події для всього людства. Емотивний ефект створюється завдяки використанню дистантного повтору лексичної одиниці *herida*, що вжита у

метафоричному плані: причиною рани, про яку йдеться у тексті, є подія, вона не є результатом безпосереднього фізичного втручання, а скоріше визвана духовними та моральними переживаннями людини. Феномен обманутого очікування *en el atardecer de los bosques, ... entre las flores y entre los muertos* підкреслює і зводить воедино опозицію між неживим світом, що персоніфікований *sobre la que caminó el mundo, aún inconciente, dejó impávida, sin embargo, a la naturaleza* і людиною, яка в даному уривку пасивна. З одного боку журналіст показує, що подія, що сталася, покрила всі часові проміжки, тобто заповонила весь час буття: *en el amanecer de Nueva York y en el mediodía y en la noche de muchas partes del universo, en el atardecer*, а з іншого – *tiempo es infinito*, для безкінечного часу існування світу, для природи не відбулося жодних змін; значення події, що сталася, впливає лише на людство: *aquellas heridas son nuestras*. Посилює емотивний ефект також використання віднесень до природи *los bosques, el mar y el subsuelo, las flores ...; los bosques, los animales y el aire, y incluso la tierra*, перерахування тих багатьох компонентів, що вміщує це поняття, протиставляється одиничності людини. Тональність тексту затемнена, вона створюється на лексичному рівні відповідними мовними одиницями: *sombra, inconciente, profunda herida, los muertos*. Таким чином, у цьому уривку співіснують різні емотивні нашарування, що є джерелом багатства емотивного змісту, які у комбінації з образністю, оцінністю, композиційними прийомами, підтекстом у своїй сукупності дають особливу експресивність аналітичного тексту.

Ще на початку ХХ ст. видатний французький лінгвіст, Шарль Баллі у своїй праці “Французька стилістика”(1909) відмітив дихотомію раціонального та емотивного; як сутність, вона притиставляла інтелектуальне, бесстрастне емоційно забарвленому відображенню дійсності. На сучасному етапі розвитку науки більшість дослідників постулюють це положення, наголошуючи на нерозторгненість цих двох категорій (Л.Г.Бабенко, В.К.Віллонас, В.І.Жельвіс, В.А.Маслова, В.Н.Телія). Між цими категоріями також визначають існування динамічної єдності, тобто існує можливість їх комбінування, при цьому може мати перевагу інтелект (для публіцистичного стилю йдеться про інформативні жанри) або афект (йдеться про аналітичні та художньо-публіцистичні тексти), однак обов’язковою є їх наявність в обох випадках, розрізнення відбувається лише на рівні прояву ступеню інтенсивності їх вираженості в конкретному прикладі [Жельвіс,1990,8-9]. Ми вважаємо необхідним розвести поняття афекту і емоції, що нерідко трактуються як синонімічні. Є неможливим ототожнювати ці дві категорії, вихідячи з того, що афекти – це інтенсивні, короточасні емоційні всплески, які вважаються непрогнозованими, тобто їх роль в лінгвістичному континуумі обмежена, в той час як емоції виникають обов’язково, завжди і є прогнозованими [Маслова,1995,189-190]. Згадана прогнозованість програмується *соціально-типізованим ядром* – закріпленим суспільним соціально-типізованим змістом емоцій, яке характеризує будь-які емотивні мовні засоби всіх рівнів. Саме на це ядро орієнтується журналіст при створенні свого матеріалу. Воно є точкою відліку для формування суб’єктивної, індивідуалізованої, екстеріорізованої емоції читача.

На підтвердження нашої думки про вагомість соціально-типізованого ядра емоцій для ефективності журналістського мовлення звернемося до прикладу: А

poco que se piense en la situación creada en el Parlamento de Navarra por la presencia de un culpable de asesinato, se comprenderá que una circunstancia de esta naturaleza sólo es posible si el delincuente es a la vez nacionalista. No que nacionalismo y delincuencia vayan siempre de la mano (aunque en este siglo los crímenes más horribles han sido los cometidos en nombre de la nación), sino que resultaría imposible elegir a un asesino como diputado si no fuera nacionalista: sólo el fanatismo nacional puese extraviar de tal modo las conciencias como para inducir a varios miles de personas a sentirse representados por un convicto de asesinato. (El País, Santos Julia, Con toda normalidad, 4.7.1999) В цьому випадку емоційне соціально-типізоване ядро має негативний знак з модальністю насилля, фанатизму, що формується на основі повторного вживання наступних лексичних одиниць: *nacionalista (nación, nacional, nacionalismo)*, які отримують негативне емоційне забарвлення при паралельному використанні в контексті поряд з такими термінами як: *delincuencia, delincuente, asesinato, asesino, culpable, crimen*. Приклад підкреслює той феноменологічний факт, що емоції є предметно співвіднесеними, “адресованими” до певної одиниці пізнавального образу (для лінгвістики, це текст). Цілісне емоційне явище завжди являє собою єдність двох моментів: деякого відображення змісту та власне емоційного переживання, тобто специфічного емоційного забарвлення, з яким зміст відображається суб’єктом. В структурі емоційного явища, зміст – явище ідеальне, момент емоційного переживання – реальний [Виліонас,1976, 41-44], тобто емоції виражаються мовними знаками як об’єктивно існуюча реальність [Бабенко,1989,6-11].

Поняття *емоційного забарвлення* слід розуміти як конкретні емоційні нашарування, відтінки, яких набуває певна мовна одиниця в певному контексті, ніби “вбираючи в себе” емоційний тон висловлювання, що наглядно продемонстрував вище наведений приклад з поняттям націоналізму [Лукьянова,1986,52]. Ця характеристика виникає при пристрасному ставленні людини до образу предмета, що проявляється в мовленні на змінах в “складі” мовленнєвих висловлювань або їх продукування в стані емоційної напруженості [Витт, 1984,22-23]. В попередньому прикладі емоційні синтаксичні конструкції *A poco que se piense en..., No que nacionalismo y delincuencia vayan* обрамляють висловлення, їх вживання детерміноване ставленням автора до висловлюваного, прориву його емоційного стану в зону творчого процесу. Не слід забувати про те, що емоційні процеси не обмежуються феноменом емоцій, вони є складним поєднанням чуттєвого тону, емоцій, афектів, настроїв, почуттів, і вся їх комбінація слугує механізмом специфічного відображення світу людиною, певним регулятором її поведінки [Маслова,1991,184]. Слід наголосити, що емоції – психолінгвістична категорія, яка на мовному рівні корелює з поняттям емотивності [Бабенко,1989,14].

Емотивність як лінгвістична характеристика текста охоплює сукупність мовних засобів, яким властиво призводити до емоційного ефекту, тобто визивати у реципієнта відповідні емоції. Ці мовні засоби є спеціально спрямованими на підсилення емоціогенності змісту, тобто інтенсифікування самого змісту повідомлюваного і пробудження відповідних рецепторів у реципієнта. Джерелами і факторами емотивності вважаються, в першу чергу, зміст як інтра- так і

екстралінгвістична інформація, комунікативне завдання та наміри автора, його уявлення про адресата [Маслова,1995,187-188]. Формування емотивності відбувається за рахунок мовних засобів всіх рівнів [Шаховский, 1987,87], тому ми вважаємо відносно неправомірним занадто вузьке трактування цієї категорії, як такої, що або співвідноситься з експресивною, емотивною лексикою, або ототожнюється з коннотацією, або з оцінністю. Справедливо буде відзначити, що емоційний план тексту сприяє його оціненню. Оцінюючи суб'єктивну значимість об'єктивних явищ, емоціонально-сміслові переживання слугують разом з тим для спонукання суб'єкта до діяльності, направленої на оцінювання змісту [Вилюнас,1976,132-136]. Відповідно не слід розводити ці параметри, скоріше слід розглядати їх взаємне співіснування: мова йде про поняття емоційної оцінки, тобто позитивної або негативної емоційної реакції.

Таким чином, ми вважаємо необхідним підсумувати, що категорія емотивності вищою мірою притаманна і характеризує аналітичне публіцистичне мовлення, що обумовлено в свою чергу наступними вимогами до цього типу жанру текстів: його обов'язкову експресивну насиченість, безпосередню спрямованість на реалізацію впливу на реципієнта, наявність підтексту, спонукальну навантаженість. Наступним етапом дослідження слід вважати спостереження за функціонуванням інших параметрів, таких як оцінність, інтенсивність, їх комбінування з категорією емотивності та реалізацію ними "внеску" в загальну експресивність висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бабенко Л.Г.* Лексические средства обозначения эмоций в русском языке.– Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1989. 2. *Балли, Шарль* Французская стилистика.–М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1961. 3. *Вилюнас В.К.* Психология эмоциональных явлений.– М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. 4. *Витт Н.В.* Речь и эмоции.– М.: Моск. пед. инс-т иностр. яз. им.М.Гореза,1984. 5. *Жельвис В.И.* Эмотивный аспект речи: Психолінгвістическая интерпретация речевого воздействия.– Ярославль: Изд-во Ярославск. гос. ун-та, 1990. 6. *Караджаев Ю.Д., Джусоева К.Г.* Прагматическая направленность синтаксической экспрессии / В сб. Проблемы экспрессивной стилистики/ Отв. ред. Т.Г. Хазагеров. – Изд-во Ростов. ун-та, 1987. 7. *Литвин В.Ф.* Экспрессивность текста и экспрессивность слова/ В сб. Проблемы экспрессивной стилистики/ Отв. ред. Т.Г. Хазагеров. – Изд-во Ростов. ун-та, 1987. 8. *Лукьянова Н.А.* Экспрессивная лексика разговорного употребления (проблемы семантики).– Новосибирск: Наука, 1986. 9. *Маслова В.А.* Коммуникативная природа и параметры экспрессивности текста/ В сб. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности/Отв. ред. В.Н. Телия.– М.: Наука, 1991. 10. *Маслова В.А.* Некоторые онтологические аспекты эмотивности текста/ В кн. Язык и эмоции/ Сб. науч. трудов.– Волгоград: Перемена, 1995. 11. *Телия В.Н.* Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц/ В сб. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности/ Отв. ред. В.Н. Телия.– М.: Наука, 1991. 12. *Тертычный А.А.* Жанры периодической печати: Учеб. пособие.– М.: Аспект Пресс, 2000. 13. *Чабаненко В.А.* Основы мовної експресії. К.: Вища школа, 1987. 14. *Шаховский В.И.* Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка.– Воронеж: Воронежск. ун-т, 1987.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. El País, Santos Julia, Con toda normalidad, 4.7.1999. 2. El País, La herida, Juan Cruz, 29.9.2002.

ADOLFO BENJAMÍN

ALREDEDOR DE LA ALUCINACION NEGATIVA

Al intentar desarrollar una hipótesis sobre algunos procesos que establecen la relación del sujeto humano con la "realidad" algunas cuestiones nos llaman de inmediato. La primera y más candente es la palabra, concepto o categoría "realidad". La segunda es

la contradicción, más aparente que real, – acerca de la instancia que comanda la “prueba de realidad”, según surge de la confrontación de dos grandes textos freudianos: “Psicología de las masas y análisis del Yo” de 1921 y “El Yo y el Ello” de 1923. La tercera es la articulación, asiduamente lineal, entre percepción y realidad. La cuarta es la ubicación teórica y el manejo clínico de la alucinación.

Añádase a lo anterior la conmoción que a la teoría del conocimiento importa la aparición en el pensamiento humano de la teoría y práctica de la transferencia.

A lo largo de la obra del creador del psicoanálisis se pueden perseguir algunas intuiciones que sostienen su pensamiento.

Las vesículas cerradas o semi cerradas están siempre presentes.

El sujeto humano es como una esfera que limita a la perfección un adentro y un afuera. Esta concepción de la vesícula es el indicio de una concepción que sostiene una unidad previa a toda disparidad.

El Yo de placer puro es un vesícula que defiende su condición a todo trance. Lo placentero es lo propio y pertenece a la esfera cerrada, lo displacentero es ajeno a la esfera, es no Yo. Alterna entre la afirmación primordial, por la introyección y la *Ausstossung*, el arrojar al modo de una proyección. Habla el lenguaje de las pulsiones orales, comiendo lo propio y escupiendo lo extraño.

En el dormir absoluto todos los sistemas se deactetizan. Los sistemas pasan a tener una existencia virtual.

Es como afirmar que no existen.

En la situación del mítico narcisismo absoluto, el dormir sin sueños, en esa muerte en vida que nos precipita en el antes de nacer y nos anticipa el después, no hay existencia del ser, ni hay lo exterior.

¿Qué es entonces para esa vesícula viviente lo exterior?

Simplemente aquello que viene a perturbar el narcisismo absoluto y primordial. Esta es la concepción básica que determina la creencia en nuestros sueños y nuestra noción de lo exterior como lo hostil, lo ajeno, lo que viene a perturbar el paraíso nirvánico que habitamos o nos habita.

La fisura de la esfera, la ruptura de la perfección dejan una huella presta a ser llenada y vaciada constantemente.

Es el juicio de atribución el que determina en una inversión paradójica el juicio de existencia en esa operatoria humana de relación con la realidad.

Quizás fuera preferible trabajar con la noción: “sensación de realidad” que no prejuzga sobre la existencia o inexistencia óptica de lo percibido o lo juzgado. Es posible que la realidad (o la “sensación de realidad”) sea una alucinación compartida. Esta afirmación puede extraerse de las ideas y el esquema dibujado al final del capítulo VIII, “Enamoramiento e hipnosis”, de “Psicología de las masas y análisis del Yo”.

Alejandra oye voces que se burlan de ella y de su terapeuta. Cuando aterrada, los ojos desmesurados lanzados sobre mi imagen, lo relata, le respondo: “Debo estar loco, no oigo nada”. Como despertando de una pesadilla y visiblemente aliviada, me mira, sonrío y me dice: “¿Serán mis fantasías? Ahora las voces se alejan y me parece que yo misma me burlo”.

¿Qué hacen un hombre y una mujer encerrados en una habitación durante tanto tiempo?

¿Qué transformación ha ocurrido en el sistema de la percepción en el pasaje desde una escucha real hasta la emergencia del Edipo mediada por un trastrocamiento de los lugares subjetivos y el cambio de escena?

Cuando de percepción se trata en la teoría, es obligado pensar el empalme con el sistema Cc (o PCc) (la conciencia), con la prueba de realidad y la temporalidad lineal. La temporalidad lineal se relaciona con el “signo de realidad” ajeno a los procesos primarios.

Este signo de realidad no es definido por Freud pero la dimensión temporal en la que se integra es evidente. Se necesita tiempo, es necesario el acontecer, el transcurrir, el discurrir, el discurrir del lenguaje.

Las voces que a Alejandra le hablaban, cuestionaban mi fe o creencia perceptiva en lo que mis propios órganos sensoriales de la audición negaban como escuchados. Mi réplica provocó un trastrocamiento de las posiciones subjetivas con incidencias sobre la percepción.

¿Cómo diferenciar una percepción de una representación en el espacio del procesamiento primario? Y más aun cuando la diferencia se hace imposible por que el suceso es real. Las palabras habían atravesado la sensualidad pura de los artefactos del sensorio.

En “Complemento metapsicológico a la doctrina de los sueños” Freud, (1917 (1915)) Amorrortu Ed., en la pag. 231, luego de describir metapsicológicamente la alucinación nos remite a una nota al pie que expresa textualmente: “ A manera de complemento agregó que un ensayo de explicar la alucinación no debería partir de la alucinación positiva, sino más bien de la *negativa*”.

No encontramos en la posterior obra de Freud ningún intento de elucidación.

Una experiencia hipnótica nos servirá de soporte para recalcar en los temas precedentemente enunciados.

Una habitación vacía y una silla componen la escena. Entran los tres personajes, el hipnotizador, la doncella a ser hipnotizada (la condición de mujer enlaza enamoramiento e hipnosis) y el testigo. El testigo es invitado a sentarse en la silla y comienza la actividad del hipnotizador. En determinado momento emite una orden induciendo una alucinación negativa, le sugiere que el testigo ya no está, que se ha retirado.

Como ocurre en los casos exitosos, lo cual es un misterio, esta chica ha escuchado la voz y las palabras del hipnotizador y deja de ver al testigo. Le pregunta que ve. Ella ve la silla, la silla vacía. Cosa asombrosa, no ve un agujero, ve la silla completa. No hay un hueco, nada falta allí. Se le ordena entonces que vaya a sentarse y ella, obediente, intenta la acción. Desde luego, le será imposible y experimenta una intensa turbación.

Su imposibilidad, como todo psicoanalista sabrá, será respondida con los mejores argumentos a su alcance. El hipnotizador insiste y sobreviene un ataque de angustia. El desenlace toma, según quien se trate, dos caminos distintos; uno es despertar, salir del trance; el otro es caer en sueño profundo.

¿Quién comanda la “prueba de realidad” en esta experiencia?

Una persona, el testigo, ha desaparecido del campo visual de la joven dispuesta (alucinación negativa) por un decreto de otra persona, el poderoso hipnotizador, cuya incidencia, palabras mediante, provoca el tal efecto.

Desde el ya mentado capítulo VIII, sabemos que el tramo que separa el enamoramiento de la hipnosis no es muy grande y que *"el hipnotizador ha ocupado el*

lugar del Ideal del Yo." Y desde allí, mediante sus palabras, comanda la prueba de realidad. Cuando en "El Yo y el Ello" Freud se retracta de esta intuición genial y le otorga al Yo este comando parece contradecirse. Una cita temprana de Freud nos servirá para elaborar una conjetura sobre esta controversia. Es de 1893, se la puede encontrar en la página 127 del tomo II de Amorrortu Editores, en el trabajo titulado: "Sobre el mecanismo psíquico de los fenómenos histéricos", en el apartado que trata el caso de Lucy de R: "*....de esta nueva perplejidad me sacó al recordar que le había visto al propio Bemheim, producir la prueba de que los recuerdos del sonambulismo, solo en apariencia están olvidados en el estado de vigilia, y se los puede volver a convocar por medio de una leve admonición, enlazada con un artificio destinado a marcar un estado de conciencia otro. Por ejemplo, había impartido a una sonámbula la alucinación negativa de que él ya no estaba presente. Después intentóse notar por los más diversos medios y desconsiderados ataques (supongamos, le habría provocado desdecir la orden), la habría empujado, etc.) no lo consiguió". Es decir, la orden hipnótica de alucinarlo negativamente, es más fuerte que todos lo otros estímulos que puedan contrariarla. "Ya despierta la enferma, le exigió saber que había hecho el hipnotizador con ella, mientras pensaba que no estaba allí. Entonces, la mujer hipnotizada respondió que nada sabía, pero él no cedió. Le aseguró que se acordaría de todo. Le puso las manos sobre la frente para que recordase y hete aquí que, al fin, ella contó todo lo que supuestamente no había percibido en estado sonámbulo en el cual, supuestamente, nada sabría en el estado de vigilia".*

Es evidente que para el psicoanálisis la percepción no es la simple relación entre los órganos sensoriales y la realidad. La dimensión de lo inconsciente a través de la instaurada realidad psíquica es una mediadora de esta compleja relación.

La sensualidad de la percepción está comandada por el Yo, aquel estrato del Yo que denominamos Yo de realidad. Pero el sujeto humano configura "su realidad" propia y consensuada mediante el discurso que constituye el Ideal del Yo, los padres, los maestros, la opinión pública.

En el fondo de estas relaciones la alucinación negativa es la alegoría de lo muerto que no encuentra su nominación para acceder al mundo de los vivos.

Alejandra experimentaba en ocasiones una angustia paralizante ante los espejos. Angustia que paralizaba también a sus psiquiatras. Se alucinaba negativamente y veía un hombre en el espejo. Ese hombre devoraba su propia imagen y destruía su figuración en el cristal. La tomé de la mano y la llevé hasta un espejo grande en el baño. Su rostro contraído por el terror se había abatido sobre pecho. Le pregunté si sentía mi mano en la suya. Le dije que me mirara. Le pregunté si me veía. Le dije que mirara mi imagen en el espejo.

Cuando la respondió le invité a hacer lo mismo con su imaden. Frente a su desesperación le pido que me describa a ese hombre en el espejo, le pido que me diga a quién le hace recordar. Entonces, después de alguna vacilación, me responde: Se parece a Simón. Simón era el enfermero de la clínica, un hombre robusto de casi dos metros de altura. Tenía sus propios métodos terapéuticos y su propia concepción de la disciplina a ser observada en el institución. Cuando alguien se salía de sus carriles, Simón lo levantaba en peso, literalmente, y le decía: "¿Acá no te hagas el loco, eh?". Alejandra había recibido ese tratamieto, "se había calmado" y parecía no haber sabido nunca de Simón.

Entonces que yo sabía lo que le había hecho Simón y que lo que estaba pasando era un forma de recordarlo.

Que era como si tuviera frente a sí un retrato de Simón que aparecía cuando ella se miraba en el espejo. Que entre ella y su imagen estaba ese retrato de Simón. Me miró con asombro, comenzó a sonreír y comenzó a atisbar su imagen como de costado, como espiando, de poco a poco, hasta que con una sensación de asombro pudo contemplarse sin interferencias.

El espejo, órgano perceptor desnudo, despojado del abrigo de una envoltura vital, es el espacio de la alucinación negativa o siniestra cuando dentro de su alcance transcurre el vampiro, que es el emblema del sujeto narcisista absoluto que nos habita.

БАГРАТІОН-МУХРАНСЬКА К.В

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЄДНАННЯ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ТА ДРЕВНЬОЇ КЕЛЬТСЬКОЇ СИМВОЛІКИ У БАЛАДІ “ТЕМ ЛІН”. ТЛУМАЧЕННЯ СОЦІО- КУЛЬТУРНИХ ПІДВАЛИН ТВОРЧОСТІ ШОТЛАНСЬКИХ БАРДІВ ТА СУЧАСНЕ СПРИЙНЯТТЯ КАРТИНИ СВІТУ ЧЕРЕЗ СИМВОЛІКУ ШОТЛАНДСЬКИХ БАЛАД

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями.

Питання вивчення загальноєвропейського літературного, лінгвістичного та фольклорного доробку завжди привертало увагу вчених. В останні роки воно переосмислюється та актуалізується через прагнення багатьох європейських країн об'єднатися в єдину політичну та культурологічну систему. Шотландська культура, історія та література в контексті вивчення їх витоків та порівняння старовинної й сучасної системи мислення є недостатньо дослідженою в зазначеному аспекті, особливо відчизняними науковцями. Зазначене питання є цікавим та складним для вивчення, оскільки воно знаходиться на межі психології, лінгвістики, історії, фольклористики, соціології, історії літератури, перекладу та інших дисциплін. Тим не менш міждисциплінарний підхід до вивчення зазначеної тематики є, на мою думку, найбільш виправданим.

Постановка завдання.

Приділити максимальну увагу в порівняльному вивченні шотландської культури, історії та літератури в контексті дослідження її витоків та порівняння та старовинної й сучасної системи мислення британців на основі їх літературного доробку.

Актуальність дослідження.

Мова символів, якою послуговуються герої старовинних літературних творів є дуже різнобарвною та загадковою. Вивчаючи баладу Тем Лін однієї з перлин шотландської літератури, варто пам'ятати, що всі її версії були створені у сиву давнину, тому ми маємо нагоду торкнутися не лише витоків власне шотландської літератури, історії та культури, а й прослідкувати її розвиток у загальноєвропейському контексті.

Завдання дослідження.

Дане дослідження спрямоване не лише на те, аби донести творчість шотландського народу до сучасного читача, а й підійти до витоків розбіжностей у менталітеті різних європейських народів. Під час мовного та міжкультурного спілкування можуть виникати непорозуміння між мовцем та адресатом через відмінності у сприйнятті картини світу. Крім того, читач також зіштовхується із величезним шаром символіки, яка може бути інтерпретована по-різному, в залежності від індивідуального сприйняття. Оскільки, незважаючи на суцільну модернізацію світу, ми все ж послуговуємося традиційними засобами спілкування, дане завдання є актуальним й сьогодні.

Усі ми живемо в світі символів. Вони слугують нам за ідеальний засіб передачі інформації, адже згідно твердженням багатьох психологів завдяки ним ми передаємо 80% інформації та віддзеркаленням нашого ставлення до світу. Саме тому старовинні шотландські літературні пам'ятки надають матеріал великої цінності для досліджень не лише в галузі історії літератури а й соціолінгвістики, психології ,прагматики .На їх прикладі можна спостерігати як протягом історії змінюються розуміння аспектів життя, спілкування. тощо. Мова символів, якою послуговуються герої старовинних балад дуже різнобарвна та загадкова. Вивчаючи баладу “Тем Лін” ,одну з перлин шотландської літератури, варто пам'ятати, що всі її версії були створені у сиву давнину. Ось чому, безперечно, сучасні дослідники шотландського фольклорного доробку , та також поети, лінгвісти та письменники які ставлять собі на меті донести творчість шотландського народу до сучасного читача, зіштовхуються із величезним шаром символіки, яка може бути інтерпретована по-різному ,в залежності від нашого індивідуального сприйняття , сприйняття письменника, який ставить собі на меті адаптувати її та, звичайно, концептуальної картини світу, через призму якої сприймається твір .Багато символів були адаптовані згідно з християнськими віруваннями тому деякі з них ми будемо розглядати у симбіозі Оскільки незважаючи на суцільну модернізацію світу твердження ,що ми залишаємося суспільством ”казкарів” та “слухачів” має право на життя ,багато із символів які ми проаналізуємо нижче не втратили свою актуальність і сьогодні.

Символ Плати З прадавніх часів у кельтській міфологій королева фей (Alfin Queen)була володаркою лісу й вирізнялася примхливою вдачею Тому вважалося не чемним та не обачним вдиратися до чарівного королівства без її дозволу чи взяти щось у королеви чи її підданих не давши щось натомість .Це могло бути що завгодно й цінність плати яку пропонували люди ,що проходили через казковий ліс дуже часто мала відносну цінність Така ж доля спіткала й Тема Ліна .Але в його випадку цій платі надається додатковий важливий зміст, адже королева просить віддати їй обручку й накидку. У багатьох культурах обручка символізує об'єднання , королівську владу, захист. Про матеріал ,тобто золото годі й говорити. Крім того, згідно з легендами в Тема Ліна закохалася молода дівчина .Але у багатьох версіях балади це кохання було марне .Таким чином ,вищезгадані символи тлумачиться відомою дослідницею шотландського літературного доробку й психологом Абігаль Кітагучі наступним чином: обручка ,як предмет що має колоподібну форму символізує початок та кінець відносин Тема Ліна та володарки казкової країни, золото – благородне кохання дівчини, а

накидка захист та спокій. Крім того, власне накидка завжди виступала символом захисту і в християнських віруваннях. Крім того у варіанті Тема Ліна це означало не лише перемогу над зловісними силами Каттерхау а й початок повернення його до реального світу.

Символ Збирання троянд Троянда є одним із найулюбленіших символів у світовій міфології. Годі й згадати всі царини мистецтва, які послуговувалися ним у різні часи. Ця запашна квітка охоплює велику символічну парадигму, незалежно від європейської нації, міфологію й літературну спадщину якої ми розглядаємо. За допомогою цього символу можна донести майже любий зміст: пристрасть, платонічне кохання, чистоту, віру. Причому, усі ці значення, як ми можемо помітити, можуть нести протилежне змістове навантаження. Троянда у кельтській системі світосприйняття це культова рослина. Згідно з легендами її особливо шанували феї. Мабуть така любов до цієї квітки пояснюється ще й тим, що у не привітному шотландському кліматі вони майже не росли. Оскільки троянда у Шотландії це велика рідкість, старовинні барди часто називали її домівкою для найбільш шанованих фей. Отже можна цілком слушно стверджувати те, що у високо регламентованому хоч й казковому суспільстві ельфів це була квітка табу. У декількох варіантах балади Тем Лін, молода дівчина іде до лісу зриває власне троянду, - заборонену квітку. Зробивши це, вона не лише, не здогадаючись, потрапляє у світ таємниць та чарів, а й глибоко ображає чарівний народ, плюндруючи їх домівки. А. Кітагучі ж вважає, що якщо подивитися на цю ситуацію очима сучасного британського читача, то виявиться, що Дженні, не відаючи цього, натякнула, що їй не лише подобається головний герой а й те, що вона бажає кохатися з ним. До такого висновку дослідниця дійшла у результаті експерименту під час якого виявилось, що у більшості з тих, кому запропонували прочитати й проаналізувати цю версію балади троянда асоціювалася саме із земним, тілесним коханням. Дослідниця також вважає, що варто згадати ще одне можливе значення цього символу. Оскільки дія балади відбувається у ранньому середньовіччі було б не доречно відкидати християнський аспект цього символу який приводить нас до його протилежного тлумачення. У християнській міфології, особливо у католицькому варіанті, троянда асоціювалася із Дівою Марією, і таким чином завдяки цій символіці головна героїня демонструє своє чисте кохання.

Символ та Ритуал обрання імя для дитини: Коли Дженнет розповіла про те, що вона вагітна, реакція членів її родини була далеко не схвальна. Старий лицар пропонує щоб Дженні дала дитині ім'я будь-якого із відомих лордів. Але тоді його можна було б звинуватити у тому, що він недостатньо чемно повівся із самою дівчиною, адже згідно старовинному шотландському звичаю, дитині дають ім'я батька чи ім'я яке найбільш часто повторюється впродовж існування роду. Але, звичайно, питання не обмежувалося лише цим. Оскільки згідно з баладою Дженні була єдиною спадкоємицею великого багатства й титулу, її чоловікові належала б велика маєтність та положення у суспільстві. Таким чином, її попросили обрати спадкоємця. Що стосується головної героїні, її скоріше за все видали б керуючись політичними чи іншими факторами за рівного їй за соціальним положенням. У феодальній Англії та Шотландії навіть був розповсюджений такий засіб збагачення: викрадалася спадкоємиця, після чого

доля дівчини заручниці всім зрозумілою-вона вважалася зарученою із викрадачем .Отже ,повертаючись до балади” Тем Лін”, варто зазначити те ,що відмовляючись дати дитині ім’я шанованого лицаря, вона відмовляється одружитися взагалі та залишає за собою право вирішувати свою долю та долю дитини. Її наступний крок до самоствердження ,як відомо, заключався у тому ,що Дженні розповіла про те ,що батько її дитини не є людиною у повному розумінні цього слова. Цей крок підіймає нашу героїню не лише над феодалними законами а й забобонами й табу які панували у суспільстві. Крім того ,її героїчний вчинок символізує початок її боротьби за визволення її коханого із довготривалого казкового полону .Варто також зазначити те, що сама королева фей чекає на те ,щоб Тем Лін дав їй ім’я, нібито наближаючи його тим самим до себе та законів суспільства казкової країни ,яка імітує реально існуюче суспільство старовинної Шотландії: *Oh no, O no, Thomas she said That name does not belong to me, I am but the queen of the fair Elfland That I am hither come to visit thee!*

Символ свята Хеллоуїн Хеллоуїн, або свято всіх святих ,що шанується усім англomовним загалом ,це передусім кельтське свято, що називають іноді Самхейм..Це був час коли кельти розпочинали активну підготовку до початку зими, саме цього дня зникав тонкий кордон ,який відділяв реальність від вигадки, королівство духів від королівства людей. Хеллоуїн не випадково вважався магичним містком між минулим ,теперішнім та майбутнім. Інша подія яка була пов’язана із цим святом та несла велике змістове навантаження у дохристиянській Шотландії, було церемоніальне жертвоприношення так званого “короля року” .Королем на один рік обиралася молода людина бездоганної вроди. Він символічно одружувався із самою землею і таким чином слугував запорукою самої родючості та доброго врожаю .Після закінченню кельтського нового року ,його повинні були принести у жертву. Таким чином, за своїм призначенням саме Тем Лін є найбільш близьким за своїм призначенням до короля року Крім того, він був земним втіленням самої королеви фей, яка виступає символом родючості .Згідно з християнським світосприйняттям Хеллоуїн це єдиний час ,коли нечиста сила має можливість вийти на землю:“*The Otherworld, the place which could not be seen by the eyes of the ordinary person, Could be seen also like the realm of the inner world, as the oppositional party to the rational world.It justifies the existence of the world of spirit and comes open to us only in Helloween*”Таким чином, цей приклад слугує іще одним доказом того,що ми часто можемо стикатися із поєднанням християнських та кельтських вірувань ,що створює неповторну атмосферу цієї балади.

Символ домашніх тварин ельфів, прикрас та кольорів Як ми вже зазначали, згідно з кельтськими легендами ,переказами та баладами ,суспільство фей було дуже регламентоване. Зазвичай представники цього чарівного народу вирізняли одне одного або за кольором коня (як у варіантах балади “Тем Лін”),або за кольором власне лісових жителів(як у баладі “Чарівний Корівотійський дуб” чи у “Плачі Лорда Рональда”) Зазвичай він був зеленим. Взагалі –то коні у чарівному легіоні були або чорного або брунатоного кольору.Перші дарувалися лицарям ,другі-музикам та менестрелям ,тобто тим,хто звернув увагу королеви фей Згідно легенді та баладі у Тема Ліна був вийнятковий кінь сріблясто-білого кольору. *But if fell once upon a time ,as this young*

chieftain ,sat alone he spend his lady, in rich array. Now he's come aff his, milk - white steed, and he has taken her hame,now let your farther bring hame the ky, you neer mair,shall ca them again. Таким подарунком королева фей вирішила відзначити свого улюбленця ,але не тільки. Саме той факт, що Тему Ліну було дозволено користуватися власністю королеви фей наштовхує нас на думку ,що він був королем року ,і таким чином потенційною жертвою яку готували до свята Самхейн. Білий колір також є традиційним символом цноти та чистоти .Іншим цікавим символом є дзвоники ,що зустрічаються як елемент одягу в усіх жителів чарівної країни. Вони використовувалися для того ,щоб попередити людей про свою появу чи відлякати їх .Цей символ зустрічається і у баладі “Томас Римач” ,іншій баладі в якій показується панорама життя казкового народу. .Згідно однієї із версій ,королева фей подарувала Римачеві чарівний пояс ,що складалися із тисячі сріблястих дзвоників. Такий самий подарунок був у Тема Ліна

Символ Змія :це негативний символ як у християнській так і у кельтській міфології. У Шотландії змії споконвіку вважаються посланцями потойбічного світу, безсмертними істотами. Це можна пояснити тим, що вони скидали шкіру і таким чином легко вводили в оману. Деякі дослідники цієї балади трактують цей символ ,що зустрічається в усіх її версіях, як внутрішнє я” самої Дженнет, яка повинна приборкати його і в результаті отримати владу над своєю долею.

Символ Зеленої накидки чи одягу:зелений колір та накидка є ,так би мовити, наскрізним символом балади. “Тем Лін” Зелений колір завжди вважався кольором фей. Вважалося ,що прості смертні не мали право носити щось подібне особливо на території країни ельфів(інша схожа балада”Еліс Бренд”)Цікавим є те ,як дівчина звертається до Тема Ліна-“ *Elfin Green*”Дуже дипломатично ,оскільки він не є людиною у повному сенсі цього слова. Але незважаючи на своє знання звичаїв жителів лісу ,Дженні ними нехтує та вдягає зелену сукню ,коли іде до лісу. Треба зазначити те, що Тем Лін попрохав аби наступного разу ,коли вона не повторила своєї помилки *Janet has kilted her green kirtle A little aboon the knee And she has brooden her yellow hair A little aboon the bree And she is to her father s ha As fast as she can hie*”Таким чином конфлікт між двома світами був неминучий.

Символ Дерева(яблуня ,дуб)символ дерева в кельтській міфології езагальновживаним. Важко не зустріти образ дерева вивчаючи будь-яку пам’ятку шотланської літератури,особливо це стосується балад та легенд.У кельтських народів особливо поважалася яблуня та дуб.Що стосується власне яблуні ,таку повагу можна пояснити дуже просто.Якщо розрізати стовбур поперек ,на зрізі можна побачити знак пентограми-магічного символу кельтів, її плоди пов’язувалися із магічними ритуалами та дарували нібито щасливе та довге життя ,іноді безсмертя. Яблуко ,що з’їдалося у Хеллоуїн- можна було вважати перепусткою у потойбічний світ .У деяких варіантах балад ,які ми розглядаємо головний герой зустрічає королеву фей саме під яблунею, в інших-вона пригощає головного героя її плодами ,тощо Як ми можемо побачити, це дерево несе геть інше змістове навантаження у кельтській міфології та у міфології християнства, де як ми пам’ятаємо, воно співвідноситься із гріхопадінням .На підтвердження своїх слів хотілося б згадати відому шотландську баладу про славного лицаря

Брана, сина Фебаля, який покинув свою батьківщину ,щоб знайти країну”куди сідає сонце” Перед тим як відправитись у небезпечну подорож, йому порадили скуштувати плодів яблуні. Через багато років його знайшов сер Ланцелот, який сказав здивованому лицарю ,що його не бачили вже багато років. Брану ж здавалося .що пройшла лише мить з того часу як він покинув свою країну Ідентична історія трапилася із дівчиною із балади “Король Орфео” .Як відомо ,і Томаса Римача, і Тема Ліна також спіткала схожа доля-обоє недооцінили небезпеку залишатися коло могутнього дуба на кордоні із країною ельфів. Тут є й інший цікавий момент, завдяки якому ми можемо спостерігати химерне поєднання кельтських та християнських вірувань. У баладі”Тем Лін”,Дженнет благає королеву фей ”Ім’ям того, хто помер задля людства не дереві ”І тут мається на увазі сам Ісус Христос, який помер як відомо, розп’ятим на дерев’яному хресті.

Це можна тлумачити як те,що вона бажає перетворити його на дерево ,хоча в багатьох версіях вона хоче дати йому серце із каміння а очі із дерева.В жодній версії не вказується те,що власне вона мала на увазі ,оскільки в англійській мові є два слова ,які можуть перекладатися як дерево”Tree ” та “Wood”,і в кожному варіанті ,звичайно її словам може надаватися різне значення. У версії Найдена,

Фея бажає Тему Ліну страшної смерті, вона каже, що хоче видряпати їй очі та вставити їх у дерево. Цим вона знову підкреслює те ,що Тем Лін належить обом світам ,і таким чином він би не втратив свого чарівного дару орієнтуватися у потойбічній країні

Уявити собі часи середньовіччя, тим більше, часи католицької реакції без міфічних, альтернативних християнству вірувань та їх жреців та жриць просто неможливо. Тому письменники та поети ,що ставлять на меті відтворити героїчний дух шотландських балад, наповнюють стару символіку новим змістом,і вони виконують зовсім іншу функцію — занурення в епоху Саме завдяки цьому герої та їх дії переосмислюються, виконують якісно нову функцію, - занурення в епоху.Крім того той факт ,що ми можемо знайти багатофункціональну й багату символіку у старовинних шотландських творах допомагає прослідкувати збагачення особистого досвіду бардів та системи знань про навколишній світ в цілому . Одже,символіка,що зустрічається в старовинних шотландських легендах,переказах та баладах допомагає нам не лише відтворити та зрозуміти стародавню модель світосприйняття а й побувати на її основі архетип європейця, що створювався, також на основі солідного міфологічного підґрунтя

ЛІТЕРАТУРА

1. *F.B.Snyder Robert Burns. His Personality, His Reputation and His Art* // -London:1960-c.29 2. *Thomas Growford Burns. A Study of Poems and Songs*//N.Y:1960p. 3. *Pierson H. Walter Scott and Robert Burns* :- Edinburgh, 1998.-c.57 4 *Pierson H Ministrelsy of Scottish Border,consisting of historic and romantic balads , collected in Southern countries of Scotland;with a few modern date founded upon local tradition*:L: Kelso,1802. 5 *Роберт Бернс Стихотворения*, сост. И.М.Левидова,- М.: Радуга, 1982. 6 *Percy Thomas. Reliques of the ancient English Poetry,consisting of old heroic ballads,songs and other pieces of later date* -L:Pitman, 1768. 7. *Duncan A.A, Scotland: The Making of the Kingdom*- Edinburgh:Walman press, 1975. 8 *Fryde EB .The Handbook of British Chronology* .-Chicago: The Univ.of Chicago Press, 1986. 9 *John E. Morby, The Wordsworth Handbook of Kings and Queens*.-Chicago.//:The Univ.of Chicago Press , 1988-C.34-58

Стаття присвячена вивченню феномена поєднання християнської та древньої кельтської символіки у шотландських літературних пам'ятках на основі аналізу балади „Тем Лін” та тлумаченню соціо-культурних підвалин творчості шотландських бардів. Наведені в статті результати були досягненні шляхом лінгвістичного та літературного аналізу творів та об'єднання із дослідженнями в царині психології та соціології. Були зіставленні критерії старовинного та сучасного світосприйняття, розуміння аспектів життя, спілкування, через призму символіки шотландських балад

The article is devoted to the study of the problem of coexistence and combination of Christian and Celtic mythology and symbols in old Scottish literature done on the basis of the analyses of the Scottish ballad “Tam Lin” and the explanation of the social and cultural background of the creative process of the old bards. The results of the investigation was reached by means of linguistic and literature analyses and investigation. The criteria of the old and modern outlook, the world understanding and the way to communicate was analyzed in the light of the symbols used in old Scottish ballads

БІКОВА Н.М.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ХАРАКТЕР ШЛЮБІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МОВНУ СИТУАЦІЮ НА ТЕРИТОРІЇ СЕЛА СТАРІ ТРОЯНИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Одним із соціальних чинників, що значно впливає на зміну мовної й етнічної структури населеного пункту, є міжетнічні змішані шлюби. Стійкість будь-якого етносу, його монолітність, традиції, культура і перспектива розвитку залежать від кількості ендегамних шлюбів. Багато вчених вважають, що для збереження етносу необхідна ендегамія, оскільки екзогамія привносить в етнічну спільність мову іншої національності.

Мовна поведінка членів родини багато в чому визначається характером шлюбу. На думку В.М.Алпатова, актуальним і перспективним на сьогодні виявляється "функціональний підхід до вивчення мовної поведінки білінгвальної сім'ї, оскільки саме він дозволяє представити динамічну модель мовної комунікації в умовах білінгвізму, дослідити ситуативну та стратифікаційну варіативність мов" [1:6]. Родина відіграє головну роль у формуванні двомовності та становленні мовної компетенції особистості. Сім'я є мікроструктурою, в якій людина народжується і виховується, отримує перші знання про навколишній світ. Р.Хадсон, аналізуючи мовні моделі, засвоювані дітьми, говорить, що на першому етапі навчання мови діти засвоюють мовну модель батьків, потім однолітків і вже після цього оточуючих його дорослих [2:32]. На думку Н.П.Шумарової, "саме під час спілкування з батьками формується та удосконалюється розумова діяльність

дитини. Рання взаємність між дитиною та дорослими є важливим чинником оволодіння мовою” [3:79].

Метою дослідження є вивчення мовних відносин в однонаціональних і багатонаціональних сім'ях, а саме аналіз мовної поведінки членів родини у сфері побутового спілкування, виявлення причин, від яких залежить вибір мови комунікації з дітьми і дорослими, а також визначення принципів вибору рідної мови.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю детального вивчення мовної комунікації різних прошарків населення для вироблення наукових засад мовного регулювання (мовної політики) в різних регіонах України. Матеріалом аналізу слугували відповіді інформантів (500 осіб) на питання анкети, розповсюджені серед болгар, представників однонаціональних і багатонаціональних родин, що мешкають на території села Старі Трояни Одеської області.

Цікавою з соціолінгвістичного погляду є мовна поведінка інформантів, що народилися в однонаціональних болгарських родин. Тільки 51% опитаних, народжених у цих сім'ях, вважають рідною болгарську (особи старшого покоління), 32 % - гагаузьку, 6% - російську мови; інші інформанти назвали кілька мов.

У болгар – представників середнього покоління спостерігається тенденція до неузгодженості національності та рідної мови: для частини з них рідною є не болгарська мова, а гагаузька. Відповіді молодшого покоління теж підтвердили цю тенденцію: представники цієї групи визнали рідною гагаузьку і російську і зазначили, що віддають перевагу спілкуванню не мовою своєї національності, а гагаузькою і російською мовами. Зрозуміло, що така ситуація призводить до витіснення болгарської мови як основної мови спілкування болгар і до руйнування болгаро-російського і болгаро-гагаузького білінгвізму.

На відміну від однонаціональних шлюбів болгар гагаузькі однонаціональні шлюби зберігають рідну мову у спілкуванні поколінь і батьки схильні спілкуватися з дітьми саме рідною мовою. В таких самих ситуаціях 30% батьків – членів болгарських родин (частіше молодих) обирають для комунікації з дітьми російську мову, 49% – гагаузький діалект і тільки 21% - говорять з власними дітьми мовою своєї національності. Це в основному представники старшого покоління.

Важливим чинником, що в більшості досліджених сімей визначає вибір мови спілкування з дітьми, є насамперед наявність/відсутність у родині осіб старшого покоління болгарської національності. Постійна присутність людей похилого віку впливає на мовну поведінку інших членів сім'ї і є вирішальним чинником для вибору болгарської мови як однієї з мов спілкування з дитиною поряд з гагаузькою і російською. Старше покоління через прямі регулярні контакти з молодшим впливає на формування навичок спілкування болгарською мовою, тому у цих сім'ях діти одночасно опановують кілька мов.

У селі Старі Трояни мешкають також змішані родини, у яких один із членів є представником болгарської національності, а інший – гагаузької, російської або української. Виникає питання, чия мова – батька чи матері – є рідною для дітей у цих міжнаціональних шлюбах. Найчастіше в цих випадках один із членів не знає

болгарського діалекту, яким спілкуються болгари в цій місцевості, і подружжя, як правило, спілкується російською мовою або кількома мовами, уживаючи їх поперемінно. Якщо в комунікативному акті бере участь російськомовний співбесідник, усі члени родини переходять на російську мову за винятком осіб 60-70 років з низьким рівнем знання цієї мови. У комунікації з дітьми спостерігаються істотні розбіжності у виборі мови представниками різних вікових груп.

Про змішані болгаро-національні шлюби написано багато. Велика кількість учених вивчали вплив екзогамних шлюбів на асиміляційні процеси, що відбуваються в селах з компактним проживанням болгар та представників інших національностей.

Ще М.С.Державін зазначав, що після переселення болгар на територію Російської імперії народними звичаями суворо засуджувалися міжнаціональні шлюби представників болгарського етносу з іншими національностями. Дослідник пише, що, з погляду болгар, «змішані весілля неприпустимі, оскільки призводять до асиміляції болгарського населення» [4:44-45].

У дослідженнях, присвячених описові Херсонської губернії, зазначено, що «там, де болгари проживають суцільним населенням, вони намагаються уникнути шлюбів з іншими народами, внаслідок чого їздять за кілька верст в інші болгарські села, де і одружуються з болгарками» [5:133].

Л.І.Маркова, яка вивчала процес мовної асиміляції у болгар Закарпаття, вважає, що болгарське населення цього регіону, «на противагу представникам інших болгарських груп СРСР, що утримувалися від шлюбних зв'язків з оточуючим населенням, ... уже в першому поколінні у переважній більшості уклало шлюби з місцевими українцями, росіянами, угорцями та ін.» [6:255]. За результатами її спостережень, болгари у Закарпатті асимілювалися через змішані родини, в яких чоловіки були представниками болгарського етносу, а жінки – інших національностей. Мовою спілкування у цих родинах була материнська.

За даними досліджень І.Грека і М.Червенкова, проведених на території сіл з неоднорідним складом населення на території України і Молдови, «змішані шлюби призводять до активної асиміляції болгарського населення» [7:105].

Така ж тенденція впливу міжнаціональних шлюбів на мовну ситуацію простежується і в досліджуваному нами населеному пункті. Особливо сильно міжнаціональні гагаузько-болгарські та російсько-болгарські шлюби вплинули на болгарське населення і стали одним із основних чинників його асиміляції.

Значний інтерес викликають змішані гагаузько-болгарські шлюби, в яких чоловік – гагауз, а дружина – болгарка, і болгаро-гагаузькі, де чоловік – болгарин, а дружина – гагаузка. Більша частина опитаних, народжених у цих родинах, самовизначилася за національністю батька: у першому типі шлюбу - це 78% від загальної кількості опитаних, у другому - 67%. У зазначених сім'ях рідна мова індивідів не завжди збігається з їх національністю, якщо інформант вказує національність батька, то рідною, як правило, є гагаузька: такою її вважають 78% опитаних у гагаузько-болгарських родинах. У цих сім'ях тільки 13% респондентів вважають рідною мову матері, інші назвали російську. Що стосується болгаро-гагаузьких родин, то в них для 77% дітей рідною є материнська мова – гагаузька. Можна зробити висновок, що жінки, які перебувають у шлюбі з чоловіками-

болгарами, привносили в ці сім'ї свою рідну мову, і їх діти набували відповідних мовленнєвих навичок, а болгарки, що вступали у шлюб з гагаузами, пристосовувалися до мовних традицій гагаузьких родин. У гагаузько-болгарських шлюбах кількість таких, що зарахували себе до гагаузької національності, є вищою. У цій групі чинник «рідна мова» має пріоритет над чинником «національність».

Дослідження інших змішаних шлюбів із представниками болгарської національності підтверджують гіпотезу про те, що за національністю батька самовизначається велика частина дітей. Так, у болгаро-українських шлюбах болгарами себе ідентифікували 80% опитаних і ті ж 80% назвали рідною російську мову, 20% інформантів зазначили як рідну мову матері – українську. Ніхто із народжених у цих родин не визнав рідною мовою болгарську. У болгаро-російських сім'ях 50% опитаних самовизначилися як болгар за національністю і 50% назвали себе росіянами за національністю матері. У цьому типі шлюбу рідна мова і національність збігаються, що пов'язано з високим соціальним престижем, який мала російська мова.

У змішаних шлюбах комунікація ведеться кількома мовами, один із членів такої родини повинен спілкуватися нерідною для нього мовою. Діти в цих родин стають білінгвами і вважають себе росіянами чи гагаузами. Вони обирають для спілкування мову одного із батьків або мову, якої навчили їх рідні (та остання є соціально престижною або виконує у цій спільноті більшість функцій), що призводить до асиміляції не лише болгарської мови, але й до втрати національної самосвідомості вже у другому чи третьому поколінні. Так, у змішаних родин не збереглася традиція комунікації з дітьми болгарською мовою, нею говорять зі своїми дітьми тільки 2% інформантів у гагаузько-болгарських і болгаро-гагаузьких родин. Але разом з тим збільшилася частка використання гагаузької мови, що склало 49% від загальної кількості опитаних у першому типі шлюбу і відповідно 44% у другому типі. Інші інформанти з дітьми використовують російську: нею спілкуються 30% батьків у гагаузько-болгарських родин і 53% опитаних у болгаро-гагаузьких. Частина батьків контактує з дітьми, уживаючи кілька мов. У болгаро-російських і болгаро-українських сім'ях головним засобом комунікації з дітьми є російська мова: нею користуються всі опитані батьки в першому типі шлюбу і 80% - у другому. Необхідно зазначити, що зі зростанням престижу української мови деякі батьки, які володіють нею, почали вживати її у розмові з дітьми (20% батьків із болгаро-українських родин).

Представники болгарського етносу віком від 18 до 25 років хочуть говорити зі своїми дітьми переважно російською мовою. У подальшому дитина вивчає в школі українську мову з опорою на російську. Для середнього і молодшого покоління болгар рідна мова не є комунікативно необхідною, вони рідко використовують її в родині, оскільки погано володіють нею. У сім'ях між представниками молодшого покоління, між братами і сестрами діалект майже не вживається. Це пояснюється тим, що для молодшої вікової групи гагаузька мова не є престижною, а болгарської вони не знають.

Значна частина інформантів старшого і середнього покоління, що народилися в змішаних родин, назвали рідними дві мови – болгарську і гагаузьку, а респонденти молодшого віку – російську та гагаузьку мови. Батьки

намагаються виробити у власних дітей навички спілкування російською мовою і тим самим підготувати їх до навчання у дошкільних і шкільних закладах, щоб вони мали рівні зі своїми російськомовними однолітками можливості засвоєння матеріалу, а також щоб полегшити процес їх подальшої соціалізації. У багатьох сім'ях діти володіють рідною мовою тільки пасивно. Хоч батьки між собою і зі старшим поколінням спілкуються гагаузькою чи болгарською мовами, проте в розмовах з дітьми переходять на російську.

Слід зазначити, що процесу мовної асиміляції піддаються болгари, які на відміну від гагаузів здебільшого не володіють болгарським діалектом і тому змушені для задоволення своїх комунікативних потреб вивчати дві мови і більше. Із загальної кількості опитаних лише 40% болгар назвали рідною мову своєї національності, 42% респондентів вважають рідною гагаузьку мову, інші – кілька мов, включаючи російську. Рідною є мова національності для 84% опитаних болгар старшого покоління, 52% інформантів середнього покоління і 2% молодшого, тоді як частка гагаузів, що визнали гагаузьку мову рідною, істотно відрізняється в різних вікових групах, поступово зростаючи від 63% у представників молодшого покоління до 84% - у середнього і 100% - у старшого. Це свідчить про заміну рідної мови мовою іншої національної групи у представників молодшого покоління обох етносів, але в болгарській національній групі цей процес відбувається швидше.

На вибір мови комунікації з дітьми і батьками впливає вік, соціальний статус інформантів і рівень освіти. З усіх опитаних представників старшого покоління болгар у комунікації з батьками використовують болгарську мову 72% осіб, у представників середнього покоління ця кількість знизилася до 25%, а у молодшого - до 3%. При комунікації з дітьми в різних вікових групах теж спостерігаються істотні розбіжності у виборі мови спілкування. У представників старшого покоління у комунікації з дітьми домінує рідна мова: її використовують 47% опитаних болгар, у середнього покоління збереглася тенденція спілкування болгарською мовою: нею говорять 32% інформантів, але разом із тим збільшилася і частка гагаузької мови в цій галузі, що склало 40% від загальної кількості опитаних.

Результати анкетування осіб болгарської національності з вищою і середньою освітою показали, що в сім'ї частотність вибору російської мови як засобу комунікації в осіб з вищою освітою більша, ніж в осіб із середньою. Формування їхнього мовленнєвого стереотипу відбувалося під впливом чинника освіти, який стимулював розвиток у мовців навичок активного володіння російською мовою, що у подальшому наклало відбиток на їх мовну поведінку. Вплив російської мови виявляється не тільки у виробничій, але й у побутовій галузі. Так, з дітьми рідною мовою говорять 9% інформантів з вищою освітою і 17% - із середньою, російською мовою спілкуються 50% осіб з вищою освітою і 36% - із середньою. Інші анкетовані віддають перевагу гагаузькій мові чи гагаузькій з російською.

На мовну поведінку інформантів впливає також і їх соціальний стан. Професійна сфера, безперечно, впливає на мовну поведінку індивідів, розвиває й "урізноманітнює" їх мовну компетенцію. З батьками болгари-службовці незалежно від того, в яких родинних середовищах вони проживають, переважно говорять

гагаузькою мовою (60% інформантів), і тільки 25 % опитаних використовують у комунікації рідну болгарську. У робітників ці показники майже однакові: 43% і відповідно - 44%. З дітьми російською мовою спілкуються 60% службовців і 28% робітників, мові своєї національності віддають перевагу у контакті з дітьми 16% службовців і 23% робітників. Як свідчать дані, чим вищий соціальний статус опитаних болгар, тим меншою є схильність до вживання мови своєї національності у родинній сфері.

У середовищі учнів більшою популярністю користується російська мова: у комунікації з батьками нею послуговуються 67% опитаних, а 14% - говорять кількома мовами, у тому числі й російською. Це, головним чином, діти, народжені в міжнаціональних шлюбах. Однак слід зазначити, що в молодшій віковій групі обох етносів діалекти у порівнянні з російською й українською мовами мають значно менший престиж. І якщо у спілкуванні з батьками інформанти віддають перевагу національним діалектам, то це пов'язано насамперед з даниною сімейним традиціям – обирати мовленнєвий код, що відповідає вимогам родинного узусу.

Таким чином, аналіз проведеного опитування (500 осіб) засвідчив, що в однонаціональних болгарських сім'ях існують розбіжності між національністю інформантів та їх рідною мовою. У змішаних родинах велика частина інформантів самовизначилася за національністю батька, орієнтуючись, очевидно, на його соціальний статус сімейного лідера.

При виборі мови комунікації з дітьми визначальну роль відіграє функціональний критерій. Зниження рівня соціально-функціональної значущості болгарського і гагаузького діалектів може привести до якісних змін, коли внаслідок мовної асиміляції білінгв відмовиться не тільки від мови своєї національності, але й поступово перестане ідентифікувати себе з цією національністю.

Аналіз анкетних даних представників болгарського етносу дає підстави стверджувати, що використання болгарської мови в родинній сфері безпосередньо залежить від вікового чинника, рівня освіти і належності інформантів до певної соціально-професійної групи. Характерною рисою мовної ситуації в с. Старі Трояни Одеської області є розвиток двох типів білінгвізму в родині: у представників старшого покоління переважає болгаро-гагаузький білінгвізм, а середнього і молодшого покоління – гагаузько-російський.

У спілкуванні болгар спостерігається звуження сфери використання болгарського діалекту в родині, що може призвести до його витіснення із соціально-комунікативної системи населеного пункту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алпатов В.М.* 150 языков и политика. 1997.
2. *Хадсон Р.Д.* Социолінгвістика. – София, 1995.
3. *Шумарова Н.П.* Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. – К.: КЛДУ, 2000.
4. *Державин Н.С.* Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии), София: Матилен, 1914.
5. Материали для оценки земель Херсонской губернии. – Херсон, 1886.
6. *Маркова Л.И.* О влиянии смешанных браков на процесс ассимиляции национальных групп (болгары Закарпатья) //Славянское и Балканское языкознание. Проблемы интерференции и языковых контактов. – М., 1975. –с.255-262.
7. *Грек И., Червенков Н.* Българите от Украина и Молдова. – Кишинев: Штиинца, 1997.

У статті розглядаються особливості мовної поведінки дорослих і дітей в

однаціональних і багатонаціональних родинах, описано причини, від яких залежить вибір рідної мови інформантів і мови спілкування.

The speech behavior of the members of Bulgarian families of the same national Bulgarian families has been analyzed. All the reasons, influenced on the choice of the communicative language between parents children, have been explained. It has been shown the influence of social factors: age social position on the communicative language in society which has been represented. All the reasons of the lingual national assimilation of the representatives of Bulgarian nationality who live in given village have been determined.

БОРОВСЬКИХ О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ТРОПІВ В ТЕОРЕТИЧНОМУ ТА ПРАКТИЧНОМУ ПЛАНІ

Аналіз тропеїчності мови передбачає виявлення основних видів та типів тропів, притаманних цьому літературному періоду. Для оцінки тропіки мінезингерів варто визначитись із переліком тих засобів образності, які входять до групи тропів. Традиційно до тропів зараховують метафору, метонімію, синекдоху, гіперболу, літоту, епітет.

Виникає ряд методологічних та теоретичних проблем при аналізі тропіки конкретного автора або цілого літературного періоду,. Не існує адекватного та однозначного механізму виділення тропів із тексту, особливо поетичного тексту. Автори, що досліджують цю проблему, як правило, використовують матеріал вибірково, описуючи лише окремі тропи, не наводячи повного списку тропів конкретного автора. Всі можливі дефініції тропів прийнятні лише у широкому сенсі, коли не йдеться про практичне описання кожного з тропів окремо. Інакше кажучи, жодна теорія метафори – чи то традиційні та більш поширені теорії порівняння та заміщення чи теорії взаємодії – не можуть охопити всі реально існуючі в конкретних поетичних текстах тропи. Жодна з цих теорій не може стати теоретичним підґрунтям для адекватного виділення спільних для всіх тропів категорій.

Все вищесказане пов'язане перш за все із самою природою тропа – як явища метамовного. Метафоричне бачення поета "по-новому описує світ" [Рікбор 1990, 6], знаходячи схоже в відмінному та відмінне у схожому. Таке нове бачення знаходить своє лінгвістичне відображення в "категоріальній помилці", коли образне слововикористання виходить за рамки мовного узуса (тобто, як каже П.Рікбор, не може бути включено в нормативний словник). Таке визначення дає можливість виділити в тексті слова, вирази або контексти, які відхиляються від загального слововживання. Але залишається проблема каталогізації таких відхилень.

Найчастіше тропи досліджуються на основі їх лексичного складу, сфер аналогії, семантичних зсувів. Виділяються, наприклад, такі властивості образного найменування, як перенос загального на окреме та навпаки, з живого на неживе, з

абстрактного на конкретне, визначається, чи є такий перенос свідомим чи несвідомим, декоративним або прихованим і т.п.

Для того, щоб сприйняти сукупність тропів як певну систему, потрібно знайти в ній ознаки, властиві будь-якій системі. До них належать:

1. Цілісність системи при елементному складі (в даному випадку цілісність системи забезпечується семантичним інваріантом різноманітних тропів – елементів системи);

2. Закріплена за системою середа використання (в даному випадку - мова);

3. Наявність стійких зв'язків, які утворюють структуру системи (стійкість зв'язків в даному випадку розуміється як можливість взаємних трансформацій різноманітних тропів в межах тропіки). «Основним принципом, що забезпечує надійність роботи системи в змінних умовах навколишнього середовища, є принцип дублювання» [Якобсон Р 1975, 10].

4. Можливість характеристики структури системи як по вертикалі (парадигматичні відношення), так і по горизонталі (синтагматичні відношення), причому в першому випадку виділяються різні рівні системи і встановлюється ієрархія цих рівнів (морфологічного, лексичного, словоутворюючого, синтаксичного).

В основі класифікації лексико-стилістичних засобів мови, яка була запропонована І.Р. Гальперінім, лежить принцип взаємодії різних типів лексичного значення [І.Р. Гальперін 1989, 2]. Дана класифікація включає:

- ❖ Стилістичні засоби, засновані на взаємодії словарних і контекстуальних значень: за подібністю ознаки (метафора), за суміжністю поняття (метонімія), за взаємодією протилежних значень (іронія).
- ❖ Стилістичні засоби, засновані на взаємодії предметно-логічних значень і значень імен власних (антономазія).
- ❖ Стилістичні засоби, побудовані на взаємодії предметно-логічних і емоційних значень. До таких стилістичних прийомів І.Р. Гальперін відніс перш за все епітет, який, на його думку, завжди має оціночне значення і емоційне, експресивне забарвлення, а також оксюморон і гіперболу.
- ❖ Стилістичні засоби, побудовані на взаємодії основних і похідних предметно-логічних значень (зевгма, гра слів, використання полісемії).

Всі перераховані стилістичні засоби І.Р. Гальперін відносить до групи А «Стилістичне використання різноманітних типів лексичних значень». Група В складається із стилістичних засобів зображення явищ і предметів (перифрази, евфемізми, порівняння). Групу С складають засоби стилістичного використання фразеології (прислів'я, приказки, сентенції, алюзії і т.п.). До групи D належить навмисне змішування слів різного стилістичного забарвлення.

Недоліки цієї класифікації, на наш погляд, полягають, по-перше, в тому, що тропи не відокремлюються від нетропеїчних стилістичних засобів; по-друге, незрозуміло, чому метафора і порівняння, які належать до компаративних тропів, зараховані в різні групи.

У класифікації стилістичних фігур, яка була запропонована Ю.М.Скребневим [Скребнев 1987, 8], розрізняються фігури якості і фігури відношення. Фігури якості розподіляються на групи:

- а) метафоричну, яку складають тропи, засновані на принципі уподібнення (порівняння, метафора, епітет, уособлення);
- б) метонімічну, яка включає тропи, засновані на існуванні реальних зв'язків між предметами найменувань (метонімія, синекдоха);
- в) змішану, до якої відносяться фігури з подвійною природою, оскільки в їх основі може бути як метафоричний, так і метонімічний перенос значення (алегорія і антономазія).

Другий тип фігур будується на відношеннях між значеннями слів або словесних груп в межах одного контексту, а також між значеннями слів, які вживаються у висловлюваннях, і слів, які мають на увазі або замінюються. До таких відношень Ю.М.Скребнєв відносить:

- а) відношення тотожності (синонімія, евфемізм, перифраз);
- б) відношення протилежності (іронія, антитеза, оксюморон);
- в) відношення нерівності (нароцзування, розрядка, гіпербола, літота).

Незважаючи на те, що дана класифікація носить більш суворий системний характер, все ж і в ній тропи не виділяються в окрему систему, а деякі з них (іронія, оксюморон, гіпербола, літота) розглядаються змішаними з нетропічними стилістичними засобами. Ще в античних теоріях мови та стилю тропи відокремлюються від фігур: фігури відносяться до морфології, а тропи – до синтаксису переносного мовлення.

Часто в стилістичній семасіології виділяють виразні засоби (фігури заміщення) і стилістичні прийоми (фігури поєднання). До фігур заміщення належать більшість тропів: метонімія, метафора, іронія (фігури якості), гіпербола, мейозис (фігури кількості). Однак, в систему тропів тоді не включають порівняння і оксюморон, розглядаючи їх в поряд з такими стилістичними прийомами, як антитеза, зевгма, наростання, розрядка та ін. Істотний недолік даної класифікації полягає в тому, що до неї не був включений епітет.

У новій теорії тропів подальшої деталізації зазнало вчення про два способи вираження ознаки (якості, властивості), що використовуються в художній мові: автології (від гр. *autos* «сам» і *logos* «слово») і металогії (від гр. *meta* «через», «після», «за» і *logos* «слово»).

При автологічному способі слова застосовуються в прямому, буквальному значенні. При металогічному способі слова використовуються одночасно і в прямому і в переносному значеннях.

Звідси, очевидно, має випливати цілком певний висновок про те, що тропи за своєю природою являють собою металогічні номінації. Однак і тут не обходиться без змішення деяких понять і неточного визначення статусу окремих тропів. Так, на думку В.І.Королькова, види словесних кваліфікацій можна представити як контигуальні (за суміжністю), компаративні та контрастні. [Корольков 1968, 3]. При цьому кожен із видів поділяється окремо на автологічні (деталізація - „трубка з янтрю”), порівняння - „екіпаж як кавун”, оксюморон - - „розумний дурень”) та металогічні (синекдоха, метонімія – напр., про людину в шляпі – „шляпа”, метафора – напр., про екіпаж – „арбуз”, тж. „сніг бороди”, іронія – напр., про дурня „розумник”, метафоричний епітет – „янтарний виноград”).

Недоліки даної системної побудови полягають в наступному:

1. До автологічних найменувань ознаки потрібно відносити лише ті утворення, які в таблиці іменуються деталізацією («трубка з янтарю», «янтарна трубка»), де кожне слово вжите в своєму прямому значенні. Не зовсім правомірно відносити до автологічної номінації порівняння, оксюморон і конструкції з додатком, що позбавляє їх статусу тропів.

У порівнянні «екіпаж як кавун» другий компонент представлений неповним набором сем, оскільки містить лише сему «круглий за формою». Безглуздо було б вважати, що екіпаж порівнюється з плодом солодкої рослини з товстою зеленою шкіркою і червоною солодкою соковитою м'якоттю. Неповний набір сем виключає вживання слова в повному об'ємі його прямого значення. Отже, порівняння - це троп, і відносити його слід до металогічної номінації. Не належать тропам лише автологічне порівняння, позбавлене експресивної образності.

2. Немає підстав для того, щоб вважати словосполучення «сніг бороди» метафорою, а словосполучення «янтарний виноград» - метафоричним епітетом. Ми розділяємо думку В.П.Сасиної [Сасина 1979, 7] про те, що, незважаючи на приналежність метафори і порівняння до одного і того ж поля компаративності, вони чітко розділяються за своїми категоріальними ознаками: порівняння будь-якої моделі містить експліцитно виражені N1 (суб'єкт порівняння) і N2 (об'єкт порівняння), тоді як в метафорі будь-якої моделі один з компонентів обов'язково є імпліцитним, тобто матеріально не вираженим.

У нашому розумінні, сукупність тропів як металогічних номінацій доцільно представити у вигляді трьох функціональних полів, які частково перетинаються:

Поле уподібнення
(порівняння; метафора; епітет; літота/гіпербола).

Поле суміжності
(метонімія; перифраза).

Поле протилежності
(іронія; оксюморон).

Існує й інша теорія про те, яким чином варто каталогізувати тропи у випадку, якщо досліджується текст окремого автора. Ідея синтактико-граматичної класифікації тропів була запропонована деякими радянськими філологами, зокрема Н.Д.Арутюною [Арутюнова 1978, 1], Ю.Левіним [Левін 1965, 4]. Ю.Левін стверджував, що всі існуючі класифікації тропів (на основі їх лексичного складу, сфер аналогії, семантичних зсувів і т.д.) програють в логіці граматичній класифікації: „Нехай образне використання слова означає перенос загального на окреме, неживого на живе, абстрактного на конкретне, нехай через троп окрема річ називається матеріалом, з якого вона зроблена або ціле – частиною ... все одно має існувати спосіб, що дозволяє розглядати всі ці категорії на основі аналізу синтаксичних груп, з яких складається метафора.”

Якщо з точки зору семантики метафора може розглядатися як „категоріальна помилка”, то з точки зору граматичної, в тропі витримані всі правила. Різні невідповідності, що виникають в результаті порушення закономірностей смислового поєднання слів, не тягнуть за собою синтаксичні невідповідності. Метафоричний вислів "крила душі" граматично настільки ж допустимий, як і буквальный вислів „крила птаха”.

Вдаючись до спроби застосувати одну із традиційних семантичних класифікацій тропів до конкретно взятого тексту, Ю.Левін вважає очевидним, що жодна з них не є повністю об'єктивною для окремо взятого тропа з функціональної точки зору в певному контексті. Класифікація за змістом або на основі характеру відношень робить можливим виявити ознаки тропеїчних типів або теоретично можливих тропів в мові взагалі. Якщо ж завданням дослідника є каталогізувати тропи окремого автора або певного літературного періоду, то загальноживані класифікації звужують матеріал, який досліджується. Троп є продуктом індивідуальної творчості автора, спроба підвести його під традиційні критерії класифікації потребують спочатку інтерпретації значення тропу. Отже, такі дії залишаються лише припущенням і позбавлені раціональності, таким чином, вони не можуть бути об'єктивними при складанні словника тропів.

При описанні тропів конкретного тексту важливо обрати певні „зовнішні” механізми їх каталогізації. Беручи до уваги те, що тропи виникають в сфері семантики та знаходять своє мовленнєве вираження в формі конкретних граматичних структур, виявляється доцільним обрати синтактико-граматичний метод виділення тропів із окремого тексту.

За основу можна взяти загальноприйнятую класифікацію метафори за синтаксичною функцією в реченні. Тут метафора описується як: 1. *номінативна* — одиночна, виражена, як правило, іменником. 2. *предикативна* — метафора, що стоїть в предикативній позиції і виражена дієсловом. 3. *сентенціальна* — метафора, що являє собою речення (а іноді і не одне)

Розширюючи цей перелік способів синтаксичної реалізації метафори до рівня тропів взагалі, варто навести сім позицій: підмета, присудка, додатка, означення, присудка, прикладки та звертання. Граматичні структури тропа всередині цих позицій обумовлені природою мови.

Каталогізувати в такий спосіб тропи ідіостилю автора є, на нашу думку, завданням досить продуктивним, особливо, якщо розглядати синтаксичну функцію тропа в контексті її впливу на семантику тропа та реалізацію його семантичної функції в тексті. Особливо актуальним таке методика виявляється для аналізу поетичних творів середніх віків, де поезія надто формалізована на рівні синтаксичних структур. Синтактико-граматичний вплив на семантику тропів є в даному контексті надзвичайно великим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Функциональные типы языковой метафоры / Изв. АН СССР, ОЛЯ, 1978. – Т.37. – №4. – С. 335-345.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1989.
3. Корольков В.И. Семасиологическая структура метафоры // УЗ І МПШІІЯ ім. М.Тореза. Труды кафедры русского языка. – М., 1968. – Т.41. – С. 49-72.
4. Левин Ю.И. Структура русской метафоры // УЗ Тартуского ун-та. – 1965. – Вып.181. – С.293-299.
5. Мороховский А.Н. Слово и предложение в истории английского языка Автореф... д-ра филол.наук: 10.02.04. - К., 1981.
6. Рикер П. Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 416 – 435.
7. Сасина В.П. Поле компаритивности в современной английской тропике Автореф... канд. филол.наук: 10.02.04. - К., 1979.
8. Скребнев Ю.М. Тропы и фигуры как объект классификации // Проблемы экспрессивной стилистики. – Р. на Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1987. – С. 60-56.
9. Стилистика английского языка Мороховский А.Н. К. 1984.
10. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика: Пер. с англ. // Структурализм: «за и против». – М.: Прогресс. – 1975. С.- 193 – 230.

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗМОВНОЇ ЛЕКСИКИ У ПРАКТИЧНОМУ ВЖИТКУ

Лексика і семантика, з моєї точки зору, належать до найуживанішої ділянки науки про мову, при всій моїй повазі до морфології й синтаксису.

Я хотіла б навести декілька прикладів розмовної лексики у практичному вжитку. Звичайно ж, вони проблеми не вирішують, лише частково її ілюструючи.

Покоління дітей, яке вчилася зі мною у харківській навчальній школі, мабуть, було дуже різним з національного погляду. Ми тоді на такі речі зовсім не звертали уваги, але прізвища й характери моїх однокласників я пам'ятаю дуже добре: Абрамович, Авраменко, Бесединська, Булаховська, Петренко, Губарєва, Петросян, Грантмезон. Двох останніх хлопчиків пам'ятаю і зараз дуже виразно. Алік Петросян розмовляв зі всіма нами й вчителями вільно і без акценту російською мовою, але з батьками, коли вони приходили за ним після уроків, виключно українською. У Колі Грантмезона було французьке прізвище (що означає “великий будинок”). Я в той час активно займалася дома французькою мовою, тому значення цього прізвища збагнула відразу і спитала Колю: чи він не француз? Він обурено відповів мені особисто – росіянин і батько його – чистий росіянин, а от всі рідні брати його батька – ті, справді, французи, я маю рацію.

Ще трохи щодо спілкування мовами: російською, українською і французькою. У нас вдома (до війни, у Харкові) зібралася одного разу на іменини моєї матері Тетяни – досить велике професорсько-філологічне товариство (професорів: О.І.Білецького з дружиною й синами; М.П.Самаріна з дружиною й сином та дружиною сина – теж філологом; доценти Л.А.Курілова, В.П.Невзорова та інші). З дітей: була моя старша сестра Нора (по батькові): вона з матір'ю й вітчимою постійно жила в Полтаві, а зараз у нас гостювала – їй було 12 років, а мені десь біля шести. Нас з Норою попросили щось поетичне прочитати напам'ять (тоді це було звичним культурним явищем і вимагалось від дітей). Нора, яка вчилася у Полтаві в українській школі, прочитала “*Contra spem spero*” Лесі Українки. Я прочитала уривок з вірша Беранже “Прощання Марії Стюарт” – французькою мовою, оскільки тоді вдома її саме вивчала. І раптом я побачила, що щось сталося негаразд з посудом на столі й імпульсивно закричала (бо тільки-но приїхала з містечка Валки під Харковом, де провела все літо у мого діда по матері – тамтешнього земського лікаря і де всі розмовляли виключно українською мовою): “Мамо, дивись! Огірок пірнув у молоко!” – А в тебе добірна українська мова, - похвалив мене мій батько, - тільки дивись, щоб це був не суржик, а справді добірна мова.

У моєї вчительки французької мови була гарна вимова і досить багата лексика. Але до словників, у разі чого, вона зазирати не вважала за потрібне. Колись я її спитала, як буде французькою мовою слово “тюлень” (ми з нею бачили його в Зоопарку). Вона, не вагаючись, сказала “*le tulin*”. Я за нею так і

повторювала, і мій батько зробив мені зауваження, що нічого подібного: французькою мовою “тюлень” буде “le phoque” (ле фок).

Зараз “лексичні стрибки” з однієї мови на іншу стали ще частішими, особливо в сфері української, російської й англійської, і мені здається (я базуюсь на практиці моїх онуків), що це, звичайно, збагачує лексику і коло термінологічних понять, проте часом веде до неприпустимої мовної мішанини (яку висміював ще Квітка-Основ'яненко в п'єсі “Шельменко-денщик”: “машермэрочки” и “машерпэрочки”), тому за добірністю мови (кожної) треба стежити.

БУЛАХОВСЬКА Ю.Л.

Інститут літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України

ПРО ЗОВНІШНЮ “БЕЗБАРВНІСТЬ” ПОЕЗІЇ ВІСЛАВИ ШИМБОРСЬКОЇ

У моїх попередніх статтях, присвячених аналізу поетичної майстерності видатної сучасної польської поетеси Віслави Шимборської (“Нобеліатка 1996 року Віслава Шимборська” // “Зарубіжна література”, 1996, число 11 і “Синтетизм поетического и изобразительного мастерства в поэзии Анны Ахматовой и Виславы Шимборской” // “Русский язык и литература в учебных заведениях”, 2001, № 1) я вже звертала увагу на те, що в поезії Шимборської, як і у деяких інших видатних польських майстрів поетичного слова ХХ-го століття (Тадеуша Ружевича, Станіслава Грохов'яка, Єжи Гарасимовича) присутня навмисна уривчастість викладу й візуальна конкретика, тобто думки передаються в “кадрах”, наче у фільмах О.Довженка раннього періоду творчості. Сама ж поезія побудована на неодмінних контрастах і переважно парадоксах. Це відбиває головну авторську настанову на навмисну “прозаїзацію” віршованого рядка, а за змістом – на певну “постмодерністичність”: ніякої захопленості, ніякої піднесеності, коли внутрішня емоційність сконцентрована в середині твору, а не у його зовнішньому звучанні. Отже, щонайменше наявних кольорів. А чи справді їх зовсім немає, наприклад, в одному з останніх поетичних циклів Шимборської – “Хвилина”? Їх справді немає, якщо порівняти цю поезію, до того ж, написану “білим віршем” і позбавлену рими, із польською романтичною поезією ХІХ-го століття; із поезією українською в особі Т.Шевченка (“Сонце сідає – гори чорніють...”); навіть із “постійними епітетами” в українському фольклорі: “Сине море”; “коник вороненький”; “карі очі, чорні брови” тощо; з українською поезією ХХ-го століття: “Її очей земна блакить”; “темні очі в моєї дружини, а у тебе були – голубі” (В. Сосюра); “Всохне Рейн, і ліси не синітимуть, віще небо окутає дим, та брати мої вічно любитимуть Лореляй з гребінцем золотим” (М. Рильський); з російською класичною поезією ХІХ століття: “Белеет парус одинокий в тумане моря голубом»; “Под ним Казбек, как грань алмаза, снегами вечными сиял” (М. Лермонтов); “...там, на дне долин, кисти яркокрасные вянущих рябин» (О.К. Толстой»); і в російській поезії першої половини ХХ століття: “...в белом инее черные елки на подтаявшем снеге стоят»; «... в серые глазки ее погляжу»

(«Сероглазый король» А. Ахматової); «...А что нам делать с розовой зарей над холодеющими небесами?» (М. Гумільов); «Я послал ей черную розу в бокале золотого, как небо, ай»; « ... и очи синие, бездонные цветут на дальнем берегу» (О.Блок). Таких прикладів можна навести безліч. Зовнішня ж кольорова гама дійсно не характерна для поезії В. Шимборської. Однак, придивимось до неї уважніше. Чи насправді кольори, як такі, не відіграють жодної ролі в емоційному впливі її творчості на читача? Звісно ж, відіграють. Я спробую навести лише декілька таких прикладів, взятих образно нібито з побутових реалій, і ми побачимо, що навіть вони художньо промовляють чимало. Хочу підкреслити, що кожний наведений мною вірш Шимборської – це окрема мініатюрна замальовка, сповнена глибокого сенсу, часто-густо навіть філософського узагальнення, а її конкретика – то тільки зовнішній матеріал для висловлення авторської думки й авторських почуттів: „Спускаюсь пагорбом прямо в долину, що тільки-но зеленіє” (значить, йдеться про весну); „Небо похмуре, та вже потроху синіє” (отже, маємо ранок) (вірш „Хвилина”); „Тінню з-під темної зірки, що світить завжди не для мене” (цілий психологічний портрет ліричної героїні) (вірш „У змінах”). А от перед нами вірш, вже прямо побудований на оманливих контрастах життя, і матеріалом для цього взято звичайний фотонегатив (поезія так і називається – „Негатив”): „ на бурому небі хмаринка – все одно ще буріша, з чорною смужкою сонця. Ліворуч або праворуч – біла гілка черешні – з квітами чорними... На твоєму обличчі стемнілому – тіні ясніші. Ти сидиш біля столу, на нього поклавши руки твої – посірілі”. Тут реальні кольори негативу спотворюють правду життєвого зображення: все, що насправді є білим, світлим і блискучим, тут постає перед нашими очима якраз у темних кольорах, а все темне – максимально освітленим. Авторська думка, звичайно, набагато глибша, ніж можна вважати з поданої картини, – тобто оманливість багато чого в житті, на що ми конкретно дивимось і що оцінюємо на цій підставі.

У вірші „Мовчання рослин”, навпаки, немає жодних відступів від реальності: справді, і від людей, і від рослин падають ті ж самі тіні, і світить над нами та ж сама зірка. У скептично-іронічному вірші про давньогрецького філософа Платона „Платон, або „чому?” – носія ідеалістичної філософії й непохитної віри в усе ідеальне – віри, що з часом похитнулася у ньому самому, є таке образне визначення: „Добро – із тінню, якої воно не мало колись і приблизно”. Філософське забарвлення має і вірш „Примітка до статистики”: „Нещасних, ошуканих, бідних, без ліхтарика в темряві”. Тут вже маємо справу із поетичною метафорою. Так само і у вірші „Якісь люди”: „дзеркальця, куди вже вогонь приглядається в темряві”; лише один штрих – та який характерний: „темрява і спалах лікарняної лампи” – при народженні дитини, що одразу ж і померла (вірш „Багаж поворотний”) або у вірші „Бал”, де дається дуже скептична образна характеристика „взаємовідносин” Землі і Неба: „кажуть зірки „на добраніч” і між іншим мругають світлом”. Людські відносини у вірші „Нотатки” подаються до певної міри теж у метафоричному освітленні: „... про що говорили допіру вчора, при погашеній лампі”. При цьому можна назвати і цілий ряд поетичних замальовок Шимборської, у тому ж поетичному циклі, де кольорова гама наводиться й „цілком відверто”, у прямому розумінні, без ширшого філософського контексту: „На терасу вийшла красуня – дівчина надто красива (як

на наш тут спокійний побут) („Зі спогадів”); „Біліє вікно, шаріє нічна пільма ... з’являються перші блики: на склянці й на клямці від дверей ... Багато свідчить про те, що вертають кольори і барви, навіть річ найдрібніша свій повертає обрис – хоча б у відтінках тіні („Ранішня година”).

Отже, на підставі поетичного доробку Віслави Шимборської можна прийти до висновку, що майстерність поета полягає не у багатогранності залучених барв і навіть у їхній оригінальності, а у вмінні застосувати їх у потрібному місці і у потрібній якості. На це звертав увагу ще у своїх критичних розробках („Проти „кольористів”) відомий польський поет-авангардист першої половини ХХ століття – Юліан Пшибось. Звичайно ж, не по відношенню до поетичного слова В. Шимборської, яка, за віком, у польській літературі тоді ще не фігурувала.

Провідна увага статті, присвяченої поезії видатної сучасної польської поетеси, лауреатки Нобелівської премії Віслави Шимборської, звернена на відсутність зовнішньої “кольоровості” її поетичного слова, тобто відсутність барвистості в її метафориці, у порівнянні з романтичною польською, українською й російською поезією ХІХ століття і навіть першої половини ХХ-го. Наведені приклади з поезії Шимборської – з останнього її циклу 2002 року – “Хвилина”.

The principal attention of the article, dedicated to the poetry of the outstanding modern Polish poetess, the Nobel Prize Laureate, Vislava Shymborska, is focused on the absence of exterior “brilliance” of her poetic word, i.e. on the absence of brilliance in the metaphoric structure, in comparison with the Romantic Polish, Ukrainian and Russian poetry of the XIX century, and even of the former half of the XXth. The cited examples of the poetry of Shymborska have been taken from her last series of 2002, named “The Minute”

ВІЛЕНСЬКА Г.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІТАЛІЙСЬКОГО ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО ТЕКСТУ

Ділові документи вирізняються особливими мовними засобами, що відповідають нормам загальнолітературної мови, які не пов’язані з особливостями різних специфічних стилів. Основною вимогою до мовних засобів є їх доступність широкому читачеві. Це загальноживані слова, штампи, кліше, сталі вирази, терміни з різних галузей народного господарства, значення яких зафіксовано у словниках.

“Точность в официальном стиле - это прежде всего недопустимость интолкования, однозначность смысла, верность передачи возможных смысловых оттенков”[1:12].

Отже важливою рисою стилю документів є точність. Мета офіційно-ділового тексту полягає в точному вираженні думки, що досягається завдяки

точному підбору слів, форм та конструкцій, тобто підбору такого варіанту, який би найбільш адекватно виражав потрібне значення, та який неможливо замінити іншою граматичною формою. Виходячи з семантико-структурної синонімії, що завжди існує між двома мовами, досягнення точності відбувається завдяки існуванню відповідних засобів синонімії на лексичному рівні, але завжди необхідно пам'ятати про повну та неповну відповідність лексем, узуальність (узус) – тобто про звичку до певного засобу вираження у певній ситуації, що склалась в результаті культурно- історичного розвитку мови певного соціуму.

Потрібно зазначити, що спеціальна лексика є основним стрижнем, коло якого будується весь документ у лексичному плані та з точки зору належності до стилю. Терміни мають точне конкретне значення й тому позбавлені суб'єктивно-оціночного забарвлення. Термін- виразник точності у лексиці, якому притаманно лише одне значення у тексті контрактів. “Основой технического и делового перевода является термин. Но и тут буквализм исключается” [2:197].

Термін в цих документах виконує іншу функцію. Він не розкриває особливостей цього поняття, не встановлює його зв'язків з іншими. Єдина функція у цьому стилі – це номінація, до того ж номінація, скоріш не задля наукових, а задля інформаційних цілей. Але потрібно зазначити, що до складу лексики ділових документів як в українській, так і в італійській мові належать також нейтральні та книжкові слова. Це, перш за все слова, що набули значення професійних термінів – юридичних, економічних, наприклад, Покупець, Продавець, сторона, товар, зобов'язання (обов'язки) – Venditore, Aquirente, la parte, la merce, obligo, есс. Саме ними і представлена більшість термінів, що зустрічаються у діловодстві.

Точність в правових та юридичних документах, а контракти належать саме до таких, посідає визначальне місце, бо кожне слово несе в собі особливе навантаження. В документах можна спостерігати ситуативне закріплення певної частини термінології з юриспруденції. Юридична термінологія представлена як по ситуаційно так і в усьому тексті: право (diritto), суперечки (controversie), сторона (parte), арбітраж (arbitraggio), законодавство (legislazione), чинність (validità), суд (corte), сила (vigore), відповідальність (responsabilità) тощо. Це ж можна сказати й про економічну термінологію, яка більш широко представлена: товар (merce), ціна (prezzo), вартість (costo), витрати (spese), сума (somma), оплата (pagamento), прибуток (profitto), пеня (penale), підприємство (azienda), фірма (ditta), акредитив (lettera di credito), рахунок (conto), переказ (bonifico), коносамент (polizza di carico), доставка (consegna), поставка (fornitura), форс-мажор (forza maggiore), тощо.

Отже як бачимо, основу стилю складає “нейтральна лексика” [3:321], що утворює певний термінологічний шар серед інших лексичних засобів. Взагалі задля відтворення такої риси, як точність в контрактах широко використовуються іменники (приблизно 30% від загального словникового складу). Це пояснюється необхідністю позначення понять явищ, об'єктів, процесів, тощо.

Адекватне відтворення окремих термінів без контексту подекуди становить певні труднощі через те, що тільки в контексті вони набувають реального значення і тому спрощується вибір варіанту перекладу.

Доречно було б відмітити, що у різних ділових документах можна відстежити дві протилежні тенденції. Перша тенденція полягає в тому, що вона тяжіє до лаконічності, до економії мовних засобів, до семантичної конденсації позначення, що призводить, у свою чергу, до появи термінів-скорочень. Друга тенденція прагне до семантичної регулярності, тобто до відображення всіх відносин у структурі, що призводить до створення термінів-складних слів та терміносполучень.

Як вже було зазначено вище, для відображення всіх зв'язків у структурі спеціально використовуються термінологічні сполучення. А через те, що документ є спеціальним текстом, частотність термінів також вища ніж, наприклад, у художньому тексті. А тому контракти, як сфера у діловодстві, мають свою термінологічну систему.

Як, відомо, одна із складових частин терміносистеми - це термінологічне словосполучення. "Словосочетание – это сочетание слов, организованное по законам языка и выражающее какое-нибудь понятие, хотя и сложное"[4:12]. Термінологічне словосполучення є різновидом стійкого словосполучення і характеризується тим, що є одним складним визначенням поняття, має цілісність значення, виконує номінативну та комунікативну функцію терміну. Моделі термінотворення багатокomпонентних термінологічних словосполучень наведено нижче:

N+N, яка є найпродуктивнішою моделлю як в українській, так і в італійській мові (біля 30% від усіх термінів). Основною спільною ознакою одиниць є те, що за лексико-граматичними ознаками вони співвідносні з розрядом іменників. Уточнюється та конкретизується значення, що виражено основним компонентом. Основна функція даної моделі є позначення понять, явищ та об'єктів офіційно-ділового стилю. Граматично залежна лексема (або сполучення лексем) є видорозподілюючим елементом для споріднених понять, і тому на неї лягає основне семантичне навантаження:

"Партія товару – поставка товару - partita della merce - fornitura della merce
Вартість страхування - вартість транспортування
Costo dell'assicurazione costo di trasporto" [5:251].

N+Adj, де Adj виражений або прикметником або дієприкметником. Ці поширювачі, виступаючи у своїй основній функції – атрибутивній, створюють не якісну чи динамічну характеристику означуваного, а просто позначають постійну внутрішню ознаку поняття.

"Відкличний акредитив – безвідкличний акредитив

Lettera di credito revocabile – lettera di credito irrevocabile

Попередня письмова угода - preventivo consenso scritto

Попередня оплата - pagamento anticipato

Остаточне та обов'язкове рішення - decisione finale ed obbligatoria, чинне законодавство – legislazione vigente (in vigore)"[5:278].

V+N, в цьому випадку дієслово стає показником процесуальності поняття, воно бере на себе вираження додаткових значень, що збільшує можливості утворення порівняно з простим дієсловом. А презентація процесу іменником дає змогу передати характеристику дії за допомогою прикметника, а не прислівника. Позначення процесу іменником забезпечує потрібну діловому стилю

однозначність і узагальненість змісту Ці сполучення передають значення предикативної ознаки і виконують синтаксичну функцію присудка або головного члена.

“здійснювати оплату – effettuare il pagamento
набувати чинність – divenire vigente, entrare in vigore
виконання зобов’язань – adempiezza agli obblighi
відшкодовувати збитки – risarcire i danni” [5:279].

Як вже відмічалось раніше, в залежності від типу документу, завдань комунікативного характеру текстовий матеріал набуває певної форми організації. Цей факт стає вирішальним при підборі мовних засобів. За даними засобами закріплюються певний зміст та значення в кожному типі документів. Отже, поряд з такою стильовою рисою, як точність знаходиться ще одна – *стереотипність або стандартність*. Створені традиціями *штампи* для вираження думки відрізняються однозначністю та точністю. “Штампи, стійкі сполучення, сталі та шаблонні вирази призначені для заощадження часу та місця, а також для уникнення двозначності фрази, завуальованості думки, вони необхідні для оформлення, створення певної текстової архітекτονіки” [6:36-38].

Ці так звані штампи є утворенням, що, як правило, поза реченням та за рамками ділового мовлення зазвичай не вживаються. Одним з основних призначень цих утворень в обох мовах є вираження адвербіальних, релятивних та вербальних відносин. Ці утворення представлені адвербіальними стійкими сполученнями слів (прислівники або складні прийменники), що функціонують у офіційно-ділових текстах як виразники темпорального, причинного, допустового, цільового та інших адвербіальних значень. Будучи представленими складними прийменниками, вони спроможні сконденсовано виражати просторові, темпоральні, обставинно-атрибутивного, логічні відношення, які передаються за допомогою підрядних речень і відокремлених зворотів, що дає можливість лаконізувати текст.

Складні прийменники:

Відсубстантивні складні прийменники

Українські	Італійські відповідники
у розмірі (prep + N)	nella misura di, nella quantita di
на умовах	alle condizioni
за договором	secondo il Contratto
за рахунок	a carico di
в особі	nella persona di
в строк	nei termini
на строк	per un periodo di
у випадку	nei casi
на момент	al momento

у відповідності до (prep+N+prep) за наявності по завершенню	ai sensi di, in conformita a (prep+N+prep) nel contesto do, a norma di in presenza di al termine di
---	---

[7:152].

Як видно, спостерігається майже повна структурна та лексична синонімія при перекладі даних утворень.

Від вербальні складні прийменники

Українські	Італійські відповідники
Відповідно до(Adv+prep) Згідно з Залежно від На протязі в подальшому	conformemente a secondo dipendendo da entro, durante in seguito

[7:148].

Як бачимо, форма оригіналу не завжди може бути повністю втілена у відповідниках тексту перекладу.

Віддієсловні складні прийменники

Українські	Італійські відповідники
(не) зважаючи на вказуючи на базуючись на	non prendendo in visione indicando su operante a, bassandosi su

[7:157].

У цих текстах присутні сталі вирази, які є складовою створення цієї стильової риси (стереотипність). За цими конструкціями закріплюються певні явища, об'єкти, процеси сфери офіційно-ділової комунікації при передачі яких завжди необхідно пам'ятати 1) про мовну норму, яка як фільтр або пропускає, або затримує те, що створює мовна система: пропускає те, що реально існує та функціонує у мові і відфільтровує ті продукти перекладу, що реально у мові не існують та не використовуються; 2) так званий узус – також фільтр, що, на відміну від мовної норми, відсіює те що не є придатним для певної мовної ситуації, тобто відбираються такі засоби, які сприяють стерео типізації мови. У текстах ділових паперів до таких виразів можна віднести:

Приклад	Переклад
Повідомляти в письмовій формі Назване в подальшому як вказано в	Informare per iscritto Chiamata (denominata) in seguito Come da, come stabilito(previsto)

з одного боку ... з іншого боку	in
на підставі вищезазначеного	da una parte ... dall'altra, a ne da un lato
брати до уваги інтереси	alla base del sopra menzionato
бути у повній відповідності до	tutelare gli interessi
погоджувати в кожному конкретному(окремому) випадку	essere in completa conformita con concordare caso per caso

[8:304].

З цього, та як вже було зазначено вище, видно, що ці сталі вирази тяжіють до певної термінологізації, що також сприяє більш точному вираженню думки. Штампи, що зустрічаються в текстах контрактів, представлені в своїй більшості стійкими сполученнями слів з переважанням конструкцій, призначених для вираження темпорального, цільового та інших адverbіальних значень, тобто, дані конструкції представлені складними прийменниками (від субстантивними, відverbіальними та віддієслівними) та прийменниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Калюжна В.В.* Особенности официально-делового стиля современного английского языка// Вопросы языковой структуры.- К.: Вища школа КГУ, 1976. 2. *Марахова А.Ф.* Мова сучасних ділових документів.-К.:Наукова думка, 1981. 3. *Sobrero A.* Introduzione all'italiano contemporaneo. Le strutture. – Roma: Laterza, 1993. 4. *Горбатчук Д.В.* Структурно-семантичні типи стійких словосполучень слів в офіційно-ділових паперах: Автореф. канд. філол. наук/ Інститут мови НАН України, 1997. 5. *Insolera M.* INCOTERMS. – Париж: Міжнародна Торгівельно-Промислова Палата, 1990. 6. *Перепелица Т.И.* Лексико-семантический способ образования немецкой торгово-экономической терминологии// Вопросы Романо-германской филологии.-В.14.-К.:КНУ, 1976.-С.36-38. 7. *Fabrizi E.* Corrispondenza commerciale italiano – francese.-Roma:Business. -Bologna: Zanichelli, 1999.

The article focuses on lexical peculiarities of Italian business text. The structural-semantic synonymy of two languages and linguistic usage with the help of different language means like words in general use, cliché, idioms, terms and their main characteristics are observed in the article.

ВИШНЕВСЬКА В.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЗАСЮЖЕТНІ НАПИСИ КІНОФІЛЬМУ

I. Зміст і правила побудови.

Відомості про творців картини подаються у сучасних стрічках у двох частинах. Перша демонструється перед показом основного сюжету, для того щоб глядачі познайомилися з головними творцями, серед яких є ті, що вважаються авторами. Друга, значно ширша по об'єму, і більш інформативна, призначена для зацікавлених глядачів і подається після закінчення фільму. Подалі: передпроекційні і післяпроекційні титри.

Передпроекційні титри налічують 10-15 позицій і мають досить жорстку структуру.

Позиція I – логотип відповідальної студії. Позиція II – назва/ви виробничої студії або ім'я режисера як головного автора. Інколи подають ім'я головного виконавця – актора.

Наступна позиція – назва кінострічки.

Цей напис сюжетний, адже назва відтворює або зміст, або головну ідею стрічки.

Далі: виконавці головних ролей і декілька виконавців другого плану. Якщо виконавець маленької ролі більш відомий, ніж головні виконавці, його ім'я виділяють написом ("а також, х у ролі у"). Закінчується список авторів іменем інженера з підбору виконавців (кастінг).

Наступні позиції: у довільному порядку подають імена художників, композитора, оператора, інженера з монтажу, виконавчого продюсера.

Окремо виділять інформацію про літературне джерело фільму.

Або: назва і автор екранізованого твору;

Або: ім'я автора сюжету і ім'я сценариста.

Передостання і остання позиції – незмінні, вони подають головних авторів кінотвору.

Передостання – продюсери – інвестори з виробничої студії (саме вони отримують щорічну премію Кіноакадемії США за кращий фільм року).

Остання – режисер, навіть якщо його ім'я вже подано у позиції II.

Позапроектійні титри не мають такої жорсткої лімітованості, бо їх мета – урахувати якнайбільше осіб, що зайняті у роботі над фільмом. Тому ми інколи бачимо імена тих, хто працював над відеокопією, і тих, хто обслуговує кінематографістів: медики, водії, персональні модельєри, тощо.

Обов'язкові позиції післяпроектійних титрів:

1. Список дійових осіб та виконавців – каст. Складається за такими основними правилами:

– імена і прізвища для головних героїв;

– якщо головний герой – історична особа, подають дійовими особами всіх членів родини, навіть малих дітей;

– вказують навіть епізодичних персонажів і їх виконавців.

Правило додаткове: серед виконавців можна подати ім'я дублера – не каскадера, а особи, що замінює головних виконавців у сценах, коли не потрібен передній план з обличчям.

В кінці касту подають імена акторів – статистів.

2. Список використаного документального та художнього матеріалу з інших джерел: фото, кінокадри, живопис, мелодії (останні – з іменами виконавців: співак, оркестр, тощо).

3. Місце, де проводились зйомки – безпосередньо чи через подяку особам з місцевої адміністрації.

4. Останній кадр фільму – такий самий, як перший: логотип відповідальної студії.

II. Інформативна та сюжетна функція титрів фільму "ДФК". Про зміст і спрямованість картини не варто говорити, адже назва сказала все: "Д (жон) Ф (ітцджеральд) К (еннеді)". Додамо, що:

– по використанню художніх прийомів стрічка є неперевершеною у світовому кінематографі. Офіційно, це не знайшло адекватного

вияву, бо премією Кіноакадемії визначені тільки головний оператор Роберт Річардсон і інженери з монтажу Джо Хатчінг та П'єтро Скалія.

Небажання відзначити трьохкратного автора, м-ра Олівера Стоуна (режисер, продюсер, співавтор сценарію), а також номінація на єдиного кращого виконавця м-ра Т.Л. Джонса у ролі злодія – на совісті кіноакадеміків.

(П.С. Кращим фільмом визнано "Мовчання ягнят", те ж його режисера, те ж виконавців. Головної жіночої і головної (!) чоловічої ролі).

– за довідником, у фільмі "ДФК" близько 300 персонажів. У Каст винесено 127 позицій. Всі дійові особи – реальні.

– всі відхилення від правил побудови як перед- так і післяпроекційних титрів, що зменшують їх інформативність, зроблено довільно, на користь вимогам сюжету та меті авторів.

Особливість передпроекційних титрів.

Вкажемо на дві. По-перше, поруч з не дуже відомими іменами акторів, у малозначних, на перший погляд, ролях спостерігається відсутність трьох імен акторів із значним послуговим списком. Притому, ця дивна особливість може впасти в вічі глядачеві дуже швидко, адже перший з відомих акторів, Джек Леммон, з'являється на екрані на 10-й хвилині показу. Всього у передпроекційних титрах фігурує 15 виконавців, з 127-ми у Касті. Подані за алфавітним порядком (14 – без головного, що виділений у поз. II) без назви ролі. Зміст іншої позиції передпроекційних титрів є значно важливішим. Мова йде про джерело для сценарію. Вказані дві монографії, на жаль, вітчизняному глядачеві важко мати уяву, про записану другою "Cross-fire: the Plot that Killed Kennedy" та про її автора Джіма Маррса. Але перша, що лягла в основу сюжету: "On the trial of the Assassins" (1988р.) написана Джімом Гаррісоном – окружним прокурором Нового Орлеану (1963-1970: рік судового процесу) і Головою Апеляційного суду Луїзіани – у 1988 і на 1991 рік, час створення стрічки "ДФК".

Це означає, що розслідування справи вбивства Президента США, запропоноване глядачеві, ведеться на єдино вірних засадах – кримінологічних. Тобто, так як і повинен бути розслідуваний будь-який злочин, незалежно від соціального статусу жертви. А зацікавленому широкому читачеві пропонуються виключно монографії, написані нефахівцями – журналістами, чи, навіть, професорами філософії (!). Отже, або матеріальні докази не беруться до уваги, замінені на публіцистичний пафос чи політичну ауру, або висуваються дитячі, за змістом, версії. Аналізований кінофільм, як найдоступніше джерело, має виключне значення для тих, хто бажає мати істинне уявлення про події 22 листопада 1963 року.

На доказ правдивого характеру стрічки, її художньої майстерності та суспільного значення, наведемо дві цитати з дайжесту до відеокопії (ліцензованої), випуску географічного Інституту Де Агостіні (Новара, П'ємонт), переклад з італійської. 1. "Всі факти фільму мають документальне підтвердження, а припущення чітко визначені як припущення" (ст. 13).

Це слова дуже компетентної і відповідальної особи – того, хто втілює образ реального прокурора Джіма Гаррісона на екрані. Містер Кевін Майкл Костнер.

2. "ДФК", великий фільм Олівера Стоуна про вбивство, що сталося перед лицем всього світу і про таємницю, що досі огортає його, є одним з найбільш провокуючих фільмів нашого часу. Окрім успіху відеокопії, високої оцінки критики і

заслужених нагород, він зіграв ще більш важливу роль у національному референдумі, що призвело в 1992 році до Опублікування Актів і Матеріалів Слідства Справи про Вбивство (на обкладинці касети, великі літери – за джерелом).

Сюжетна функція Касту.

Складений за порядком появи на екрані персонажів, виконує не тільки інформативну функцію: допомога глядачеві екстранасиченої подіями і персонажами стрічки, розрізнення документальних кадрів від ігрових, – але має і нетипове, сюжетне, навантаження. 1. Всі 126 персонажів, подані у Касті – реальні особи. Подані поіменно:

- слідчі і свідки;
- злодії і співучасники;
- члени родини Гаррісона і державні діячі, – сумнівів, щодо їх історичних прототипів не виникає.

Подані анонімно поділяються на дві групи:

а) епізодичні, натовп, тобто реальні, але їхні імена, не суть важливі: перший телерепортер, злий відвідувач кафе, вартовий у в'язниці, агент ФБР, тощо;

б) і – це є найголовнішим у Касті – подано всіх безпосередніх учасників злочину 23.11.63 р.

- Епілептик;
- Людина з парасолькою;
- 1-й Бродяга;
- 2-й Бродяга;
- Стрілок команди А;
- Стрілок команди Б;
- Стрілок з-за огорожі;
- Той, що стріляв у Тіппета.

Всі 8 осіб встановлені як злочинці в ході розслідування Прокуратури і фігурують у обвинувачувальній промові Прокурора на фазі судових дебатів. Звернімо увагу на дві останні позиції. Не "стрілок команди С" а саме "з-за огорожі" – адже Прокурор доводить, що фатальний постріл пролунав не з офіційно "встановленого" місця – вікно книжкового складу, а з-за огорожі поблизу Ділі Плаза.

Лі Х. Освальд був заарештований під приводом вбивства їм поліцейського Д.Л.Тіппета, поки не змогли "навісити" на нього замах на Д.Ф. Кеннеді. Гаррісон також наводить дані, про те, що у Тіппета стріляла інша людина.

За правилами, епізодичні персонажі, до того ж позбавлені жодної, навіть найкоротшої репліки, не повинні були б записані як дійові особи (їхні виконавці фігурували б у списку статистів). В Касті також подано ВСІХ свідків прокурора Гаррісона. Поруч з постійними, відомими ще зі звіту комісії Уоррена, чи новими, що виведено на судовий процес, на лаву свідків (Віллі о'Кіф, Каролін Арнольд, агент Сміт, та інш.) подано імена свідків, що на декілька секунд, безмовно, з'являються на екрані як візуальна ілюстрація до обвинувачувальної промови (Сандра Стайлс, Бонні Рей Віл'ямс, Маріон Бейкер, Арнольд Роуланд, Джеймс Тейг).

Тим самим, Каст стає чимось на кшталт стенографічного запису висновків з розслідування проведеного Прокуратурою Нового Орлеана.

Ми хочемо закінчити параграф наданням імен співробітників Прокуратури, з тим, щоб ці люди були відомі (так само і у Касті – хоча прізвища декотрих не лунають на протязі картини у Касті: зазначені за правилами подання головних героїв, а імена виконавців подано у передпроектних титрах). Лу Айрон – Джей О. Сандерс; Пума Бертель – Вейн Найт; Білл Брюссар – Майкл Рукер; Сузі Кокс – Лорі Меткалф; Ал Оз'є – Гарі Груббс.

2. Ім'я Джека Рубі з'являється на поз. 21, хоча, якщо йти за хронологією, мало б займати позицію 26. У днях і годинах це відповідає: поз. 21 = 22.11., після 19-00.

поз. 26 = 24.11. 11 год. 21 хв. (час вбивства Освальда). Справа в тім, що 22.11 обличчя Рубі бачать по телебаченню не тільки Гаррісони (і глядач їхніми очима), але й міс Джулія Енн Мерсер, яка склала 23.11. свідчення слідчим ФБР про те, що цю людину вона бачила поблизу Ділі Плаза, об 11-й год. 22.11 тобто, за півтори години до вбивства, – озброєну гвинтівкою (!). В подальшому, свідчення міс Мерсер були подані комісією Уоррена у спотвореному вигляді.

(П.С. Джек Рубі взагалі показаний дуже активним у день 22 листопада на Ділі Плаза, але у цій статті ми не аналізуємо візуальний супровід).

3. У Касті подано, серед виконавців, непрофесійних акторів – людей, що побажали виконати свій громадянський обов'язок: Шон Стоун – Джаспер Гаррісон. Також за допомогою післяпроекційних титрів ми встановили, що виконавець ролі "Генерал У" – це, скоріш за все, справжній військовий, бо м-р Дейл Дай виступив консультантом.

Але справжня перлина Касту – це ім'я Джім Гаррісон справа, там де пишуть виконавців.

З'являється Джім Гаррісон – актор у поз. 65, а не 91. Позиція 91 відповідає епізоду, де репортери беруть інтерв'ю у Верховного Судді, голови комісії по розслідуванню вбивства Дж. Кеннеді, Ерла Уоррена. Поз. 65 – сцена у тюрмі, де офіційні особи допитують Рубі. Отже, страхітлива особа з палаючими скельцями окулярів, що відмовляє Рубі у захисті як свідка, а свідчення вимагає, і є Головний суддя країни Ерл Уоррен. А інакше, без Касту, здогадатися неможливо: у фільмі є два документальні зображення Уоррена – нічого спільного у зовнішності. Або – справжній Джім Гаррісон! На вибір глядачів. Адже його екранний двійник – теж абсолютно не схожий на прототип, власне обидва чоловіки належать до різного фізичного типу. А в поз. 91 образ Уоррена трактовано підкреслено саркастично – набундючений індик. Висновок: якщо хочеш знати, яким є справжній герой – Прокурор Гаррісон, перевір Каст і перемонтуй плівку на відповідне місце.

(На жаль, ми впевнилися, що ця порада дуже необхідна. У нашому джерелі – дайджесті Інституту Де Агостіні є кадр на якому зображений суддя Хенерті у виконанні Джона Фіннегана, а підпис свідчить, нібито то Джім Гаррісон у образі Ерла Уоррена). Окрім функції допоміжного засобу для сприйняття основної фабули – розслідування і суд над одним із змовників – каст працює і на іншу, імпліцитну, лінію сюжету (подвійний сюжет, взагалі, спостерігається у високоякісних стрічках).

Але на наш погляд, проблема подвійного сюжету вимагає окремої публікації.

У статті розглядаються правила побудови легенди кінофільму. Особлива увага надається невластивій функції титрів – як компоненту фабули (сюжету). Як приклад, взято легенду фільму „ДФК” (Бр Уорнер, 1991).

ГАЦЕНКО І.О.

НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ОНОМАТОПОЕТИЧНИХ СЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Звуконаслідування посідає чільне місце серед маргінальних явищ мови, і тому не випадковим є інтерес мовознавців до оноματοпеї і до того, за висловом Б.Мальмберга, “дорогоцінного матеріалу, який являють собою звуконаслідувальні слова – ономатопи” [1:174].

Група звуконаслідувальної лексики привертала увагу дослідників дуже давно, адже вона безпосередньо пов'язана з надзвичайно важливою для мовознавчої науки проблемою — зв'язку звуку і значення. М. Рубіньї підкреслював: “Серед найголовніших проблем мовознавства навряд чи є друга така проблема, яка так багато обговорювалася б мовознавцями та філософами, фахівцями і нефахівцями, як проблема оноματοпеї” [2:497].

Актуальність цієї проблеми, її недостатнє висвітлення у науковій літературі та постійно зростаючий інтерес зумовили вибір теми статті, що є актуальною і з огляду на об'єкт дослідження, оскільки цілісного аналізу оноματοпоетичних слів в англійському мовознавстві ще немає.

Осмисленню даної проблеми в англійському мовознавстві сприяли праці Х.Марчанда [3], Дж.Р. Ферса [4], Л.Блумфілда [5], Л.Сміта [6], Г.Хільмера [7], в яких досліджувалися різні аспекти словотворчої структури звуконаслідувальних слів та розглядалося питання словотворчого статусу сполучень фонем та окремих фонем у складі звуконаслідувальних слів. Але, незважаючи на спроби лінгвістів проаналізувати деякі аспекти даного явища, слід відмітити, що проблема оноματοпеї в англійському мовознавстві вивчена ще далеко неповно. Отже, **метою даної статті** є розгляд структури звуконаслідувальних слів англійської мови.

Предметом нашого дослідження є 400 оноματοпоетичних слів, дібраних зі словників, творів художньої літератури, усної народної творчості. Серед них 370 оноματοпів, що визначені як повнозначні лексичні одиниці і відповідно зафіксовані словниками, та 30 звуконаслідувань, що засвідчені як індивідуальні слововживання письменників, про походження цих одиниць важко говорити з упевненістю, це ще потребує детального вивчення. Зазначені звуконаслідування використовуються мовцем як додатковий, вторинний засіб виразності, який стає зрозумілим слухачеві в даній конкретній ситуації. Більшість з них навряд чи колись стане одиницями мови, наприклад: *peeah-wee* – крик ятеля, *yertye* – звук, що утворюється при розриванні чогось тощо.

Як доводить проведене дослідження, переважна більшість оноματοпоетичних слів англійської мови наслідують миттєві одноразові звучання й відповідно мають односкладову структуру. Даний факт можна пояснити специфікою звуків мовлення людини, адже чим триваліше, різноманітніше звучання, тим важче його передати. Таким чином, односкладові оноματοпоетичні слова передають миттєвий, одноразовий звук. Відповідно, для вираження багаторазовості, уривчастості звучання вживаються повтори або парні форми.

Залежно від характеристики звучання, яке передається, всі оноματοпоетичні слова англійської мови ми розподіляємо за наступними типами:

1. Однокомпонентні
2. Двокомпонентні
3. Багатокомпонентні

Проведене нами дослідження дозволило виділити у складі зазначених типів дрібні групи та підгрупи:

I. Однокомпонентні оноματοпоетичні слова. Зазначений тип найчисленніший в українській мові, у його складі виділимо наступні групи:

1) звуконаслідувальні слова, що мають односкладову структуру: *pad* – звучання глухих кроків, *pop* – звук хлопання, *plop* – легкий звук удару, хлопання, падіння в воду, *puff* – звуки, що утворюються при пориві вітру; звуки пихтіння, важкого дихання, *phit* – різкий звук свисту. Зазначена група найбільш численна в англійській мові, у її складі 230 лексичних одиниць, що становить близько 60%.

2) нечисленною виступає група оноματοпоетичних слів, що мають двоскладову структуру: *derap* – звук тріску суглобів, *kerplunk* – звук падіння у воду, *kaboom* – звук важкого падіння. Зазначена група не поширена в англійській мові, у її складі 14 лексичних одиниць, які становлять близько 3%.

II. Менш численним виступає структурний тип двокомпонентних оноματοпоетичних слів. У його складі виділимо групу редуплікованих звуконаслідувань, наприклад: *kelt-kelt* – звуки тікання (про годинник), *jug-jug*, *whit-whit* – спів солов'я, інших птахів, *glut-glut* – звуки, що утворюються при ковтанні, *chug-chug* – звуки пихтіння, *tap-tap* – звучання тупоту підков, *pip-pip* – звук атомобільного гудка. У складі зазначеної групи 75 лексичних одиниць, що становить близько 20%. Слід вказати, що до її складу входять переважно оноματοпоетичні слова, які наслідують крики тварин і птахів, природні звучання (плескіт води, шум вітру) та звуки механізмів.

2) Нечисленною виступає група оноματοпоетичних слів, до складу якої входять парні форми. Виділимо наступні підгрупи:

а) найбільшою кількістю лексем представлена підгрупа оноματοпоетичних слів з односкладовими та двоскладовими елементами, кожен з яких зберігає самостійне лексичне значення, наприклад: *thwack-bang* – звук сильного удару (*thwack* – звучання гучного удару, *bang* – звук удару), *tic-tac* – звуки тікання годинника; серцебиття, *ding-dong* – звучання дзвона, *clip-clap* – звуки клацання. Зазначена група поширена в англійській мові, у її складі 22 лексичні одиниці, що становить близько 6%;

б) до складу наступної групи входять звуконаслідувальні слова з нерівнозначними компонентами, один з яких є лише фонетичним варіантом першого. Зміна значення другого компонента може мати таку форму:

➤ чергування голосних у складі парного звуконаслідувального слова: *drip-drop* – наслідування звуків капання, *tick-tack* – звучання годинника, *flip-flop* – наслідування звуків клацання. Підгрупа не поширена в англійській мові, у її складі 7 звуконаслідувальних слів, що становить близько 2%. Слід зазначити, що до складу даного структурного типу входять переважно оноματοпоетичні слова, які наслідують звуки механізмів;

в) непоширеною в англійській мові виступає підгрупа парних оноματοпоетичних слів з частковою редуплікацією (до другого компонента яких додається нове звукосполучення чи склад). Наприклад: полюв. *who-whoop* – звук гикання (видавати подібні звучання). Парні оноματοпоетичні слова даної групи утворюються сполученням двох співзвучних компонентів: у якості першого елемента виступає те чи інше оноματοпоетичне слово, в якості другого – звуконаслідування близьке за значенням чи фонетичний варіант (дублет) першого компонента, який окремо без даного сполучення не вживається. Нами знайдені лише поодинокі приклади подібних утворень.

г) Наступну підгрупу утворюють оноματοпоетичні слова з елементами, що не зберігають самостійне значення, а є лише складовими частинами якогось поняття. Названа підгрупа звуконаслідувальних слів в англійській мові не численна. До її складу входять переважно оноματοпоетичні слова, що передають звучання тварин та птахів. Наприклад: *cock-a-doodle-doo* – наслідування крику півня, *feeee-beeee* – крик чибіса, *reeahwee-reeoh* – крик пеночки. Група не поширена в англійській мові, у її складі 19 лексичних одиниць, що становить близько 3%.

Таким чином, парні оноματοпоетичні слова англійської мови передають неоднорідні звучання, вказуючи на зміну його якості чи відтінку. Компоненти вказаних звуконаслідувальних слів у більшості варіантів виступають, можливо, точним наслідуванням складових елементів природних звучань. Слід зазначити, що до складу компонентів більшості слів даного структурного типу входять переважно однакові ауслатні приголосні.

г) Наступну групу утворюють звуконаслідувальні слова, що з'єднуються за допомогою артиклів *a, to*, наприклад: *ting-a-ling, ting-a-ring* – звуки дзенькання, дзвякання, *hub a dup* – звучання барабанного дробу, *a-pit-a-pat* – наслідування звуків серцебиття. Група поширена в англійській мові, у її складі 18 лексичних одиниць, що становить близько 5%.

III. Найменш численним виступає структурний тип, до складу якого входять багатоконтактні звуконаслідувальні слова (переважно мова йдеться про трикомпонентні ономатопоети): *chick-chack-chuck* – наслідування звуків тікання, *chicka-dee-dee* – крик птаха. Тип не поширений в англійській мові, представлені лише поодинокі приклади.

Для наглядності зображення передамо названі структурні типи схематично (див. табл. 1).

Таблиця 1

Структурні типи ономапоетичних слів англійської мови

Тип	Приклади	Відсотки
1	2	3
Однокомпонентні звуконаслідувальні слова		63 %
1) Односкладові звуконаслідувальні слова	<i>hiss</i> – звуки шипіння, свисту, <i>chug</i> – звуки пихтіння	6%
2) Двоскладові ономапоетичні слова	<i>Hiccoop</i> – звук ікання, <i>hubbub</i> – звучання удару в барабан	3%
Двокомпонентні ономапоети		
1) Редупліковані звуконаслідувальні слова	<i>Kelt-kelt</i> – звук тікання (про годинник), <i>jug-jug</i> – спів солов'я, інших птахів	20%

Продовження табл. 1

1	2	3
2) Парні		17%
а) з односкладовими та двоскладовими елементами, кожен з яких зберігає самостійне значення	<i>Ding-dong</i> – звучання ударів дзвона, <i>thwack-bang</i> – звучання удару	6%
б) з нерівнозначними компонентами, один з яких є лише фонетичним варіантом іншого	<i>Crick-crack</i> – ряд різких уривчастих звучань, <i>crir-rack</i> – звуки тріску	3%
в) з елементами, що не зберігають самостійного значення, а є лише складовими частинами якогось поняття	<i>Cock-a-dodde-doo</i> – спів півня, <i>feeee-beee</i> – крик чибіса	3%
г) Ономапоетичні слова, що поєднуються за допомогою артикля <i>a, to</i>	<i>Ting-a-ling, ting-a-ring</i> – звучання передзвону, <i>hup a dup</i> – звучання барабанного дробу	5%
Багатокомпонентні ономапоети	<i>Chicka-dee-dee</i> – крик птаха, <i>chick-chack-chuck</i> – звук тікання	<1%

Отже, як доводить проведене дослідження, нетривалий миттєвий звук передається одиничним уживанням ономапоетичного слова. Для передачі багаторазового, уривчастого звучання використовується редуплікація або варіювання звуконаслідувальних слів. У даному випадку мова може йти про вживання парних або редуплікованих звуків, а також про подовження (наприклад, наслідування звуків деяких тварин – *boo* – наслідування звуків мукання) або звучання, що передають вібрацію (*baaa* – наслідування звуків бекання).

Слід зазначити, що редуплікація оноματοпоетичних слів може виражатися не лише дворазовим повторюванням конкретного звуку, але й багаторазовим його вживанням. Дворазовість здебільшого вживається як конкретний випадок. Редупліковані звуконаслідування передають послідовне, рівномірне повторення конкретного звуку в загальному розумінні, не вказуючи при цьому на додаткові відтінки – зміну його якості, швидкості, темпу. У звуконаслідувальних словах англійської мови, що мають редупліковану структуру, порівняно з однокомпонентними коренями, менш яскраво виражений момент різкості, сили звучання, характерний для перших.

Компоненти редуплікованого кореня можуть складатися з одного закритого складу, що утворюється поєднанням двох приголосних та короткого чи довгого голосного між ними. Відповідно кожен елемент даного структурного типу може вживатися в мовленні самостійно, доводячи тим самим, що до складу редуплікованих форм входять однокомпонентні елементи.

Редупліковані звуконаслідувальні слова можуть мати у своїй структурі ауслатний довгий голосний, що вказує на тривалість звучання. До даної групи належать оноματοпоетичні слова, що наслідують крики птахів (*coo-coo* – крик зозулі, *hoo-hoo* – крик пугача) та звучання сміху (*haw-haw*, *ha-ha*). Слід зазначити, що вказані оноματοпи вживаються переважно в редуплікованій формі, адже звуки, що ними передаються, за своєю природою багаторазові.

Для наглядності зображення наведемо таблицю вживання редуплікованих звуконаслідувальних слів англійської мови (див. табл. 2).

Таблиця 2

Частотність уживання редуплікованих оноματοпоетичних слів англійської мови

Тип	Відсотки	Приклади
ПГ-ПГ / ПГ:-ПГ ¹ :	5%	<i>Hoo-hoo, coo-coo</i>
ПСГП-ПСГП	2%	<i>Glat-glat, clop-clop</i>
ПГ/Г:П-ПГ/Г:П	8%	<i>Peep-peep, chug-chug</i>
ПГС-ПГС	2%	<i>Bul-bul, bil-bil</i>
ППГ:/ГП-ППГ:/ГП	1%	<i>Tweet-tweet, quac-quack</i>
ПГПС-ПГПС	Представлені поодинокі приклади	<i>Gobble-gobble, bubble-bubble</i>

Нарівні з редуплікованими звучаннями, парні слова утворюють один з численних типів звуконаслідувальних слів англійської мови.

Особливістю, завдяки якій парні оноματοпи виділяються в окрему групу, є їх неоднорідність. Зазначені звуконаслідування виражають, як і редупліковані корені, тривалість звучання, вказуючи при цьому на його неоднорідність. Ця семантична особливість виражається в зміні звукового складу другого компонента парного оноματοпоетичного слова. Така фонетична деформація призводить і до зміни семантики всього сполучення.

Чергування анлаутних приголосних парних сполучень, а також поява додаткового приголосного у складі другого компонента парного оноματοпоетичного слова, не залежно від того, вживаються дані елементи в

мовленні самостійно чи ні, вказує на неоднорідність всього звучання, тобто зміну одного звукового явища іншим.

У переважній більшості парні звуконаслідування являють собою сполучення близьких за значенням слів, наслідуючи таким чином звучання, що видаються одним і тим же предметом, тобто один і той же звук, але змінений за силою або гучністю. Наприклад, звуконаслідування *clip-clop* порівняти з відповідним *clop-clop*. Останнє оноματοпоетичне слово, що має редульковану структуру, вказує на рівномірно повторюваний звук – *стук підков, звучання кроків*. Відповідно як у першому прикладі мова йде про звуки ходи чи стуку підков, але з іншим відтінком значення. Отже, у даному випадку ми можемо говорити не про монотонно повторювані звучання, а про різні його типи, порівняти: *From the streets below came up the constant roll of wheels and clip-clop of hoofs from passing broughams* (Anstey). *A faint clip-clop of Mahhub`s retreating feet* (Kipling).

Парні звуконаслідувальні слова мають однакову з редулькованими коренями складову структуру, утворюючи сполучення односкладових або двоскладових коренів. Парні оноματοпоетичні слова у більшості випадків утворюються поєднанням коренів та основ, що можуть виступати окремо, як самостійні лексичні одиниці, так і в формі повторів, наприклад: *cling-clang, beep-peep*. До їх складу входять переважно анлаутні та ауслатні приголосні звуки. Винятки становлять лише оноματοпоетичні слова, що передають звуки тварин та птахів, які мають у своїй структурі як відкриті, так і закриті склади, наприклад: *flick-a* – наслідування крику ятеля, *hee-haw* – наслідування крику віслюка.

Як доводить проведене дослідження, парних оноματοпоетичних слів у кількісному відношенні менше, ніж редулькованих форм. Крім того, повтори можуть входити також і до складу парних звуконаслідувань, наприклад: *checka-dee-dee*.

У складі парних звуконаслідувальних слів англійської мови при зміні другого компонента може відбутися:

1) Зміна анлаутного приголосного: *pee – wee, rat – tat, bow – wow*.

2) Зміна ауслатного приголосного. Даний тип не поширений, в англійській мові представлені лише поодинокі випадки, наприклад: *bil – bit* – звучання плеску води. Нечисленність даного типу пояснюється домінуючою позицією ауслатного приголосного у складі оноματοпоетичних слів.

3) Зміна інлаутного голосного: *clink – clank, tick – tack, drip – drop*.

4) Повна або часткова зміна всього звукового комплексу. Тип не поширений, представлені лише поодинокі варіанти: *crir–rack, chug-drag*. Даний факт можна пояснити першорядною позицією приголосних у складі оноματοпоетичних слів порівняно з нестійкою та другорядною роллю голосних.

Нечисленною за кількістю (нараховує близько 1%) виступає група оноματοпоетичних слів англійської мови, другий компонент яких містить у собі матеріальне значення і вживається в мовленні самостійно, на відміну від першого. Наприклад: *pit – pat* – звуки серцебиття, легкого удару, стуку, негучного хлопання; *snip – snap* – звук клацання ножиць, порівняйте: *pat* – звук легкого удару, стуку, *snap* – звук клацання, лягання.

Парні звуконаслідувальні слова англійської мови в переважній більшості однозначні і лише в деяких випадках ми можемо говорити про зміну відтінків значення: *ting-ling* – звучання дзвону; звуки брязкання, *tick-tack* – звуки тікання (про годинник); звуки серцебиття.

Корені однокомпонентних слів звуконаслідувального походження за своєю структурою можна розкласифікувати за певними формами, що дозволяє в їх складі виділити наступні структурні типи:

ППП – *buzz* – звуки дзижчання, гудіння, *thud* – глухий звук падіння, стуку, удару парового молота, звук важких кроків, *hush* – звучання шуму води, що швидко тече, звуки шипіння, *fizz* – наслідування звуків шипіння (про вино), *pop* – звук, що утворюється при відкорковуванні пляшки, *hiss* – звуки шипіння.

Звуконаслідувальні слова даного типу відрізняються більше короткістю, миттєвістю звучанням, ніж його тривалістю. У складі слів даного структурного типу простежується велика різноманітність анлаутних приголосних; в ауслаутній позиції зустрічаються переважно зімкнені (67%) та щілинні (25%) приголосні. Зазначимо, що у складі оноματοпоетичних слів даного структурного типу відбувається найбільша кількість чергувань інлаутних голосних. Наприклад: *ting-tong*, *chick-chack-chuck*. Причому зміна звучання може призводити до зміни значення всього оноματοпоетичного слова чи його відтінків: шотл. *fuff* – звук сильного подиху (про вітер), *puff* – звучання пориву вітру, звуки пихтіння (про потяг), *hack* – звук перерубування, *chack* – шотл. звук стискання, здавлювання чогось (щелепами, дверима). Отже, як видно з наведених вище прикладів, більшість оноματοпоетичних слів зазначеного структурного типу багатозначні. В їх структурі простежуються певні закономірності творення нових варіантів коренів та розвитку їх значень. Оноματοпоетичні слова даного структурного типу виступають однією з основних форм для творення багаточисленних звуконаслідувальних слів та входять до складу редулькованих і парних звуконаслідувань. Тип поширений, у його складі 70 лексичних одиниць, що становить близько 20%.

ПП:П. До складу даного типу входять переважно звуконаслідувальні слова, що передають високі звучання, наприклад: *peek*, *peer*, *cheer* – звук пицання, *beeb* – звуки гудіння, сигналу автомобіля, *whoosh*, *jerk* – звучання свисту, удару зі свистом. А також різкі, відкриті звучання: *baff* – звук легкого удару, хлопка, *cork* – звук закорковування пробки, *hawk* – звук відкашлювання, відхаркування, *wheeze* – звук хрипіння. Зазначимо, що до складу звуконаслідувальних слів даного структурного типу входять переважно ауслаутні проривні приголосні (69%). Тип поширений, у його складі 27 оноματοпоетичних слів, що становить близько 9%.

ПСПП – *flap* – звуки шелестіння; хлопання прапора, що розвівається; крил птаха, *crick* – уривчасті, дрижачі звучання, *plod* – звуки важких кроків, *snuff* – звуки сопіння, зітхання. Зазначимо, що у складі другого елемента структури виступають переважно сонорні [r] та [l].

Оноματοпоетичні слова даного типу наслідують різкі, комбіновані звучання, отже, ми можемо говорити не лише про наявність в їх семантиці наслідування звуку, а й характеристики його сили, різкості, швидкості, що призводить до розвитку нових відтінків значення — миттєвості, швидкості протікання дії чи, навпаки, її послаблення, інертності, наприклад: *clack* – звук клацання, тріщання,

crick – видавати уривчастий звук дрижання, скреготання. Тип поширений, у його складі 53 лексичні одиниці, що становить близько 15%.

ПСГ:Г – *creak* – різкий уривчастий хриплий звук (про ворону), звук скрипіння, *bleep* – звуки пищання передавача на борту супутника, *blurt* – звук, що утворюється при різкому випусканні повітря. Тип не численний, у його складі 6 лексичних одиниць, що становить близько 2%.

СГП – *knock* – звук різкого стукання (чимось твердим, важким або кулаком), *rash* – різкий шаркаючий звук; звук шурхання, *rap* – звук удару з різким стуком, *rik* – звук, що утворюється при переламуванні палиці, *razz* – різкий звук свисту, клацання. Звуконаслідування даного структурного типу, подібно до оноματοпоетичних слів структурного типу ПГП, відтворюють різкі, миттєві звучання. У ролі анлаутних приголосних можуть виступати сонорні [r], [n], [m], [l], найбільш продуктивний з яких – сонорний [r] (входить до складу близько 36%). У ролі ауслаутних приголосних даного типу виступають переважно проривні звуки, наприклад: *lap* – звуки хлебтання, *rip* – звуки, що утворюються при розриванні тканини чи паперу, а також щилинні: *gnash* – звуки скреготання чи клацання зубами, *lash* – звук удару батагом, пугою. Тип не поширений, у його складі 6 лексичних одиниць, що становить близько 2%.

Подібний до попереднього за кількістю структурний тип ПГ:, до його складу входять оноματοпоетичні слова, що передають тривалі звучання, наприклад: *chirr* – звук скрекотання, сюрчання (про коників); звучання співу птахів, шурхотіння (про очерет), *jar* – видавати неприємний різкий дрижачий звук, *woo* – наслідувати звуки гудіння чи завивання вітру, *jirr* – звуки гарчання, *churr* – низький дрижачий звук, схожий на крик козодоя

ПСГСП – *flump* – звук падіння, хлопання з приглушеним звучанням, *plump* – звук падіння у воду (з гучним бульканням), сплеск, *tramp* – звучання стуку.

Відзначимо, що оноματοпоетичні слова даного структурного типу наслідують переважно звуки дзвякання, удару металевих предметів чи скла (*clink* – звуки, що утворюються при ударах по склу, тонкому металу, монетам, ключам) та звуки скрипіння, хрусту: *crush* – звук хрустіння, *crunch* – звук хрустіння, скрипіння, тріску, шотл. *crump* – хрусткий звук (на зубах), снігу під ногами. Зазначений тип поширений в англійській мові, у його складі 10 оноματοпоетичних слів, що становить близько 4%.

ПСГС – *clat* – звучання дзвона, *slam* – звук гучного хлопання, сильного удару, *clang* – різкий металевий звук, *clang* – звук брязкання ланцюга або відтворювання звуку, схожого на нього, *cling* – звук бряжчання від металевого грому або падіння тонкої металеві пластини одна на одну.

ПГСП – *champ* – звук чавкання, жування. Переважна більшість слів даного структурного типу виступає наслідуванням звуків удару чи падіння: *thump* – звук важкого удару тупим предметом (з приглушеним звучанням), *whump* – звуки падіння важкого тіла на м'яку поверхню; низький гучний звук (про гонг), брит. сленг. *zonk* – наслідування короткому дзвінкому удару (чимось твердим або по чомусь твердому), *bump* – звук сильного удару з приглушеним звуком. Слід зазначити, що ауслаутною фонемою у даному структурному типі може виступати лише проривний приголосний, який вказує на швидке припинення звучання.

Указаний структурний тип не численний в англійській мові, у його складі 6 лексичних одиниць, що становить близько 2%.

Непоширеним виступає структурний тип ППП, до складу якого входять 6 лексичних одиниць, що становить близько 2%: *swish* – звук, що утворюється при рухах зі свистом чи шелестінні, *swich* – звучання свисту батога, шелестіння, шурхотіння, *thwack* – звучання сильного удару палицею.

Проведене дослідження дозволило зробити такі **висновки**:

1. За будовою оноματοпоетичні слова англійської мови поділяються на три численні класи (однокомпонентні, двокомпонентні та багатокомпонентні);
2. В англійській мові представлена широка система структурних типів. Нами нараховано 51 тип, 6 з яких визначені як поширені.

Перспективи пропонованого дослідження визначаються проблемним характером даного питання та необхідністю комплексного підходу до вивчення явища оноματοпеї в цілому.

Примітка.1. П – приголосний, Г – голосний, С – сонорний, / – один з елементів структури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Malmberg B.* Structura linguistics and human communication. – Berlin, 1964. 2. *Rubinyi M.* Das Problem der Lautnachahmung der Lautnachahmung // Germ. – Rom. Monatschrift 1913. – Bd. 3. *Marchand H.* Motivation by Linguistic Form // Studia Neophilologica. — 1957. - Vol XXIX. – P. 54-66. 4. *Firth J.R.* Papers in linguistics, 1934 – 1951. – London, 1958. 5. *Blomfield L.* Language. – London, 1935. 6. *Smith L.P.* The English Language.– London, 1950. - P. 64-66. 7. *Hilmer H.* Schallnachahmung, Wrtschöpfung und Bedeutungs wandel: Diss. Halle. – 1916.

СЛОВНИКИ

1. *The Oxford English Dictionary.* — Oxford, 1970. - Vol. I-XII. 2. *The Oxford English Dictionary its supplementary volumes.* — Oxford, 1972-1980.

У статті аналізується структура оноματοпоетичних слів англійської мови, виділяються їх структурні типи та групи. Автор виділяє 5 поширених структурних типів (однокомпонентні, редульковані, трикомпонентні, парні та звуконаслідувальні слова, що з'єднані за допомогою артиклів). на п'ять груп, дві з яких визначені нами як численні. У статті також подана та проаналізована будова найчисленніших однокомпонентних оноματοпоетичних слів.

In this article the structure of English onomatopoeic words is analysed, structural types and groups are classified. The author defines five widespread structural types (single-component, reduplicated, ternary, paired and onomatopoeic words which are connected with the help of articles) and five groups (two of them are numerous). In the article the structure of the most prevalent single-component onomatopoeic words is analysed.

ДІАТОПІЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ *EL CASTELLANO* НА ТЕРИТОРІЇ ІСПАНІЇ

Відомо, щодо офіційної, державної мови Іспанії застосовують дві абсолютно синонімічні назви “іспанська мова”, “кастильська мова”. Діюча Конституція, прийнята у 1978 році, надає перевагу терміну “кастильська мова”, на нашу думку, з чисто історичних міркувань: на історичній мапі сучасної Іспанії починаючи з періоду Реконквісти виокремлюються спочатку графство, а потім і могутнє королівство Кастилія, і її діалекти укріплюються. Кастильський діалект починає домінувати над іншими історичними діалектами [1] на його основі формується як загальнонародна мова не тільки Кастилії, а і всієї Іспанії. На думку багатьох діалектологів, зокрема Амадо Алонсо, історичний кастильський діалект є “найбільш іберійським” серед півострівних “романських мов”; тобто він не йшов сліпо за народною латиною, а зберігав мовні риси прароманських мовних варіантів. Остання теза підтверджується такими фонетичними особливостями історичного кастильського діалекту:

- скорочення числа латинських голосних до п’яти;
- втрата з часом дзвінких фонем, успадкованих з латини, які збереглися в інших романських мовах;
- дифтонгізації наголошених коротких голосних *o* і *e*;
- аспірація початкової приголосної *f*, яка з часом перетворилася на німу *h*;
- палаталізація латинських початкових приголосних *pl-*, *cl-*, *fl*.

Починаючи з кінця XIII століття кастильський діалект набуває свого значення завдячуючи літературі та перекладам, мовою яких стає кастильський діалект [2]. Розповсюдження історичного кастильського діалекту упродовж наступних століть на всій території сучасної Іспанії пов’язано з такими доленосними подіями, як об’єднання Кастилії і Арагону (1479), відвоювання Гранади (1492), анексія Наварри (1512) тощо. Королівська Академія стає важливим етапом у консолідації та становленні єдиної загальної мови Іспанії, стрижень якої становить історичний кастильський діалект.

З огляду на історичні діалекти [1], враховуючи їх взаємодію з історичним кастильським діалектом в історичному просторі, іспанські діалектологи виділяють у сучасному кастильському діалекті такі різновиди: північні говірки, які є більш консервативними і усталеними, та південні, більш фонетично марковані, а також канарські говірки [3:28-30]. Окремо слід виділити Бургос і Вальядолід, міста, які вважаються еталоном для іспаномовних громадян.

Традиційні кастильськомовні зони також мають певні відхилення від норми, серед них:

- явища *leísmo*, *laísmo*, *loísmo*;
- вимова кінцевого *-d* як *-z*;
- втрата *-d-* дієприкметниками минулого часу у закінченні *-ado*;
- поява за аналогією *-s* у другій особі: *esperastes* замість *esperaste*;

- вживання інфінітива замість другої особи множини наказового способу;
- вживання *a por* в контекстах, які потребують лише прийменник *por*.

Серед говірок сучасного кастильського діалекту, яка безпосередньо не пов'язана історично з латиною, а пов'язана насамперед з історичним кастильським діалектом, виділяється естремадурська. Завдячуючи історичному і територіальному просторам ця говірка зазнала впливу леонського та кастильського історичних діалектів, а також андалузської говірки сучасного кастильського діалекту, вона є перехідною між ними, про що свідчать такі характеристики:

- перехід *-o* фінального в *-u* відкрите та *-e* в *-i* відкрите, що є рисою, притаманною леонському діалекту;
- наявність так званого *-e* підтримки: *sede=sed*;
- збереження групи літер *-mb-* (*lamber=lamer*), епентеза *-i-* (*matancia=matanza*), або заміна ініціальних латинських глухих *+l* на глухий *+r* (*praza=plaza*);
- явище *yeísmo*;
- загальна тенденція до аспірації та оглушення;
- збереження слів леонського або кастильського походження, які не збереглися в інших говірках;
- широке вживання зменшувальних суфіксів *-ino, -ina*;
- збереження артикля перед присвійним займенником, що передує іменнику;
- визнання іменниками жіночого роду імен, що позначають фруктові дерева;
- збереження застарілих форм дієслова типу *puson, dijon*;
- семантичні зсуви.

Мурсійська говірка зазнала впливу каталонської мови, арагонського історичного діалекту та валенсійської говірки:

- збереження глухого в інтервокальній позиції (*pescatero*);
- збереження групи *-ns-* (*panso=paso*);
- палаталізація *l-* ініціального (*llengua*);
- вживання зменшувального суфікса *-ico*;
- поява Imperfecto de Indicativo на *-ba*;
- наявність *seseo*.

Андалузська говірка регулюється кастильською нормою, але в дещо зміненому вигляді. І стосується, перш за все, фонетики, що передбачає деякі морфологічні зміни. Йдеться, наприклад, про послаблення або аспірацію фінального *-s*, що впливає на морфему множини; про послаблення і навіть втрату фінальних *-e, -r, -n*, інтервокального *-d-*; про зростання *yeísmo* тощо. Морфологічні особливості зачіпляють насамперед дієслово: *vosotros* зникає, його замінює займенник *Ustedes*, який узгоджується з дієсловом у третій особі множини, хоча можна спостерігати і такий вжиток: *Ustedes salís*. Щодо лексики, андалузська говірка зазнала впливу як з боку історичних діалектів – леонського, арагонського, кастильського, так і з боку арабської мови; вона має також власні лексичні одиниці та лузитанізми.

Історичний кастильський діалект прийшов на Канарські острови досить пізно, в XV столітті, коли на Піренейському півострові Реконкіста вже закінчувалася. Іспанці вихідці з Андалузії, та португальці, які в основному прибули з Мадейри, займалися землеробством, витіснили мову коріного населення гуанчі. Упродовж всієї історії Канарські острови залишалися мостом між Європою і Америкою, що і зумовило спорідненість канарської говірки з американськими варіантами іспанської мови. Серед основних характеристик канарської говірки слід назвати:

- явище seseo;
- аспірація і послаблення s;
- втрата *vosotros* на користь *Ustedes*;
- вживання дієслова *haber* як фінітного;
- наявність лузитаузмів, американізмів, гуанчізмів, архаїзмів кастильського походження.

Отже, з історичної точки зору *el castellano* слід кваліфікувати як діалект; з точки зору синхронії – як окрему мову, представлену такими діалектами, як арагонський, леонський, кастильський, які в свою чергу представлені різними говірками, при цьому кастильський діалект лежить в основі літературної іспанської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман З.О. Історичні діалекти іспанської мови у формуванні сучасної мовної картини Іспанії // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2003. – С.226-229. 2. Гетьман З.О. Із історії перекладознавства в Іспанії // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип.7. – К., 2001. – С.46-48. 3. *García Mouton P. Lenguas y dialectos de España* – Madrid: Arco Libros, S.L.H, 1994.

Стаття торкається трактування термінів “el castellano” і “el español” з точки зору історичного розвитку іспанської мови як загальнонародної літературної, визначається місце кастильського діалекту як історичного і синхронного в мовній картині сучасної Іспанії, представляються різні говірки кастильського діалекту.

The article deals with the problem of interpreting the terms “el castellano” y “el español” from the viewpoint of historical development of the Spanish language as the literary standard; the article defines the character of the Castilian dialect in its historical and synchronic perspectives in the language picture of present-day Spain; variations of the Castilian dialect are considered.

ГРІПЦОВ В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНА ПРЕСУПОЗИЦІЯ ЯК ПОЄДНАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ТА ПОЗАЛІНГВІСТИЧНИХ ФАКТОРІВ У МОВЛЕННЄВОМУ АКТІ

У мовленнєвій ситуації міститься значно більше інформації ніж в поверхнвій структурі висловлення. Однак в цій ситуації відбиваються лише деякі суттєві її елементи, оскільки решта цих елементів випускається у зв'язку з їх ясністю, відомістю та недоцільністю використання. Таке розуміння особливостей

мовленнєвого акту, його співвіднесеність з позамовленнєвим актом утвердилась в мовознавстві у 70-х роках ХХ століття, і в першу чергу, це пов'язано із застосуванням у філософській логіці і лінгвістиці терміну “пресупозиція”. Він передбачає виконання умов, необхідних для того, щоб висловлення у формі ствердження, запитання, наказу, прохання і т. ін. розумілися адекватно [див., зокрема, наукові праці Г.Фреге, П.Стросона, які вивчали пресупозицію в філософській логіці]. Основи теорії пресупозиції, її підвалини були розроблені вченими Англії, які утворили групу „молодших представників аналізу повсякденної мови” і відносились до так званого „оксфордського напрямку” в галузі аналітичної філософії [Хілл 1961, 7]. Його представники (Дж.Остін, Ст.Хемпшайр, П.Стросон та ін.) розвивали ідеї „пізнього” Л.Вітгенштейна (періоду „Філософських досліджень”), у якому вивчається „повсякденна” природня мова та умови її використання.

Дослідження прагматичної пресупозиції починається з розмежування понять „перформатив” і „констатив”, запроваджене Дж.Остіном. Вихідним положенням для виділення цих категорій можна вважати його ствердження про те, що для усякого дослідження мови, її адекватного розуміння фундаментальним є вивчення і правильне розуміння мовленнєвого акту. Виходячи з цього, базовими одиницями мовленнєвої комунікації вважаються не слова та речення, що розглядаються абстрактно як синтаксичні та семантичні сутності, а конкретні результати мовленнєвого акту. При цьому необхідно враховувати те, що мовлення лише тоді може бути зрозумілим, якщо воно співвідноситься з категоріями істинності / хибності. Дж.Остін вважав, що особливість перформативів визначається характером мовленнєвої дії: цей граматично специфічний клас дій, що створюється мовленнєвим актом, якісно вирізняється від констативів, які мають стверджувальний характер.

Головна відмінність перформативів від констативів полягає в їх співвіднесеності з категоріями істинності / хибності, які маркують те чи інше судження-пропозицію, його зміст. Якщо констативи здатні встановлювати цей критерій, то по відношенню до перформативів цього сказати не можна. Наведемо приклади:

-¡Le juro que es mentira! – insistió ella (Quiroga H., 40). -Le aseguro-decía él a mamá, señalándonos con el mentón – que desearía vivir siempre contigo para vigilar a tus hijos (Ibid.,124).

По відношенню до прямого мовлення (ПМ), характер якого передається, відповідно, дієсловами перформативної семантики *jurar* та *asegurar*, можна встановити: присягає чи не присягає (1-й приклад), запевнює чи не запевнює (2-й приклад) мовець співрозмовника своїми словами. Мовленнєві дії мають характер присягання та запевнення і у цьому сенсі, про їх виконання чи невиконання не йдеться. У цьому зв'язку, можна стверджувати, що вищезгадані перформативи залишаються поза меж критерію істинності / хибності, і до них не можна, наприклад, поставити такі запитання:

- Виходячи з чого можна вважати, що мовленнєва дія ПМ передає клятву і запевнення?, або:

- Звідки відомо, що мовленнєва дія ПМ передає відповідно клятву і запевнення? І т. ін. Однак по відношенню до констативів такі запитання

вважаються припустимими, оскільки в ПМ з таким типом висловлення використовується зовсім інша прагматична настанова, а саме: виконання мовленнєвої дії, пов'язаної з лінгвістичним фактором ствердження або заперечення чогось, наприклад:

Y tía Corola, a ras del suelo: - Lo que se ha metido en el bolsillo es media provincia de Guadalajara (Izcaray J., 62).

Прагматична пресупозиція ПМ, яка має синтаксичну та інтонаційну природу, містить приховану форму негативного ставлення мовця до іншої особи. Хоча вона і перебуває за межами мовленнєвої ситуації, але знаходиться в центрі уваги комунікантів. Посилення емоційного змісту та впливу ПМ на співрозмовника, надання своїм словам форми ствердження та запевнення досягається, зокрема, використанням Pretérito actual de Indicativo. У даному контексті цей часовий показник супроводжується семантизованим сполученням „як мінімум” або „вже”. У більш широкому контексті, висловлюється незадоволення та осуд дій політичної фігури Іспанії, завдяки чому семантична пресупозиція складає істиннісне значення. Асертивний компонент a ras del suelo, який перебуває в авторському викладі, обмежує мовленнєвий акт у манері виголошення.

У першому прикладі уся сцена як би залишається за межами загальної структури, однак вона багатозначна, має прагматичну пресупозицію нещирості та спростування раніше вимовлених слів по відношенню до співрозмовника. Прагматична пресупозиція 2-го прикладу, навпаки, спрямована на переконання співрозмовника у щирості своїх намірів.

З другого боку, експлікація пресупозицій прямого мовлення з перформативними висловленнями як складової прагматичної пресупозиції вказує на характер і специфіку позамовленнєвих дій, тобто вони розглядаються у зв'язку з використанням у матеріальному полі характеристизації. Вони мають констатуюче значення і граматично обумовлені форми (хто, коли вимовляє клятву та запевнення). Кваліфікатор особи мовленнєвих дій виконує допоміжну, уточнюючу функцію актуалізації компонента висловлення, який передає специфічну мовленнєву дію-відповідно, клятву та запевнення. Таким чином, мовленнєва дія одночасно являється і виконанням мовленнєвої дії, тобто віртуальне значення трансформується в актуалізоване значення. У зв'язку з виконанням, ці перформативи отримують істиннісне значення, на що вказує стверджувально-констатуюча форма висловлення прямого мовлення. У цьому зв'язку, можна дійти до висновку, що пресупозиція як акт мислення та його реалізація, встановлюється внаслідок виявлення синтагматичних та парадигматичних відношень, де граматичне речення з прямим мовленням узгоджується зі своїми пресупозиціями, тобто має місце породжуючий механізм парних рядів. Матеріалізація зазначених пресупозицій як цілеспрямованої думки, має адресний характер, інакше вони стають безглуздими.

У зв'язку з тим, що розмежування перформативів та констативів здійснюється саме через встановлення категорії істинності / хибності, однак при цьому можуть з'являтися ускладнення, Дж.Остін намагався знайти лінгвістичні, граматичні та лексичні критерії розмежування цих двох понять. Однак через те, що важко перерахувати усі критерії, він запропонував проводити розмежування

понять мовленнєві акти (МА) і позамовленнєві акти (ПА), і мовленнєві акти, що мають вплив на співрозмовника. До цих понять належить також категорія позамовленнєвих сил. Отже, критерій розмежування перформативів і констативів має безпосереднє співвідношення з категоріями мовленнєвих та позамовленнєвих актів, як спеціальна теорія до загальної теорії.

Згідно до цього критерію, реалізація МА як функції та форми мовленнєвої комунікації, співвідноситься з виконанням ПА, тобто є виконанням дії під час мовлення на протилежність виконання акту мовлення. При цьому, МА має вплив на почуття, думки та дії співрозмовника, що входить до комунікативного наміру мовця, хоча його реалізацією не можна описати термінами МА і ПА. Виконання подібного акту Дж. Остін кваліфікує як перлокутивний ефект МА. Відносно позамовленнєвих сил, дія яких пов'язана з ПА, Дж.Сьорль висловлює думку про те, що вони втілюють різні модули відповідних МА і створюють різні позамовленнєві типи [Searle 1971,263]. Таким чином, мовленнєві сили – це види позамовленнєвих дій на рівні соціальної інтеракції.

МА і відповідні ним позамовленнєві сили ПС мають безпосереднє відношення до пресупозиції, яка передає відношення, що існують між лінгвістичними та позалінгвістичними явищами в МА. У найбільш загальному вигляді можна стверджувати, що проблема пресупозиції є проблемою позамовленнєвих умов мовленнєвих актів, оскільки МА розглядається одночасно і як ПА у сукупності з потенціальними ПС.

Таким чином, правильному розумінню сутності істинності / хибності цих висловлень, які складають головну орієнтацію проблеми пресупозиції, сприяє розглядання проблеми МА з позицій позамовленнєвих умов.

Проблема пресупозиції в лінгвістиці будується на концепції П.Стросона, який запропонував провести такі розмежування речень і висловлень:

- речення / висловлення;
- використання речення / висловлення;
- вимовляння речення / висловлення.

На думку П.Стросона, головну увагу треба зосередити на співвідношенні МА з позамовленнєвими явищами, тобто в основі цього аналізу перебуває пресупозиційна формула “Х” передбачає “У”, яка встановлює істинність / хибність висловлення, у зв'язку з чим вихідна пресупозиційна формула набуває ускладненого вигляду. За словами П.Стросона, пресупозиційні відношення побудовані за попередньої умови істинності / хибності ствердження щодо об'єкта мовлення і повинні відповідати правилам віднесеності-фактам, що враховують правильне розуміння вимовленого (часовим, ситуативним, просторовим і т. ін.) [Strowson 1952, 211]. Ці фактори-приховані категорії-перебувають у позамовленнєвому просторі, однак вони мають бути співвіднесені з МА і залишати сліди в структурі мовних утворень у прихованому підтекстовому вигляді.

Визначення поняття пресупозиції в лінгвістиці пов'язане з урахуванням умов, виконання яких необхідно для того, щоб будь-яке речення було вираженням ствердження, запитання, наказу, прохання і т. ін., інакше воно набуває статусу неграматичного, хибного, недоцільного, таким, що не виконує цілей висловлення. При визначенні поняття пресупозиції мають бути враховані такі чинники: по-

перше, умови, які необхідно задовольняти для того, щоб його зміст був сприйнятий буквально [Keenan 1971, 45]; умови, виконання яких є необхідним для того, щоб речення можна було б використати у будь-якій з його функцій [Fillmore, 275]; умови правильного використання речень [Zwicky, 73]. По-друге, слід мати на увазі, що пресупозиція – це певний обов’язковий фонд знань, який передбачає “попередній договір” і забезпечує адекватне розуміння мовленнєвої комунікації [Gabriel 1971, 27].

Проблемі пресупозиції приділялась особлива увага в науковій діяльності Дж.Лакоффа, зокрема, на це поняття спирається його концепція породжуючої граматики, в якій він висловив думку про те, що істинність / хибність речення необхідно співвідносити з істинністю / хибністю пресупозиції [Lakoff 1970, 133]. При застосуванні природньої мови як засоба комунікації, в контексті, для виконання МА в формі запитання, ствердження, обіцянки,... з’являються залежності логічного характеру, оскільки будь-яке речення втілює певну логічну форму, встановлення якої повинно включати відомості щодо пресупозиції. Пресупозиційні відношення, що з’являються під час цього застосування співвідносяться не з поверхневою, а логічною формою речення [Там саме, 31,32]. Ототожнюючись з пресупозиційними залежностями, логічні залежності переходять у підтекст речення і займають місце глибинних структур Н.Хомського. Таким чином, в основі граматичної структури речення міститься логічна форма, а тому, і правила, що співвідносять логічну форму з поверхневою, тобто граматичні правила. Отже, вивчення логічної форми пов’язано з вивченням граматики [Там саме, 128]. Логічна форма і створені нею логічні відношення ототожнюються з пресупозицією, яка визначає істинність / хибність з точки зору уявлень щодо природнього співвідношення речей і людського розуму. Ця “природня логіка” в поєднанні з лінгвістикою складає, за визначенням Дж.Лакоффа, сутність вивчення речень природньої мови.

Узагальнюючи визначення, що торкаються сутності поняття пресупозиції, можна погодитись з думкою В.О.Звегінцева відносно того, що пресупозиція – це сукупність умов, які необхідно виконувати для того, щоб дана структура висловлення була доречна у використанні; щоб у конкретному висловленні ефективно втілювався комунікативний намір (позамовленнєва сила); щоб висловлення було правильно сприйнято у своєму прямому смислі, а розкриття цих умов – складає сутність проблеми пресупозиції, завдяки якій експлікується підтекст речення [Звегінцев 1976, 221]. Різновиди прагматичних пресупозицій співвідносяться з логікою оцінки або логікою практичного судження пропозиціональних настанов з притаманною градацією морально-етичних, естетичних та християнських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Fillmore Ch.* Verbs of Judging: an Exercise in Semantic Description: Studies in Linguistic Semantics. – P.275.
2. *Gabriel G.* Kennzeichnung und Präsupposition: Linguistische Berichte. – 1971. - №15. – P.27.
3. *Keenan E.L.* Two Kings of Presupposition in Natural Languages: Studies in Linguistic Semantics. – Ed. By Ch.Fillmore and T.Langendoen. – 1971. P.45. 4. *Lakoff G.* Linguistics and Natural Logic. – The University of Michigan. – Ann Arbor. – 1970. – P.131. 5. *Searly J.* Austin of Locutionary and Illocutionary Acts: Readings in the Philosophy of Language. – N. J.: Ed. By J.Rosenberg and Travis. – 1971. 6. *Strawson P.F.* Introduction to Logical Theory. – London: 1952. – P.211. 7. *Hill T.E.* Contemporary Theories of Knowledge. – N.Y.: 1961. 8. *Звегінцев В.А.* Предложение и его отношение к языку и речи. М.: МГУ. – 1976. – С.221. 9. *Zwicky A.M.* On Reported Speech: Studies in Linguistic Semantics. – P.73.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Izcaray J.* Un muchacho en la Puerta del Sol. – La Habana: Ed. De Arte y Literatura. – 1975. 2. *Quiroga H.* Cuentos de amor, de locura y de muerte. – Barcelona: Edicomunicación, S.A. – 1995.

Стаття розглядає прагматичну пресупозицію-логіко-семантичний-компонент речення з прямим мовленням, що має синтаксичну та інтонаційну природу. Таким чином, висловлюється думка про те, що між мовою та мисленням існує тісний взаємозв'язок; він має динамічний характер, оскільки суб'єктивний досвід – це результат постійного пізнання об'єктивної дійсності.

Реалізація елементів мовної системи як матеріалізованої думки, здійснюється під час мовленнєвого акту у відповідності до принципів та правил мовленнєвої поведінки. Внаслідок цього, віртуальне мовне значення трансформується в актуалізоване значення, і таким чином, встановлюються парадигматичні та синтагматичні відношення, де граматичне значення речення з прямим мовленням співвідноситься зі своїми пресупозиціями.

ДМИТРЕНКО О.П.

Київський національний лінгвістичний університет

ДО ПИТАННЯ ПЕРИФРАЗИ ЯК БАЗИ УТВОРЕННЯ ФО З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ

Постановка проблеми Не дивлячись на те, що питання перифрази розглядалося багатьма дослідниками, на нашу думку, в лінгвістичній науці існує проблема комплексного опису перифрази, як бази утворення фразеологічних одиниць на позначення економічних понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що перифраза розглядалася як тип фразосполучень [9], як лексико-синтаксичний [12], стилістичний засіб художньої та публіцистичної літератури [13].

Невирішена раніше частина загальної проблеми. В межах вищезазначеної проблеми залишаються недостатньо розробленими глибинні процеси первинної фразеологізації, взаємовідношення семантичних і структурних чинників, систематичний опис різних провідних значеннєвих факторів при утворенні ФО взагалі та ФО на позначення економічних понять, зокрема, опис структурно-граматичних типів цих перифрастичних виразів.

Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення питання перифрази як бази утворення ФО на позначення економічних понять у сучасній німецькій мові, опис її структурно-граматичних типів.

Викладення основного матеріалу. У сучасному мовознавстві існують різні підходи до визначення перифрази. Одні дослідники співвідносять це поняття з поняттям фразеологічного сполучення за класифікацією В.В. Виноградова. Інші - називають перифразу мовним попередником фразеологізмів. Третю точку зору представляє О.С. Ахманова, називаючи перифразу "описовим виразом чи "тропом", суть якого в заміні звичайного слова (простого позначення предмета одним словом) " [1: 312]

В.Л. Архангельський використав інший критерій для визначення поняття перифрази. Він відносить до перифрази лише такі описові вирази, які співвідносяться з одним денотатом, при цьому кожний з компонентів цього

виразу не має денотата. Грунтовну розробку перифраз зробив Ю.О. Гвоздарьов, розглядаючи проблему утворення ФО на базі окремих слів. "Перифраза, - пише вчений, - це описовий вираз, який не має еквівалентів серед вільних словосполучень". Отже, основним критерієм дефініції перифрази вчений вважає те, що вона виникає на базі одного слова і не має еквівалентів серед вільних словосполучень. [2: 92]

Як свідчить огляд дефініцій перифрази, однастайності серед вчених щодо визначення цього лінгвістичного явища, не існує, бо питання перифрази ще не досліджено належним чином. На нашу думку при визначенні перифрази слід розмежовувати таке поняття як образність. На цей критерій при визначенні перифрази у свій час звертав увагу ще О.О. Потебня [3]. Суттєвим тут є також і оригінальне поєднання слів, яке допомагає відмежувати ФО, що виникли на базі змінних словосполучень. З функціональної точки зору перифрази є продуктом непрямой номінації, бо позначають вдруге явища і предмети об'єктивної дійсності, що вже мають власне найменування у мові. Перифрази - непрості еквіваленти слів. Вони вносять щось нове, додаткове у семантику відображення того чи іншого поняття, використовуючи слова, які не є точним еквівалентом першого найменування. Більш розгорнуті в лінійному відношенні перифрази виправдовують принципи мовної економії якраз тим, що вони інформативно насиченіші, експресивно виразніші ніж слово. Слід відзначити помітно зростаючу роль перифрази, за допомогою якої розширюються потенційні можливості однієї з найважливіших функцій мови - впливу. Важливою ознакою перифрази за В.Л. Архангельським [4: 120] є цілісність значення, бо перифраза позначає лише один денотат, одну реалію об'єктивного світу. Спираючись на вищезгадані міркування, даємо наступне визначення перифрази. Перифраза - описовий образний вираз вторинної номінації з цілісним значенням, з додатковою інформацією емоційно-експресивного та оціночного характеру одного денотата, однієї реалії, з оригінальним поєднанням слів, які не мають еквівалента серед змінних словосполучень.

Отже, перифрази збагачують план вираження мови, але не збагачують план її змісту. Перифраза створюється як знак знака. Без знань відношення вторинного знака до первинного перифраза втрачає свою якість, вона сприймається у прямому значенні її компонентів. Зустрівшись з перифразою, спочатку потрібно співвіднести її з первинним найменуванням відповідного поняття і лише потім - з розумовим змістом. За час, поки відбувається умовивід, грубість, гострота характеристики чи оцінка пом'якшуються або поліпшуються, на буденність накладається образність. В цьому й полягає її прагматична функція - цілеспрямований вплив на сприйняття певного змісту.

Варто розрізняти перифразу у вузькому розумінні, як певний провідний образно-семантичний фактор при формуванні ФО, і перифразу в широкому розумінні - як описову форму подачі будь-якого денотату. Поняття "перифраза" і "фразеологізм" перетинаються, накладаються, але не співпадають. Перифраза ширша за фразеологізм, оскільки перифразою можуть бути й не фразеологічні одиниці. В інших випадках "перифраза" - це поняття вужче ніж "фразеологізм", бо до складу ФО входять лексичні одиниці, неспіввідносні зі словом і які передають судження. Але, як вказував О.О. Потебня та інші вчені, до перифрази слід

відносити лише образні вирази, бо лише вони тісно зв'язані з фразеологією.

Ю. О. Гвоздарьов виділяє перифрастичні ФО, котрі виникають на базі окремих слів і можуть бути таких різновидів:

- власне перифрастичні утворення, які образно, шляхом вказівки на особливі ознаки, представляють явища та предмети дійсності. Так, наприклад, німецькі гроші називають ще й *der schnöde Mammon*; німецьке місто Хемніц називають ще *Sächsische Manchester* (центр текстильної промисловості Німеччини).
- перифрази – табу. Їх виникнення зумовлене встановленими у суспільстві умовностями, що забороняють з певних причин вживання прямих назв окремих явищ. Бажання уникнути в розмові або на письмі того чи іншого слова пов'язане, як правило, з містичним уявленням людей, нібито можна накликати на себе біду, якщо вживати такі слова, як демон. С. Ульман вважає, що причиною виникнення табу є страх, почуття делікатності та намагання дотримуватися пристойності. Вчений передбачав перспективу розвитку цих типів виразів-табу. Дослідник стверджував, що з розвитком цивілізації перший тип виразів-табу буде зустрічатися рідше й рідше, хоча зовсім не зникне. Другий тип та особливо третій з розвитком більш високих моральних норм та витончених форм соціальної поведінки, зустрічатимуться все частіше. Явища персоніфікації слід відрізняти від тих випадків, коли в основі ФО лежить ім'я історичної особи чи міфічного героя, з допомогою якого передаються якісь типові риси, характерні цій особі. Так наприклад, безтурботну людину називають *Hans Ohnesorge*; середнього споживача продуктів харчування *Otto Normalverbraucher*.
- перифрази – евфемізми. Це спосіб заміни точних однослівних назв предметів іншими описовими з метою пом'якшення їх та з міркувань ввічливості та пристойності. "Евфемізми були, - як вказував Б.О. Ларін, - також реакцією на забобонне побоювання заклинань, магічної дії називання, прямого найменування. Вони зашифровують свій предмет, відволікають увагу від його узнавання, що ніби-то перетворюють силою словотворчості злі якості та дії в сприятливі, бажані або хоча б нешкідливі" [6: 101-102]. За семантичною структурою евфемізми є, власне, різновидом тропа (метафора, метонімія тощо). Специфіка його за Б.О. Ларінем "в призначенні та у сфері застосування". Семантично змінені компоненти евфемізму утворюють його внутрішню форму на основі метонімії. Фразеологізми-евфемізми - це образні паралелі до лексем, але їх мета - не образне представлення дійсності, а "затемнення, прикриття непривабливих явищ життя або нескромних думок чи намірів" [6: 110]. В евфемізації Л.І. Ройзензон вбачає шлях до очищення літературної мови "від небажаного жаргонного нальоту" [7: 180]. В.Д. Ужченко назвав процес евфемізації рушійною підоймою становлення та розвитку фразеологічного фонду [8: 123]. Так наприклад, про збіднілу людину кажуть *ein Baron von Habenicht's*; повне розорення, збідніння - *das nackte Elend*.
- перифрази – дисфемістичні утворення. В цьому випадку звичайні назви замінюються на лайливі, вульгарні, грубі, тобто відбувається процес, протилежний евфемізації. Наприклад, *die Hefe des Volkes* - іронічно,

зневажливо - злидні, низи суспільства; *Gevater Schneider und Handschuhmacher* - іронічно, з презирством - міщани, обивателі.

- перифрази, в яких створюється обманний образ шляхом використання слів, що не відповідають семантичній суті позначувального явища, але котрі схожі з мотивуючою базою у звуковому плані; тут використовуються слова, які не існують у вільному вжитку, а є спеціально придуманими.
- перифрази, в яких один з компонентів співвідноситься формально та семантично з мотивуючою базою, представляючи складну синтаксичну форму слова. Ці утворення активно виникали в кінці XVIII ст. У деяких випадках вони з'являлися як складені синтаксичні форми, призначенням яких було компенсувати парадигматичні недоліки тих чи інших дієслів. Такі вирази склалися з абстрактного дієслова та залежного віддієслівного іменника, який і розкривав суть, зміст дії. Зміна сполучуваності того чи іншого дієслова викликає ізоляцію таких словосполучень та перехід їх до складу фразеологічних одиниць без зміни значення. Так, наприклад, *verkaufen* - *zum Verkauf bringen*; *verhungern* - *an Hunger sterben*.

Узагальнюючи ці різновиди перифраз, Ю.О. Гвоздарьов виділяє три структурно-семантичних типи ФО, які виникли як результат фразеологічної диференціації:

- перифрази, у яких мотивуюча база не відображається в елементах дериваційної основи; ні формально, ні семантично вони не співвідносяться з первинними значеннями компонентів дериваційної бази. До цього типу ФО належать перші чотири різновиди перифраз. Наприклад, *des deutschen Wunders liebtes Kind* - малолітражний автомобіль фірми "Volkswagen"; *fahrende Habe* - рухоме майно.
- перифрази, у яких мотивуюча база відображається в одному з елементів дериваційної основи лише формально, тобто виявляється спільність звукової оболонки, а первинне значення компонентів дериваційної та мотивуючої бази не співвідносяться.
- перифрастичні вирази, у яких мотивуюча база відображається семантично і формально в одному із компонентів, тобто виявляється спільність кореневої морфеми мотивуючої бази та одного з елементів дериваційної бази. Ця група ФО є досить численною. Всі ці перифрази досить різноманітні.

Утворення перифрази першого типу відбувається шляхом відображення в дериваційній базі таких ознак, які не беруться до уваги при тлумаченні поняття, що його визначає. В цьому легко переконатися, якщо зіставити визначення, дані цим поняттям словниками. У ФО цього типу денотат один і йому в мові відповідає одне слово. У процесі утворення фразеологічних одиниць цього типу компоненти дериваційної бази часто зберігають своє первинне значення, що сприяє усвідомленню носіями мови внутрішньої форми цих виразів. Слід зазначити, що таке значення може, як правило, зберігати лише один з компонентів дериваційної бази. Решта компонентів набувають нового переносного значення. Перифрастичні ФО, які мають образний характер, є стилістично забарвленими. Забарвленість їх залежить від характеру компонента з переносним значенням. Якщо такий компонент має стилістичну забарвленість, то і весь вираз набуває

такої забарвленості. Перифрази вживаються у мові як образно-художні вирази, вони поповнюють арсенал зображувальних засобів мови. Експресивна спрямованість перифрастичного виразу багато в чому залежить від образно-оцінних характеристик того чи іншого слова, яке є стержнем цілого словосполучення. Як правило, цю функцію виконують слова з образним осмисленням чи відтінком і які наголошують на важливості позначуваного, прирівнюючи його до того, що ціниться як дорогоцінний метал чи камінь. Так наприклад, кам'яне вугілля позначають *schwarze Diamanten, das schwarze Gold*; нафту - *das flussige Gold*.

Перифразам характерне певне структурно-граматичне оформлення. Найпоширенішими є перифрази, які складаються з:

1. Іменник + іменник: *Kopf und Kragen* - майно; *Haus und Hof* - домашнє господарство.
2. Іменник з означеним або неозначеним артиклем: *eine krumme Tour* - темна махінація; *das Goldene Vlies* - багатство, яким хочуть оволодіти, золоте руно.
3. Іменник + іменник в *Gen.*: *die Creme der Gesellschaft* - вершки суспільства.
4. Іменник + *von (aus)* + іменник: *die Herren von Kohle und Stahl* - власники шахт та металургійних заводів; *der Onkel aus Amerika* - багач.
5. Іменник + *sein* + іменник: *j-d ist ein Baron von Habenichts* - злидень; *j-d ist vom Stamme Nimm* - загребущий, скнара.
6. Іменник + залежний прикметник: *grüne Woche* - сільськогосподарська виставка в Західному Берліні; *blauer Brief* - повідомлення про звільнення з посади, роботи.
7. Числівник + іменник: *erste Garnitur* - найкращі сили, вищий клас професійності; *erste Kräfte* - висококваліфіковані робітники.
8. Дієслово + дієслово: *schalten und walten* - господарювати, розпоряджатися (грішми); *zappzarapp machen* - красти.
9. Прикметник + дієслово: *warm sitzen* - жити в статку, добре влаштуватися; *richtig warm werden* - добре опанувати нову посаду.

Розглянувши перифрастичні вирази, було встановлено, що перифрази є досить продуктивною базою утворення ФО. Вони мають структурно-граматичне оформлення дев'яти типів, серед яких найпоширенішими є іменникові конструкції. Питання перифрази як бази утворення ФО на позначення економічних понять заслуговує на подальше дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.-Л., 1966.
2. Гвоздарев Ю.А. Основы русского фразеобразования. - Ростов-н-Д.: Изд-во Ростов. ун-та, 1977.
3. Потебня А.А. Из записок по теории словесности. - Х., 1905.
4. Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. - Ростов-н-Д.: Изд-во Ростов. ун-та, 1964.
5. Немецко-русский фразеологический словарь. - М.: Русский язык, 1975.
6. Ларин Б.А. Об эвфемизмах. // История русского языка и общее языкознание. М.: Высш. шк., 1977, С. 101-144.
7. Ройзензон Л.И. Лекции по общей и русской фразеологии. - Самарканд, 1973.
8. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. - Х.: Основа, 1990.
9. Милехина В.И., Попова З.Д. Перифразы как тип фразеосочетаний (на материале русского и немецкого языков) // Уч. записки МГПИИЯ им. Мориса Тореза, 1980, вып. 172. - С. 38-44.
10. Прокудина Т.А. О понятии перифразы в русском языке. // Уч. записки МГПИИЯ им. Мориса Тореза, 1980, вып. 172. - С. 35-38.
11. Кожин А.Н. Перифрастические построения в языке советской эпохи. // РЯШ, 1977, №4. - С. 89-94.
12. Куандыкова М.А. Перифраз как лексико-синтаксический и текстовый приём. - АКН, 1997.
13. Розанова Г.З. Перифраз и его функционирование в прессе ГДР и ФРГ. - АКН, М., 1973.

В статті розглянуто сутність, значення та структурно-граматичні типи

перифрази як бази утворення ФО з компонентом на позначення економічних понять.

The article considers essence, meaning and structural-grammatical types of periphrasis as a base of idioms' formation.

ЗАХАРЕНКО О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОМАН Т. МАННА “ЙОСИФ ТА ЙОГО БРАТИ”: КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНА КОНЦЕПЦІЯ

Тетралогія Т. Манна “*Йосиф та його брати*” – це одна з перших вдалих спроб поєднання двох відмінних культур, релігій, світоглядів: християнського і дохристиянського – єгипетського. Автор творить свій роман-міф на основі найрізноманітніших джерел: по-перше, варто зазначити, що роль сюжетної основи твору відіграє старозавітна легенда про життя Йосифа Красивого, по-друге, досягнення світової науки у царині єгиптології, яка бурхливо розвивалася в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., завдяки численним археологічним знахідкам (у тому числі і у місті Амарна), які дали можливість широкій громадськості дізнатися про життя і діяння одного з найдавніших і найпарадоксальніших фараонів стародавнього Єгипту Аменхотепа VI, що внаслідок своєї релігійної реформи взяв собі ім’я Ехнатон.

Вже у пролозі до роману “*Йосиф та його брати*” під назвою “*Сходження у пекло*” Т. Манн підкреслює умовність викладеної ним міфічної історії: “*Минуле – це криниця невимовної глибини. Чи не правильніше називати її бездонною? Тому практично початок історії тієї чи іншої людської спільноти, народності або сім’ї єдиновірців визначається умовною відправною точкою, і хоч ми добре знаємо, що глибини криниці нам так і не виміряти, наші спогади починаються з подібного першоджерела, зупиняючись на якихось визначених національним та особистим, історичних межах*” [1: 6].

Письменник звертається до проблеми минулого не тільки у зв’язку з біблійними легендами, що оповідають про історію становлення єдинобожжя, а передусім намагається висвітлити розвиток людства в цілому, він підкреслює роль мультикультурального аспекту у філософії Біблії. Характерною ознакою біблійної міфології, художньо втіленої у романі Манна, є звернення до минулого, як спосіб пізнання теперішнього і майбутнього. Багатоплановість біблійного міфу тримається разом за рахунок його внутрішньої цілісності. Біблійні історії мають циклічний характер: історія Каїна та Авеля трансформується у протистояння Якова та Ісава, конфлікт Йосифа та його братів, добровільне жертвопринесення Авраамом свого сина Ісаака перетворюється на проблему стосунків Якова та Йосифа, скинений у колодязь Йосиф опиняється у тій самій ситуації, що й цар Давид, опинившись у рові з левами, і, звичайно, тернистий шлях Йосифа робить його образ подібним до образу Ісуса Христа. Відбувається дивовижна зміна біблійної міфології у інтерпретацію Т. Манна, народжується так звана, метатекстуальність легенди.

Ретельне вивчення Т. Манном біблійної міфології допомагала йому структурувати сюжет та відтворювати у своєму романі певною мірою техніку біблійної оповіді. Отже, розповідь про життя Йосифа починається, подібно до біблійних переказів, з історії праотців героя, Авраама та Ісака. Ця генетична послідовність є характерною і для тексту Біблії [2:24]. Проте, у тетралогії фігурують вже не міфологічні герої, а романні художні образи у міфологізованій формі, у романі герої біблійних легенд у творі – гуманізовані, психологізовані, наділені багатовимірністю.

Ці образи біблійного міфу створюють першооснову для розгортання історії Йосифа, адже циклічність, притаманна міфу, не можлива без попередніх “надбудов”. Архетип праотців, що подолали силу природних богів, зберігає у собі певний язичницький підтекст. Адже біблійний міф, релігійно-монотеїстичний, базується на міфі політеїстичному. Це читач може ясно побачити у епізоді, коли Йосиф, віруючи у єдиного Бога, все ще не може подолати підсвідомого прагнення до ідеалізації сил неживої природи (обожнення місяця, уособлення аккадської богині Іштар, єгипетської Ізиди та білого павіана Тота). Чи не можна помітити у цьому схилянні біблійного героя перед поганськими богами, його (за теорією психоаналізу) підсвідомої приналежності й до світу природних богів. Адже природа у Біблії є інструментом єдиного Бога при здійсненні його задумів [3:185].

Біблія як основа обрана Т. Манном не випадково, його перш за все приваблював широкий діапазон проблем, піднятих у цій великій книзі, її підтекст, що розкриває можливості для інтерпретації, крім того, у кожній з біблійних легенд, згаданих у тетралогії є відчутне романне начало. У цьому можна пересвідчитися звернувшись до першої частини твору “*Минуле Якова*”, яку автор використовує як канву, для створення заспіву до історії головного героя: життя і доля батька Йосифа і у старозавітній легенді сповнені пристрастей, при ретельному розгляді їхня схема навіть нагадує пригодницький роман. Якщо згадати духовні пошуки героя, його прагнення до пізнання істини, то легенда набуває звучання філософського твору. Історія кохання, підступу і зради повністю вкладається у сюжет любовного, а аналіз почуттів героїв – психологічного роману. Звернення до історичних та етнографічних фактів у легенді, своєрідного біблійного розуміння історії, має риси історичної оповіді. Отже Т. Манн, на основі невеликої за обсягом, але напрочуд змістовно і жанрово місткої легенди про Йосифа та його батька створює полісемічний твір, що має у собі елементи і історичного і археологічного, і психологічного, і любовного, і філософського, і пригодницького роману, до того ж у тетралогії втілене уявлення про позитивного героя, про ідеал володаря і змальовано справжню соціальну утопію, що базується однак передусім на небіблійному образі фараона Ехнатона.

Абсолютно точних відомостей про цю історичну постать через брак письмових документальних підтверджень не існує, у даному разі можна говорити лише про певні гіпотези, що мають передусім художнє міфологічне підґрунття. Дослідження пам’яток матеріальної культури допомогло вченим буквально реконструювати образ Аменхотепа VI. Історики порівнюють його з відомими реформаторами, творцями нових релігій єдиного Бога. Через брак інформації про особистість цього фараона на нього часто проектується вже існуючий образ харизматичного лідера з сильною волею та тиранічними нахилами. З історії

відомо, що Ехнатон заперечував верховенство бога Амона-Ра та його жерців у Фівах та визнавав духовне верховенство Іліополя. Він влаштував собі нову резиденцію у Середньому Єгипті(Ахетатон) і зробив її центром своєї власної релігії. Він визнавав тільки сонячного бога Ра (Ра-Харахті), і вважав, що Ра з'являється виключно у сонячному диску, який тоді називався Атон. Відповідно, він відкинув всю існуючу міфологію. Ехнатон оголосив себе просто сином Ра та Атона. Його послідовники були схильні розглядати його як бога та ототожнювали його з сонячними богами. Таким чином відродилася стара концепція троїстості – царя, Ра, Атона [4:210].

Не можна, проте, ототожнювати образ фараона з біблійної легенди про Йосипа Красивого та історичний портрет Аменхотепа VI, оскільки ці дві постаті віддалені одна від одної і у часі, і у ідеологічному наповненні. Т. Манн звертається до постаті фараона-реформатора не тільки через те, що вона була культовою на початку ХХ ст., але тому, що ім'я Ехнатона пов'язане з образом мудрого харизматичного лідера, до того ж творця єдиного Бога. Письменник робить наголос на проблемі становлення монотеїзму, як прогресивного напрямку, співіснуванні його з язичництвом та їх взаємовпливі.

Біблійна міфологія чітко показує перехід від стихії природного поліпантеїзму до пошуку вищого духовного начала – єдиного Бога. Дослідники біблійної міфології стверджують, що вона вдало поєднує архаїчні вірування народів стародавнього Сходу та більш пізні монотеїстські вірування [5:45]. Манн не випадково прагнув довести згідно з науковими концепціями його часу, що біблійна міфологія не була первинною, що вона була продуктом легенд і міфів народів, що населяли Малу Азію. Біблія не є кінцем історії міфів і не була їх початком.

У заслугу Т. Манну можна поставити те, що взаємодія біблійної сюжетної канви та поліміфологічного наповнення породжує картину первісної гармонії міфу та релігії. Певний синтез різноманітних тенденцій є характерним для первісної міфосвідомості, яку ретельно дослідив письменник, вивчаючи оригінальні міфологічні тексти. Роздрібнені елементи міфів не являли б такого великого інтересу, як їх майстерне поєднання. Інтертекстуальність у такому разі є запорукою повнішого розуміння складної системи стародавнього світу у дзеркалі міфу.

Поняття Бога у цьому романі, звичайно, відіграє велику роль, але Бог, у розумінні письменника, – це не тільки найвища істота, творець усього суцього; Бог, представлений у романі, асоціюється (незважаючи на те, про яке єдине божество тут йдеться: Атона, Ієгову, Аллаха) з поняттям системи загальнолюдських цінностей, це генетичний творець таких цінностей, передусім творець людської історії та інтерпретатор людської пам'яті. Можливо, Бога у цьому разі треба розуміти як пам'ять, мораль, історію. Але це лише один з планів розуміння Бога за Т. Манном. Створення цього образу має декілька етапів: перший етап – це образ ревнивого міфологічного бога скотарських племен Яхве (Ієгу). Бог схожий на богів грецького Олімпу, хоча й більш варваризований. Історія цього божества починається задовго до історії монотеїзму – він один з язичницьких ідолів(подібно до численних богів єгипетського пантеону), який завдяки особливому поклонінню семітських племен витіснив всіх інших,

поглинувши та розчинивши їх у собі, Його основна функція – карати людину за усілякі провини. Тому, за Т. Манном, це ніщо інше, як бог, *“що поєднаний з людиною найтіснішими узами ... воістину шлюбним зв’язком, втіленим і скріпленим обручкою обрізання...”* [1:275].

Образ Іегу поєднує у собі риси не лише християнського чи іудейського Бога, але й його міфологічного антипода – диявола, злого духу. Цей дволикий бог уособлює і абсолютне добро, і абсолютне зло, що зливаються у ньому в єдине ціле. Іегу репрезентує зв’язок ідолів язичницьких народів стародавнього Сходу та єдиного Бога християнства чи іудаїзму, це перехідна ланка від поганства до монотеїзму, певний рівень міфічного бога [2:26].

Другий рівень розуміння Бога можна побачити через призму духовних шукань Якова та Йосифа, а також, як не дивно, фараона Ехнатона (недарма Т. Манн називає його “шукачем світла”). У даному разі можна говорити про Бога загальнолюдського, найвище благо, вічну правду, бога світла, абсолютного добра. Це гуманізований образ єдиного Бога, що, на відміну від напівязичницького Іегу, не має матеріального втілення, цей Бог позачасовий та позапросторовий, це ідея, позбавлена частковості, це божество, позбавлене суто людських рис. Це скоріше ідея людини про ідеальне влаштування світу. Цікавим є й те, що прагнення єгипетського фараона утвердити верховенство Атона виростає спочатку не стільки з духовної потреби народу, скільки з політичних та ідеологічних міркувань. Але культ Атона (бога за природою своєю язичницького) перетворюється поступово на істинне прагнення до абсолюту, гармонії. Яків, Йосиф, Ехнатон фактично самі і створюють Бога (у архаїчному міфі саме Бог створив людину). Уявлення про Бога у Т. Манна виростає з віри у добро, прагнення до чистого і прекрасного.

Наприклад, початкова позиція неприйняття Йосифом єгипетського пантеону перетворюється на розуміння і глибоке знання культу мертвих. Не може не викликати подив його релігійна толерантність по відношенню до язичницьких божеств, наприклад, він допомагає Мут-ем-енет розпалювати вогнище для традиційного ритуалу окурення. Він цікавиться єгипетською релігією, ще на початку своєї подорожі, хоча його і дивує, що у цій країні поклоняються не тільки живим напівбожкам, але й мертвим. Йосиф усвідомлює, не зраджуючи віру у свого Бога, що єгипетські боги безумовно впливають на нього і здатні змінити його долю: *“Оскільки ж карнакський Амурн косо дивився на успіх, який мав при дворі Амурн-Ра-Горахте Йосиф, він відчував, що той косо дивиться на нього, іноземця, який виконує обов’язки слуги та чтиця царедворця, і враховуючи свої переваги та недоліки, він скоро дійшов висновку, що сонячна природа Ра сприятлива до нього, а природа Амуна – несприятлива, і що ця несприятливість вимагає від нього великої тактовності”* [6:33].

Населення Єгипетського Нового царства поклонялося язичницьким богам, тому на сторінках Біблії, як відомо, Єгипет асоціюється з царством померлих, тобто світом, у який потрапляють язичницькі душі, а відтак – з пеклом. Поліпантеїстичне минуле Єгипту відкрило для Т. Манна нові можливості для створення живого образу цієї старовинної країни. Глибоке переосмислення ролі богів сонця та створення у епоху Ехнатона єдиного бога, має у романі символічне значення. Заглиблення автора у релігійний культ стародавнього Єгипту розкриває

нові можливості для ефективного художнього розкриття проблеми співвідношення монотеїзму та язичництва.

Йосиф, який сприйняв на початку своїх мандрів до Єгипту дивні божества цієї країни, як щось гріховне і незрозуміле, з часом пересвідчується у силі таких божеств. Можна провести паралелі між Богом християнським та єгипетськими Ра та Атоном, незважаючи на практично протилежні вектори сприйняття світу живих відносно божества. Для християнської традиції – це загартування душі та волі, але по суті християнська теологія говорить про те, що земне життя – це лише підготовка до вічного життя у кращому світі, хоча ця підготовка суттєво впливатиме на визначення шляху душі після смерті. Для єгиптян – це лише і тільки підготовка до смерті, саме смерть для них була справжнім життям, звідси і культ мертвих. Фактично у християнській традиції існує багато подібностей з таким культом: поклоніння мощам, або святим реліквіям, елементи первісного фетишизму. У романі-міфі обидва боги є втіленням найбільшої істини і правди, крім того, характерними для обох богів є жертвопринесення для того, щоб умилостивити бога (у іудейській та християнській традиціях – це рудимент язичницьких вірувань скотарських семітських племен). Обидва боги мають поєднувати у собі дух та красу, обидва визначають долю людської душі. Цікавим є те, що у обох традиціях символом головного бога є птах: у християнстві – голуб, у єгиптян – сокіл. Але єгипетський єдиний бог є репрезентантом природної сили, реально існуючої, наділений надзвичайними властивостями, християнський бог – не має фізичного реального втілення, він проте у всьому суцюзому, він – це ідеальна субстанція, дух, абстракція, він – не ідолоподібне створіння. Образ єгипетських богів у романі має взагалі важливе значення для створення міфологічного підґрунття.

Т. Манн виходить далеко за межі біблійної легенди, він намагається намалювати картину не тільки монотеїстичного світу, він збирає відомості про сусідні з скотарськими семітськими племенами народи, тому традиціям та релігійному культу такої великої стародавньої цивілізації, як єгипетська, надається особливе місце. Адже концепцію образу цієї великої країни можна розглядати під різними кутами зору: це, по-перше, образ високоцивілізованої, розвиненої країни зі складною релігійною ієрархією, взірець стародавньої держави, по-друге, з точки зору християнської релігії, це символ шеолу, пекла, у якому поклоняються мертвим та ідолам. У зв'язку з історією Йосифа – це тернистий шлях випробувань та духовного становлення молодого героя. По-третє, Єгипет можна розглядати, як символ стародавнього світу, населеного казковими і фантастичними створіннями, що живуть поруч зі звичайними людьми.

Єгипетська частина виписана письменником з великою майстерністю, і це не через “орнаментарно-декоративний” малюнок єгипетського побуту, а й у плані відтворення і перетворення духу цієї країни. Це і завдяки поєднанню психологічно-романних рис з рисами етнографічно-археологічного характеру, стилізованим псевдоісторичним ремаркам, коментарям, тлумаченням. Крім того, автор використовує у романі деякі єгипетські казки, гімни. Яскраво виражена алюзія на казку про двох братів, у якій молодого хлопця Бату намагається спокусити дружина Анубіса, розповідь про птахівницю та її коханого з *“Пісень*

утихи” розкриває читачу теми та проблеми єгипетської поезії, – подібні можна побачити у Біблії у “Пісні пісень” Соломона.

Д. Віндуг у передмові до книги А. Грімма “Йосиф та Ехнатон” відзначає: “Єгиптолог, що читає роман Т. Манна “Йосиф та його брати”, не тільки вражений художньою проникливістю письменника, він знайомиться з творчим переосмисленням історичного матеріалу, бо вишукане слово у тексті втілює добре відомі витвори єгипетського мистецтва, у його творі читач може побачити статуї, зображення, що знаходяться у музеях світу, ці витвори служать йому матеріалом для створення роману” [7:6].

Біблійна легенда у інтерпретації письменника набуває не лише нового сюжетного, але й нового духовного значення. Міф про життя і долю біблійного праотця Йосифа Красивого перетворюється на широку панораму життя стародавнього світу, розкриває великі можливості для актуалізації минулого людства у дивовижній формі міфу. Тактовним є ставлення Йосифа до чужоземної віри, яка вочевидь стає й частиною його власного життя, він підтримує богошукання свого фараона для створення єдиного Бога сонця. Автор створює у своєму романі картину мирного співіснування релігійних течій різного типу, зокрема і в у свідомості однієї людини, показує шлях можливого вирішення проблеми релігійної конфронтації і у житті сучасного людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Манн Т. Йосиф и его братья/ Т. 1. – Харьков:Фолио; М.: ООО «Фирма «Изд. АСТ»», 2000. 2. Каутський К. Происхождение христианства. – М.: Изд. полит. литературы, 1990. 3. Малерб М. Релігії людства // Всесвіт. – 1994. – №1. – С. 184-187. 4. Васильев Л. С. История востока/ Т. 1. – М.: Вис. школа, 2001. 5. Steindorff G. Die Blütezeit des Pharaonenreiches. – Bielefeldt und Leipzig: Weltgeschichte, 1966. 6. Манн Т. Йосиф и его братья/ Т.2. – Харьков: Фолио; М.: ООО «Фирма «Изд. АСТ»», 2000. 7. Grimm A. Thomas Mann und Aegypten. Joseph und Echnaton. – Mainz/Rhein: Philipp von Zabern, 1992.

Стаття присвячена проблемі співіснування різних культур та релігій(єгипетської та християнської) в романі видатного німецького письменника Томаса Манна “Йосиф та його брати”. У своєму творі автор по-новому інтерпретував біблійну легенду про Йосифа Красивого: він поєднав елементи різних національних міфів та створив нову концепцію Бога. Тетралогія Т. Манна піднімає актуальну проблему важливості толерантного ставлення у культурному і релігійному житті будь-якого суспільства.

The article focuses on the problem of the coexistence of different cultures and religions (Egyptian and Christian) in the novel of well-known German writer Thomas Mann “Joseph and his brothers”. The author gave a new interpretation of Bible legend: he combined elements of many national myths and created new concept of God. The novel of Th. Mann stresses the importance of the tolerance in cultural and religious life of any society.

ЄМЕЛЬЯНОВА О.В.

Національний університет внутрішніх справ

СТАТУС АДРЕСАТА В ТЕКСТОВІЙ ТРИАДІ

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується особливою увагою до проблем функціонування мови в реальному процесі спілкування. Комунікативно-

прагматичний аспект вивчення мови та мовлення безпосередньо пов'язаний з дослідженням фактора адресата.

Інтерес сучасних лінгвістів до фактора адресата (Н.Д.Арутюнова, О.П. Воробьова, А.Д. Белова, Т.Г. Винокур, Г.Г. Почепцов, Г.І. Богін) пояснюється відносно невеликим обсягом комунікативно релевантних знань антропоцентричного характеру та бажанням виправити це положення. Виділення факторів адресанта та адресата тягне за собою розподіл інформації на інформацію мовця та інформацію слухача [1:90]. Реакція адресата на певну інформацію, подальший перебіг інтеракції, який є безпосередньо обумовлений цією реакцією, представляє собою актуальне питання та потребує детального вивчення.

Незалежно від умов здійснення мовленнєвої комунікації, засобів передачі інформації, кількості співрозмовників в основі будь-якої мовленнєвої комунікації лежить єдина модель. Компонентами цієї моделі є: 1. відправник інформації (адресант); 2. отримувач інформації (адресат); 3. повідомлення - текст в усній або письмовій формі.

Окрему мовленнєву дію, яка має назву комунікативного акту, можна представити у вигляді найпростішої схеми:

Кожен комунікативний акт корелює з певною комунікативною ситуацією.

Вивчення фактора адресата пов'язане з проблемою адекватного розуміння мовленнєвої ситуації, з моделюванням спілкування розуміння [1:90].

Реакція адресата безпосередньо пов'язана з проблемою сприйняття та розуміння тексту. Ця проблема розглядається в психолінгвістиці у зв'язку з його породженням, тому що процеси, які протікають при сприйнятті, вважаються в цілому конверсивними процесами текстотворення. Однак тут не може бути повної відповідності, тому що при породженні тексту мовець базується на власних уявленнях та поняттях, не заперечуючи "голоса чужих" та орієнтуючись на фактор адресата, а при його сприйнятті свідомості рецепієнта нав'язується чужа свідомість, хоча інтерпретація, безумовно, має свободу варіативності [2:83]. Безпосередньо сприйняття замінюється розумінням - відтворенням концепта тексту, "послідовною заміною структури відтвореної у свідомості ситуації та процесі переміщення мислительного центра ситуації від одного елемента до іншого, відтворенням якоїсь картини загального змісту тексту [Брудний, Зимня, цит. за 2:85].

Пр.: *She clung to his hand, and tears tricked down. "I'm f-frightened, Richard. I don't want it. I don't want it."*

"You don't want what?", he asked blankly, looking at her helplessly.

She shook her head.

Suddenly his whole attitude stiffened. He stared at her bleakly for some moments, then:

"Oh!", he said very flatly. After a pause he added:

"And you only knew today?"

"This morning", she told him. "But I didn't really - well, I mean, it just seemed sort of exciting at first".

"Oh", he said again.

There was a silence which stretched out for almost a minute. Then he turned suddenly, and took her by the shoulders.

"Oh, God, Zephie... Oh, Zeph darling... Why couldn't you wait for me?"

"Richard, darling", she said mournfully.

"Who was it?", he demanded fiercely. "Just tell me who it was and I'll - I'll... Who did it?"

"Why, Daddy, of course", Zephaniae said. "He meant it for the best", she added loyally.

Richard's jaw dropped. His arms, too. For a moment or two he looked as if he had been hit on the head by a mallet. He needed an appreciable time to rally. At last:

"We don't appear to be thinking about the same thing", he remarked with grim restraint. "Let's get it clear. What is this whatever - it - is that you so passionately don't want?"

(John Wyndham:67)

У наведеному прикладі досить чітко простежується варіативна інтерпретація повідомлення, яка відбивається у реакції адресата. Розуміння імпліцитної інформації, яка присутня у тексті, представляє певні труднощі для адресата. Його реакція, вербальна або невербальна, представляє собою реакцію на психокогнітивну модель тексту, що сформувалася в його свідомості. В даному випадку ми спостерігаємо, що розуміння Річардом інформації проходить дві фази: розуміння того, що з Зефані трапилася біда, і все це має безпосереднє відношення до їх стосунків, та остаточне і абсолютно несподіване розуміння того, що предмет бесіди немає нічого спільного з тим, про що він спочатку подумав. Це викликає яскраву невербальну реакцію з його боку: *Richard's jaw dropped. His arms, too. For a moment or two he looked as if he had been hit on the head by a mallet. He needed an appreciable time to rally.*

Кінцевим результатом розуміння є набуття свідомістю адресата психокогнітивної моделі текста, безумовно, нетотожньої з психокогнітивною моделлю текста у адресанта [2:89].

Крім того, на себе звертає увагу той факт, що сприйняття та розуміння інформації адресатом корелює з його еґо-станом. "Людина у соціальній групі в кожен момент часу проявляє один з станів - Я-Родителя, Дорослого або Дитини. Люди з різною ступінню легкості можуть переходити з одного стану в інший [Берн, цит. за 3:191]. У наведеному вище прикладі для Зефані характерний еґо-стан Природньої Дитини: вона відверто проявляє свої почуття (*She clung to his hand, and the tears tricked down. "I'm f-frightened, Richard. I don't want it. I don't want it."*) В процесі спілкування людина у стані Природньої Дитини не орієнтується на те, чого від нього бажають інші. Еґо-стан Річарда, і, відповідно, його реакція варіюється тричі: від критичного стану Родителя (*He stared at her bleakly for some moments, then: "Oh!", he said very flatly. After a pause he added: "And you only knew today?"*) до годуюче-турботливого стану Родителя (*Then he turned suddenly, and took her by the shoulders. "Oh, God, Zephie... Oh, Zeph darling... Why couldn't you wait*

for me?") і знову до критичного стану Родителя ("We don't appear to be thinking about the same thing", he remarked with grim restraint. "Let's get it clear...")

Его-стани проявляються через трансакти - будь-яке вербальне та невербальне спілкування як мінімум двох людей. Розрізняють три форми трансакта: паралельний, перехресний та прихований [3:196]. Комунікація в рамках паралельного трансакта, тобто коли Родитель спілкується з Родителем, Дитина з Дитиною, а Дорослий з Дорослим, є найбільш ефективною. В інших випадках можливі складності та непорозуміння.

Розглядаючи діалог як найбільш поширену форму спілкування, дослідники виділяють дві основні комунікативні настанови, характерні для діалогічного мовлення: орієнтація на співробітництво та орієнтація на конфлікт [4:129]. Діалог-співробітництво, в свою чергу, підрозділяють на діалог-пояснення та діалог-унісон. Діалог-співробітництво передбачає паритетні відносини між адресантом та адресатом.

Пор.: "My dear", I said. "If you would only exercise a little care-"

"I do sometimes", said Griselda. "But, on the whole, I think things go worse when I'm trying. I'm evidently not a house-keeper by nature..."

"And what about you husband, my dear?", I said reproachfully and proceeding

to follow the example of the devil in quoting scripture for his own ends I added:

"She looketh to the ways of her household..."

"Think how lucky you are not to be torn to pieces by lions", said Griselda, quickly interrupting.

(Agatha Christie: 12)

Незважаючи на значну різницю у віці та духовний сан адресанта, між ним та адресатом спостерігаються рівні та дружні стосунки. Его-стан Дорослого спілкується з Дорослим. Відбувається паралельний трансакт.

Діалог-конфлікт, як комунікативна настанова, також досить часто має місце в нашому житті. Його підрозділяють на діалог-суперечку та діалог-сварку. Характерною рисою діалога-конфлікту є те, що спостерігається чітко виражений вплив адресанта на адресата, або ж адресата на адресанта, що знаходить свій відбиток у вербальних та невербальних реакціях.

Пор.: Paul, his third whisky beside him, looked at her with an unamiable expression that she did not bother to notice.

"I've been to Darr", she said, with an air of getting it in first....

"Would it surprise you to know that your distinguished father is also an accomplished hypocrite?"

"Really, Jane, I won't -"

"Yes. I see it really does.

"Jane, I am not going to -"

But Jane took no notice of his interruption. She went on...

(John Wyndham: 96)

Джейн як адресант повністю перехоплює ініціативу ведення діалогу, обираючи агресивну техніку спілкування. Реакція Пола - слабка спроба самозахисту, яку Джейн демонстративно ігнорує. Але в поєднанні діалога Пол починає усвідомлювати, що за цією агресивною технікою, яку обрала його дружина, стоять певні мотиви. Ситуація домінування коренним чином змінюється.

Пор.: *"I've told you what happened. He was cold, barely polite - but he did it."*

"You mean you think he did it. What I want to know is just what he did do."

"What do you mean?", she said uneasily.

"Well, if someone came to me making demands with threats I'm not at all sure

I should do exactly as he asked - particularly if I knew that she could have no real way of checking for some time. It would be easy to substitute -"

He broke off suddenly disconcerted by the way she was staring at him, noticing that she had got pale.

(John Wyndham:98)

Адресат займає домінуюче положення і здійснює вплив на адресанта. Реакція-відповідь адресата викликає суттєві зміни у когнітивній системі адресанта, які можуть проявлятися як вербально, так і невербально (*...she had got pale*).

Вплив адресанта на адресата, або, навпаки, адресата на адресанта в процесі комунікації, коли інтерактанти мають однаковий "соціальний статус, залежить від того, наскільки комунікантам вдалося підібрати оптимальні мовленнєві засоби з урахуванням особистих психологічних особливостей, ситуативних факторів та даних про особистість співрозмовника" [5:28].

Діалог-конфлікт може розкривати прихований психологічний потенціал інтерактантів, що, в свою чергу, привносить певні зміни в процес перебігу комунікації. Пор.: *Jane attempted to recapture her earlier manner but it was a poor imitation. She'd never known him to look at her with the expression he wore now, and her confidence in her ability to manage him was wilting.*

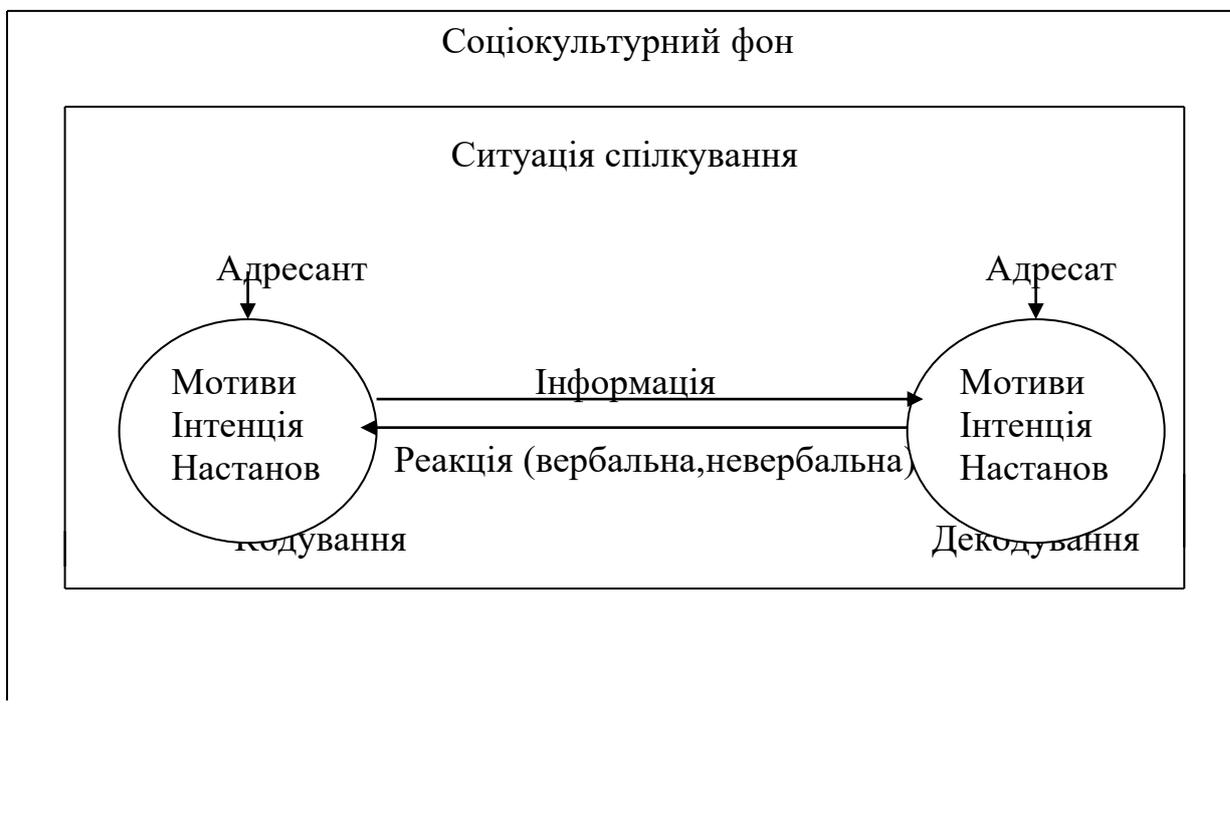
(John Wyndham: 101)

Джейн, домінуючи на початку інтеракції та маючи повну впевненість у своїй здатності керувати Полом (*her confidence in her ability to manage him*), а відповідно, і контролювати його реакцію, несподівано для себе потрапляє під вплив адресата. Реакція адресата призводить до змін у когнітивній системі адресанта та визначає подальший перебіг комунікації.

Розглядаючи інтеракцію як "визначену взаємодію комунікантів, в ході якої вирішуються не тільки мовленнєві, але й немовленнєві цілі, для досягнення яких суб'єкт вимушений використовувати весь арсенал вербальних та невербальних засобів, враховувати не тільки обстановку та когнітивно-ціннісні параметри

об'єкта, але й його емоційно-чуттєву сферу" [6:113], слід звернути увагу на те, що реакція адресата органічно поєднана з соціопсихологічними та етнокультурними аспектами спілкування. Максимально спрощено це можна представити у вигляді наступної схеми:

Етнокультурний фон

Пр.: "I say", he said, "that is something. How much is it worth?"

"I don't know. I didn't go into the question."

"It's bound to be something handsome. Do you suppose it's a hundred a week?"

" Oh, I don't suppose anyone except Mr. Joyboy gets that."

"Well, fifty anyway. Fifty is pretty good. We could get married on that."

Aimee stopped in her tracks and stared at him. "What did you say?"

"We can get married, don't you see? It can't be less than fifty, can it?"

"And what, pray, makes you think I should marry you?"

"Why, my dear girl, it's only money that has been holding me back. Now you can keep me, there's nothing to stop us."

"An American man would despise himself for living on his wife."

"Yes, but you see, I'm European. We have none of these prejudices in the older civilizations..."

Aimee was really in a rage.

(Evelyn Waugh:88)

На цьому прикладі ми спостерігаємо як етнокультурні особливості комунікантів суттєво впливають на процес інтеракції, призводячи до непорозуміння і навіть до конфлікту. Так для Аїме природньою і обов'язковою умовою шлюбу є спроможність чоловіка заробляти гроші та утримувати родину. В той час як Деніс не вбачає нічого соромного у тому, щоб жити на гроші дружини. Відбувається протиставлення американського та європейського типів чоловіків:

"An American man would despise himself for living o his wife." - "Yes, but you see, I'm European. We have none of these prejudices in the older civilizations." Крім того Деніс акцентує увагу на більш глибокому історичному минулому європейців: "We have none of these prejudices in the older civilizations." Тим самим він дає зрозуміти, що не збирається коректувати свою поведінку згідно до норм та стандартів американського суспільства.

Етнокультурні особливості спілкування знаходять свій відбиток як у мовленні адресанта, так і в реакції адресата. Інтерактанти можуть намагатися контролювати вербальні та невербальні прояви цих особливостей, але повністю позбутися їх досить важко, тому що кожна людина є носієм культурних цінностей того чи іншого суспільства, його звичаїв, традицій та вірувань. Проблема реакції адресата в залежності від його етнокультурної приналежності, соціокультурного фону, параметрів комунікативної ситуації, соціопсихологічних характеристик, его-станів є валідною і потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации.-К.,1997. 2. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие.-К.:Фитосоциоцентр, 2002. 3. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация.-М.:Инфра-М, 2003. 4. Петрищева Н.Ю. Коммуникативная тональность в финальной фазе диалога//Вісник Харків. нац. ун-ту ім.В.Н.Каразіна.- 1997.-№390.-С.129-131. 5. Бондаренко Я.А. Прагмалингвистические средства реализации психологического влияния в процессе межличностного общения//Функциональная лингвистика.Язык. Человек. Власть. Материалы конференции. Ялта,2001.-С.28-29. 6. Орлов Г.А. Современная английская речь.-М.:Высш. шк.,1991.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. John Wyndham. Trouble with Lichen.-Penguin Books, 1984. 2. Agatha Christie. The Murder at the Vicarage.-Chancellor Press, 1983. 3. Evelyn Waugh. The Loved One.-Penguin Books,1961

Стаття присвячена дослідженню реакції адресата в текстовій триаді "відправник-повідомлення-отримувач". Досліджено взаємозв'язок між можливою вербальною та невербальною реакцією адресата та його его-станом на момент мовлення. В процесі аналізу двох основних комунікативних настанов, що мають місце в процесі діалогічного спілкування: діалог-співробітництво та діалог-конфлікт, встановлено, що реакція адресата органічно поєднана з соціопсихологічними та етнокультурними аспектами спілкування.

The article deals with the study of the addressee's reaction in text triad "addresser-information-addressee". The author explores the relation between possible addressee's verbal and non-verbal reactions and his/her EGO-state. In the process of analysis it was established that the addressee's reaction is closely connected with the sociopsychological and ethnocultural aspects of communication.

КАЛУСТОВА О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА КЛАСИФІКАЦІЯ МОРФОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

В рамках лінгвістичної теорії перекладу важливим завданням кожної часткової теорії перекладу є розробка системи перекладацьких відповідностей, на що вказувало неодноразово чимало вчених [1:99-100; 2:53, 54; 3:13].

В.Н.Комісаров прямо зазначає: “Конечной целью переводческого исследования является построение системы комплексных переводческих соответствий, вскрывающих сущность переводческих трансформаций” [4:7]. Система закономірних варіантних відповідностей на лексичному рівні втілюється у перекладні словники. Вона має розроблятися і на граматичному рівні. Проте, ідея про систему закономірних відповідностей на морфологічному та синтаксичному рівнях в часткових теоріях перекладу послідовно не втілювалась.

Мету даної роботи становить визначення провідних принципів та критеріїв перекладознавчої класифікації морфологічних категорій, необхідної для системного дослідження перекладацьких відповідностей на морфологічному рівні.

Таке дослідження має як теоретичне, так і практичне значення. Підкреслимо, що питання про систему закономірних відповідностей ставилось переважно вченими-вузівцями. Ця обставина не випадкова, вона зумовлена тим, що практична цінність перекладознавчих досліджень у вузі полягає насамперед у можливості застосування результатів дослідження в практиці підготовки майбутніх перекладачів. Очевидно, що у перекладачів має формуватись білінгвізм іншого типу, ніж у філологів. Вивчення та володіння лінгвістом іноземною мовою не вимагає обов'язкового співвіднесення з рідною, оскільки він не користується ними по черзі в одній і тій самій ситуації спілкування. Такий тип білінгвізму називається *чистим*. Перекладач в процесі перекладу може користуватись іноземною та рідною мовами незалежно одна від одної лише на окремих етапах цього процесу, наприклад, на етапі читання та розуміння оригіналу чи остаточного редагування виконаного перекладу; у переважній частині процесу ці дві мови функціонують співвіднесено. При усному перекладі можливості користуватись двома мовами без їхнього співвіднесення ще обмеженіші. Білінгвізм перекладача має бути *змішаним*. Тому даних “лінгвістичного” порівняння мов для теорії та практики перекладу, безумовно, недостатньо. Необхідний дещо інший в якісному відношенні підхід. Формуванню такого підходу, зокрема, в тому, що стосується порівняльної морфології, значно сприятиме системне дослідження морфологічних категорій мов з позицій перекладу. Перекладознавча класифікація морфологічних категорій є, таким чином, актуальною для дослідження морфологічних проблем перекладу.

Класифікація має відбивати значущість морфологічної категорії для перекладу. “Объекты переводческого исследования,— пише В.Н.Комісаров,— вычленяются благодаря их релевантности для перевода. Во многих случаях теория перевода изучает явления, не образующие каких-то особых подсистем или категорий в лексике или грамматике соответствующих языков. Когда, например, исследуется вопрос о безэквивалентной лексике, объектом анализа являются слова различных структурных и понятийных групп, которые объединяются лишь на основе их отношения к соответствующим речевым произведениям перевода” [4:6]. І далі: “В рамках избранной категории выделяются элементы, релевантные в плане перевода, и группировка и классификация этих элементов производится опять-таки на основе характера выявляемых соответствий” [4:7].

Дійсно, увагу теоретиків та практиків перекладу привертають насамперед мовні одиниці, які не мають еквівалента в мові перекладу. Серед морфологічних

категорій, що не мають категоріального аналогу у мові перекладу, найчастіше згадуються вид дієслова та артикль. Увагу багатьох дослідників привертала також категорія роду як безеквівалентна в часткових теоріях перекладу, де однією з мов є англійська. З точки зору процесу перекладу виділення безеквівалентних елементів провадиться за характером труднощів, які вони становлять для перекладача, та прийомів і методів їх подолання. В.Ю.Шор поділяє всю систему перетворень при перекладі на чотири яруси в залежності від ступеню складності перетворювальних операцій – від нетворчих та інваріантних до високо творчих та багатоваріантних. При цьому відповідності він пропонує називати "мовними паралелями" [1:99]. Хоча аналіз провадився на матеріалі художньої прози, очевидна релевантність самого принципу, що покладений в основу класифікації. В.І.Карабан, аналізуючи в загальних рисах граматичні проблеми науково-технічного перекладу, об'єднує їх в кілька груп в залежності від характеру труднощів перекладу: розбіжності в будові мов, різний обсяг змісту форм, відмінності функціональних, стилістичних характеристик [5:11-12]. Тому провідним принципом перекладознавчої класифікації морфологічних категорій можна вважати характер перешкод та труднощів, які вони становлять для перекладу, що, у свою чергу, зумовлює методи та прийоми їхнього подолання.

Власне кажучи, виділення безеквівалентних морфологічних категорій провадиться на основі саме цього принципу: вони утворюють об'єктивні перешкоди перекладу незалежно від майстерності перекладача і є найбільш складними для перекладу. Класифікаційна цінність безеквівалентності не залежить від того, які саме мовні елементи кваліфікуються як безеквівалентні. Підкреслимо, що безеквівалентність означає не відсутність перекладацького відповідника взагалі, а лише відсутність категоріального аналога.

Інші морфологічні категорії мови оригіналу мають категоріальний аналог в мові перекладу, але паралелізм між ними дуже неоднорідний. Для визначення перекладознавчого статусу цих категорій цілком слушним є поняття симетрії. Як уявлення про розмірність (значення слова *симетрія* в грецькій мові), пропорційність, рівновагу, впорядкованість воно існувало ще в античному світі, а в 19 ст. почало активно розроблятися в конкретних науках, спочатку в кристалографії, згодом в математиці, фізиці, хімії, біології. На підставі плідності поняття та його широкого застосування у різних сферах людської діяльності симетрія може розглядатись як самостійна загальнонаукова категорія, що утворює парну категорію з асиметрією [6:608]. В цьому філософському значенні вона визначається як "властивість незмінюваності (інваріантності) деяких сторін, форм, конфігурацій, процесів, явищ, відношень матеріальних об'єктів, законів природи відносно певних операцій..." [7:580]. Розуміння симетрії як теоретичної категорії та методу пізнання має великий потенціал використання не лише в природничих та точних науках, але й в гуманітарних, в тому числі в лінгвістиці [8; 9]. Широке застосування поняття "коріниться в тому, що симетрію будь-якого об'єкта можна описати як у термінах його елементів симетрії, так і в термінах операцій симетрії" [7:580].

Поняття виявляється плідним і для перекладознавства. Дійсно, якщо переклад є співвіднесенням функціонуванням двох мовних систем, то постановка питання про симетрію засобів мов оригіналу та перекладу відносно одного й того

ж значення є цілком правомірною. Саме з цих позицій міжмовної симетрії (та асиметрії) розглядав співвідношення засобів двох мов В.Г.Гак у статті “Межъязыковая асимметрия и прогнозирование трансформаций при переводе” [10]. За співвідношенням між собою мовні засоби можуть бути ізоморфними (тобто, такими, що мають однакове значення чи характеризуються однаковим положенням в системі мови) або аломорфними (що не мають системних еквівалентів в іншій мові). Останні можуть утворювати лакуни, коли в одній з мов відсутнє дане лексично закріплене значення чи граматична категорія (тобто, безеквівалентні), або ж розходиться в об’ємі значення [10:14-15]. Зазначаючи, що співпадіння структурного та перекладацького еквівалентів утворює дослівний переклад, а їх розбіжність – трансформований переклад, В.Г.Гак зосереджує свою увагу на умовах, що роблять необхідними перекладацькі трансформації. Хоча він дуже коротко зупиняється на симетрії як співвідношенні елементів і зосереджується переважно на її аналізі в термінах перетворень, плідність застосування поняття симетрії в перекладознавстві стає наочно переконливою.

За критерієм симетрії можуть бути проаналізовані морфологічні категорії як елементи систем двох мов, що взаємодіють у перекладі. Для більш повного врахування ознак, які слід брати до уваги при перекладознавчій класифікації морфологічних категорій, варто звернутись до визначення морфологічної категорії. Досить повне визначення ми знаходимо в *Русской грамматике*. З нього можна виділити дві ознаки морфологічної категорії: формальну – ряди форм – та змістовну – морфологічне значення, спільне для всіх форм, яке зветься категоріальним значенням [11:455-456, 457]. Саме їх слід брати до уваги в першу чергу в перекладознавчому аналізі морфологічних категорій. За цими ознаками, зокрема, безеквівалентні морфологічні категорії тлумачаться як такі, що не мають аналогічного категоріального значення і рядів форм у мові перекладу.

Симетричними в багатьох часткових теоріях перекладу виявляються такі категорії як, наприклад, категорія числа у іменників, категорія ступенів порівняння у прикметників та прислівників, категорія стану. Так, категоріальним значенням категорії числа в іспанській та українській мовах є вираження одиницності і множинності, і в обох мовах у іменників є два відповідні ряди форм, що знаходяться у відношеннях морфологічного протиставлення. Категорія числа є, таким чином, симетричною на рівні первинних ознак, тобто, категоріального значення та форм. Проте, необхідно враховувати, що категорія числа має змістовний характер лише в групі конкретних іменників і не має семантичної мотивації для речовинних і абстрактних іменників. Таким чином, в класі іменників можна чітко виділити ядро, в якому категорія числа відбиває позамовну реальність, та периферію, де вона виконує формальну функцію. В цьому відношенні слушно враховувати розрізнення значення та функції, проведене С.Д.Кацнельсоном: “Функции морфологических категорий принято называть ‘значениями’. Но это не всегда значения, если под ‘значениями’ понимать отражение реальных внеязыковых данностей. Многие функции обслуживают внутриязыковые процессы порождения речи и если связаны с внеязыковой реальностью, то лишь опосредованно и непрямо” [12:19]. Це дозволяє виявити у категорії числа іменників змістовну функцію кількісної актуалізації, семантичним полем якої є загальні конкретні іменники, і формальну

функцію узгодження в числі, що охоплює всі форми числа. Формальний характер категорії у багатьох розрядах іменників створює передумови для наповнення її новим змістом. Наприклад, форма множини у речовинних іменників використовується для позначення сортів, різновидів речовини (*vinos* – вина, *lubricantes* – мастила), множина абстрактних іменників може виражати інтенсивність (*sufrimientos* – страждання), конкретизацію значення (*amistades* – друзі) тощо. Саме тут виникають умови для перекладацьких трансформацій, оскільки, як зазначає В.Г.Гак, всякий переніс – “выбор формы в несобственной функции – ‘внутреннее дело’ каждого языка” [10:19]. Асиметрія вторинних функцій створює умови для перекладацьких трансформацій: якщо мовний елемент “используется во вторичной функции, то это сигнал о том, что в данном случае становится возможным (или обязательным) отступление от структурного эквивалента” [10:17]. Таким чином, симетрія, що існує на рівні первинних ознак, може переходити в асиметрію на рівні вторинних ознак.

З іншого боку, перекладознавчий аналіз тієї чи іншої категорії доцільно проводити комплексно, не обмежуючись однією частиною мови, оскільки в тексті, що перекладається, вона послідовно виражається в усіх частинах мови, що її мають. Так, категорію числа в іспанській та українській мовах мають прикметники, дієприкметники, займенники, дієслова. Однак в цих частинах мови вона має лише формальну функцію, і її вираження залежить від відповідної категорії іменника. Такий формальний і залежний характер значною мірою, але не повністю, нейтралізує перекладознавчу релевантність категорії числа у даних частинах мови в іспанській та українській. Під цим кутом зору цікаво порівняти перекладознавчий статус категорії числа у прикметників та дієслів у парі мов англійська–українська. Через відсутність опозиції числа у прикметників та дієслів у англійській мові категорія числа має кваліфікуватись теоретично як безеквівалентна, однак ця безеквівалентність не стає перешкодою перекладу, оскільки відношення між формами числа при перекладі зумовлюється не міжмовною співвіднесеністю, а внутрішньомовними відношеннями. Враховуючи все викладене, категорію числа можна кваліфікувати як ядерну у іменників в цілому і периферійну у інших частин мови.

Таким чином, у перекладознавчій класифікації морфологічних категорій необхідно спиратись на такі критерії як значення, функція (або змістовна та формальна функції відповідно) та форма вираження категорії, первинний чи вторинний характер значення, залежний чи незалежний характер формальної функції. Найбільші перешкоди перекладу в симетричних категоріях можна прогнозувати в сфері змістовних функцій на рівні вторинних (переносних) значень, найменші – на периферії формальних функцій.

Третю групу утворюють асиметричні категорії, в яких масштаби асиметрії можуть бути різними. Основна функція категорії роду іменників, наприклад, – узгодження в роді, і лише у іменників на означення живих істот, рід яких мотивований статтю істоти, вона є змістовною. В іспанській та українській мовах категорія асиметрична щодо кількості родових парадигм, оскільки в іспанській відсутні іменники середнього роду. Крім того, іменники середнього роду в українській мові позначають малят живих істот, наприклад, *дівча*, *хлопча*, *кошеня*, *щученя* тощо, тобто, існує елемент асиметрії на рівні системи. Під впливом

фемінізму в іспанській мові спостерігається все більш активне вживання у позначенні професій форм жіночого роду у іменників, що раніше не мали диференційованих форм роду (наприклад, *el ministro – la ministra* ‘міністр’), що утворює асиметрію соціолінгвістичного характеру. В категорії роду іменників в іспанській та українській мовах спостерігаються, таким чином, елементи асиметрії в системі, структурі та функціонуванні [9:45-46].

Зовсім інші масштаби має асиметрія в таких категоріях як, наприклад, категорія часу, де вона така значна (особливо, якщо враховувати тісний зв’язок категорії часу з категоріями виду та способу дії), що дослідження на рівні загального значення категорії часу видається просто неможливим і має провадитись на рівні категоріального значення окремих часів або груп часів.

Ці три види категорій – симетричні, асиметричні та безеквівалентні – створюють різні умови для перекладу. З одного боку, симетричні категорії сприятливі для формально-еквівалентного, або дослівного, перекладу (якщо термін *дослівний* розуміти не буквально і вживати його стосовно не лише лексичних одиниць), найбільш простий для перекладача, при якому відбувається переніс змісту з форми однієї мови у симетричну форму іншої мови. Проте, симетричні категорії не лише полегшують переклад, але й створюють спокусу буквального перекладу. Відомо, що саме таку загрозу несе переклад з близькоспорідненої мови [13:208]. З іншого боку, безеквівалентні категорії створюють для перекладача найбільші перешкоди: перекладачу необхідно не лише правильно вибрати відповідник, але й спочатку віднайти засоби компенсації категорії, відсутньої у мові перекладу, з яких можна було б вибрати адекватний. Між цими двома полюсами знаходяться асиметричні категорії, які створюють труднощі різного ступеню складності, в залежності від масштабів асиметрії.

Характер труднощів та перешкод відповідним чином зумовлює і ситуацію дослідження. У випадку безеквівалентних категорій найпершим завданням є виявлення мовних засобів, здатних компенсувати дане значення, та з’ясування умов їхнього адекватного вживання. У разі симетричних категорій необхідне визначення межі, до якої дослівний переклад є можливим і доцільним. Дослідження асиметричних категорій поєднує перші дві ситуації в залежності від глибини асиметрії. Аналіз тієї чи іншої морфологічної категорії буде найбільш повним у тому випадку, якщо розглядати її як цілісну систему, аналізуючи під кутом симетрії / асиметрії як первинні, так і вторинні значення та функції. При цьому необхідно враховувати ще й такі параметри як можлива асиметрія у функціонуванні, в стилістичному, соціолінгвістичному та інших аспектах.

Що стосується самих термінів – *симетричний*, *асиметричний* та *безеквівалентний*, – то ми можемо висунути такі аргументи на їхню користь. Терміни *симетричний* та *асиметричний* є прозорими, вони ясно позначають відношення як мовленнєвих відрізків оригіналу та перекладу відносно інваріанту змісту, так і мовних одиниць мов оригіналу та перекладу відносно інваріанту значення. Можливо також вживати терміни *ізоморфний* та *аломорфний*, запозичені початково з кристалографії, перший з них уже увійшов до словників лінгвістичної термінології. Проте, ними позначають внутрішньомовні відношення між планом змісту та планом вираження, і стосовно перекладу вони мали б уточнюватись як *міжмовний ізоморфізм* та *міжмовний аломорфізм*, але й з таким

уточненням вони не несуть ідеї відношення між інваріантним змістом та двома формами його вираження. Що стосується терміну *безеквівалентний*, то цілком логічно було б запозичити з логіки термін *несиметричний*, який позначає відношення, що не є симетричним, ані асиметричним [14:387], але ми вважаємо цей термін не дуже зручним у вживанні: префікси *a-* та *ne-* із заперечним значенням можуть привести до плутанини термінів *асиметричний* та *несиметричний*; вибір, скоріше, можна було б зробити на користь термінів *дисиметричний* та *дисиметрія*. З іншого боку, термін *безеквівалентний* має вже тривалу історію вживання в перекладознавстві, і навряд чи доречно від нього відмовлятися лише заради того, щоб не ототожнювати безеквівалентність з неперекладністю. Достатньо уточнити, що безеквівалентність означає відсутність еквіваленту в системі мови перекладу, але не означає неможливість віднайти перекладацький еквівалент, щоб цей термін знову міг повноцінно вживатись у перекладознавстві. Правда, він порушує симетрію в запропонованій термінології, але у нього є тривала історія вживання, і потенціал розвитку цього поняття не вичерпано.

Підсумовуючи, підкреслимо, що перекладознавча класифікація мовних одиниць не співпадає з лінгвістичною, оскільки вона орієнтована не на порівняльний чи типологічний опис мовних систем, а на виявлення мовних елементів, релевантних для перекладу. Тому в основу перекладознавчої класифікації морфологічних категорій доцільно покласти характер об'єктивних перешкод перекладу, який зумовлює операційний механізм самого перекладу і, відповідно, завдання дослідження перекладу. Методологічним інструментом класифікації слугує парна категорія симетрії – асиметрії, у відповідності до якої морфологічні категорії можуть бути поділені на симетричні, асиметричні та безеквівалентні (або дисиметричні) за такими первинними ознаками як змістовна функція, формальна функція та ряди форм. В перекладознавчому дослідженні морфологічну категорію слід розглядати як цілісну систему, беручи до уваги не лише ядро категорії, але й периферію: вторинні ознаки (вторинні значення, функціонування, стилістичний та інші аспекти) і спосіб її виявлення в інших частинах мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шор В.Е. Преобразования при переводе художественной прозы // Вопросы педагогики, филологии и методики преподавания языка.– Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1972.– С.99-103.
2. Ревзин И.И., Розенцвейг В.Ю. К обоснованию лингвистической теории перевода // Вопросы языкознания.– 1962.– № 1.– С.51-59.
3. Копанев П.И. О моно- и билатеральных исследованиях переводоведения // Теория і практика перекладу.– 1979.– Вип.17.– С.11-17.
4. Комиссаров В.Н. Специфика переводческих исследований // Тетради переводчика.– М.: Международные отношения, 1968.– Вып.5.– С.3-8.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури.– Ч.І. Граматичні труднощі.– Вінниця: “Нова книга”, 2001.
6. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983.
7. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.
8. Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – Ч.2.– М.: Просвещение, 1965.– С.85-90.
9. Гак В.Г. Об использовании идеи симметрии в языкознании // Лексическая и грамматическая семантика романских языков.– Калинин: Калининский государственный университет, 1980. – С.41-51.
10. Гак В.Г. Межъязыковая асимметрия и прогнозирование трансформаций при переводе // Вопросы теории перевода. / Сб. научн. тр. МГПИИЯ им. Мориса Тореза.– М., 1978. – Вып.127.– С.14-20.
11. Русская грамматика: В 2 томах. Т.1. – М.: Наука, 1982.
12. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, ЛО, 1972.
13. Рильський М.Т. Мистецтво перекладу.– К.: Радянський письменник, 1975.
14. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник.– М.: Наука, 1975.

У статті визначаються основні принципи та критерії перекладознавчої класифікації морфологічних категорій. Провідним принципом є характер об'єктивних перешкод перекладу. Використання поняття симетрії дозволяє поділити морфологічні категорії на симетричні, асиметричні та безеквівалентні, або дисиметричні. Кожна група зумовлює певним чином операційний механізм процесу перекладу і завдання дослідження.

Basic principals and criteria are defined to make possible a translational classification of morphological categories. The principle is a nature of objective obstacles in translating. The idea of symmetry is applied and morphological categories are classified as symmetric, asymmetric or non equivalent (dissymmetric) ones. Each group determines a translating-mechanism and the investigation tasks.

КАЛЬЧЕНКО Г.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОГО ІСПАНОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Останніми роками поняття “дискурс” широко обговорювалося, вивчалось та змінювалося. З позиції сучасних знань - це складне комунікативне явище, яке окрім тексту містить екстралінгвістичні фактори, а саме знання про світ, судження, цілі адресата, тобто суцільне тло, на якому розгортається діяльність людини.

З іншого боку, дискурси являють собою структурно оформлені набори ідеологічних та культурних тем, що їх репрезентують і репродукують символічні форми, сюжетні оповіді і жанри. Практично будь-який продукт мас-медіа має сюжет. Наративи належать до фундаменту будь-якої культури, вони допомагають людям осмислювати своє середовище. Сюжетні оповіді часто символізують культурні вартості та забезпечують протяжність культури. Сюжетні оповіді розвивають уяву, викликають емоції та стимулюють фантазію. Наприклад, читачі газет люблять поміркувати про те, чим закінчиться черговий скандал, описаний в ЗМІ [Bird, 1997].

Сюжетні оповіді складають жанри, тобто категорії змістовного наповнення мас-медіа. Жанр можна розпізнати за притаманними йому умовностями.

Дискурс є спосіб публічного обговорення предметів та ідей, який породжує загальноновизнані форми сприйняття та розуміння. Дискурси допомагають формуванню ідеології та культури, а ідеологія, в свою чергу, невіддільна від політичного дискурсу, є його зброєю.

У найзагальнішому сенсі ідеологія є “організована думка” – тобто набір чи система вартостей, орієнтацій та схильностей, що виражаються як через технічно опосередковану, так і через безпосередньо особисту комунікацію. Ідеології є внутрішньо зв'язними способами мислення, вони є поглядами, які можуть бути правильними чи неправильними, іншими словами, ідеології не обов'язково ґрунтуються на історично чи емпірично достовірних фактах. Деякі ідеологічні положення мають тимчасовий характер, інші – дуже живучі. Одні зустрічають

потужний опір, інші – мають негайний, часом дивовижний вплив. Організована думка не буває “безневинною”, вона завжди слугує певним цілям. Ідеології невіддільні від свого походження, від пов’язаних із ними інституцій та їхнього призначення, хоча не всі ці зв’язки є ясними і очевидними. Власне кажучи, можновладці зазвичай воліють, щоб люди не надто добре розуміли, звідки походять ті чи інші поняття й ідеї, чиї інтереси обслуговують ідеології, а чиї – зовсім ні.

Найчастіше термін “ідеологія” застосовується для визначення відносин між організованою думкою та суспільною владою у великомасштабних політико-економічних контекстах. Окремі ідеї, способи мислення забезпечуються і захищаються через різні комунікаційні канали тими елементами суспільства, які посідають широку економічну і політичну владу. Постійне маніпулювання публічним інформуванням та використовуваною для цього образністю з боку тих, хто має владу, створює особливий різновид ідеології – панівну (домінантну) ідеологію, яка забезпечує захист матеріальних і культурних інтересів своїх творців.

Ідеологія як система ідей набуває сили переконання, лише якщо ці ідеї знаходять відображення в процесах комунікації. Тому цілком природно, що у справі поширення ідеологій ключову роль відіграють мас-медіа та інші великі суспільні інституції. Творці домінантних ідеологій стають “інформаційною елітою”. Їхня влада прямо базується на їх здатності публічно артикулювати пріоритетні для них системи ідей. Якщо ми говоримо тут про газетний дискурс як письмове вираження ідей політичного дискурсу, а говорити про політичний дискурс неможливо без опору на поняття ідеології, то цілком очевидно, що друковані видання, зокрема ті, що підтримують окрему політичну владу в країні або навіть належать окремому можновладцю, є виразниками саме таких пріоритетних систем ідей.

Теоретик культури Реймонд Вільямс називав ідеологію “сукупністю ідей, породжених певною групою матеріальних інтересів чи, в ширшому сенсі, породжених певним класом чи суспільною групою” [Williams, 1976, p.156]. Він стверджував, що ідеологія тісно пов’язана з економічними інтересами, а особи та інституції, наділені владою, намагаються використовувати ідеологію, аби за будь-яку ціну зберегти свою привілейовану позицію. Дуже переконливим прикладом цього може слугувати те, як перед початком війни в Іраку нафтові компанії енергійно підтримували ідеологічне гасло “Liberar Iraq” з метою захоплення і привласнення таких багатих і прибуткових нафтових родовищ східної мусульманської країни. Дві останні характеристики Іраку стали ще одним потужним фактором, взятим Сполученими Штатами на озброєння під гаслом боротьби зі світовим тероризмом, що теж після подій 09.11 перетворилося на чи не найвпливовішу ідеологію західного світу.

Суспільно – економічні еліти здатні наповнити суспільство пріоритетними для них ідеологічними уявленнями частково завдяки своєму потужному впливу (часто, як зазначалося вище, - як власника) на інституції, які створюють і поширюють символічні комунікаційні форми, передусім – на мас-медіа та культурні індустрії.

Деякі з ідеологій розростаються в розмірах та набувають значної

легітимності завдяки ЗМІ, які наполегливо і доволі ефективно поширюють її серед масових аудиторій. У цьому процесі ідеї набувають дедалі більшої вагомості, підсилюючи своє первісне значення і поглиблюючи свій суспільний вплив. Фрагменти інформації, якими завалюють ЗМІ читачів, перетворюються на “ідеологічну монету” в процесах суспільного обміну. Люди зазвичай обговорюють прочитане чи почуте. Фрагменти, запозичені з мас-медіа, не існують відокремлено один від одного – ані в цих медіа, ані в наших розмовах. Ці ідеологічні шматочки часто складаються в ідеологічні візерунки, в яких непропорційно сильно представлені інтереси можновладців і непропорційно слабко – інтереси бідніших або просто малопомітних людей. Така непропорційність може досягти справді гротескних обсягів, як це сталося, скажімо, в Іспанії. Уряд Хуліо Аснара, ігноруючи волевиявлення 90% свого народу, своїх виборців, уперто провадить власну політику підтримки США у війні з Іраком.

Ідеологія, аби мати вплив, мусить ґрунтуватися на конструюванні взірців, представленні та розповсюдженні певних способів мислення.

Ідеології набувають сенсу, оскільки їх внутрішні складники утворюють певні систематизовані взірці. Такі взірці стають загальновідомими і загальноприйнятими, оскільки ЗМІ регулярно постачають їх нам, а потім уже їх обіг триває в нашому повсякденному спілкуванні.

Сучасні комунікаційні технології поширюють вартості, погляди та ідеї по всьому світу, серед людей, які належать до різних культур, соціальних верств та вікових груп. Навіть таке прозаїчне явище як всюдисуще фото Гранта Гіла, баскетболіста, який рекламує американський же напій “Спрайт”, є нав’язуванням американської ідеології та способу життя у всьому світі. Наприклад, бразильські селяни легше впізнають за фотографією Майкла Джордана, аніж будь-якого із кандидатів у президенти Бразилії, хоча загалом бразильські мас-медіа приділяють своїм власним культурним героям значно більше уваги, ніж іноземним постатям [Kottak, 1990].

Питання влади стало манією сучасного світу. Якщо забути про незначне егоїстичне прагнення панувати у нашому повсякденному житті, ми можемо говорити про безліч інших форм, яких набуває влада. Як зауважив Джон Томпсон, економічна влада інституціалізується у виробництві і торгівлі, політична – у державному апараті, а силова влада – у війську, поліції та в’язницях. Однак символічна влада, яка є дуже важливою сьогодні, значно неохопніша, гнучкіша і демократичніша. Символічну владу він визначає як “здатність використовувати символічні форми, аби втручатися у перебіг подій, впливати на вчинки інших людей, і навіть фактично створювати події засобами продукування й поширення символічних форм” [Thompson, 1995, p.17]. Символічна форма може бути чимось дуже простим, як-от жест, промовлене слово, чи коротеньке гасло. Але в нашому випадку символічні форми є чимось набагато складнішим. Вони формують коди, вимагають володіння мовами і забезпечують перевагу одних можливих інтерпретацій над іншими. Вони компонуються так, щоб служити цілям їх авторів та замовників. Символічні форми відбивають певні соціальні, культурні та ідеологічні тенденції та

упередження. Вони є необмеженими і діють у живому і безмежному просторі людської уяви.

Розглянемо приклад:

Під час війн урядами часто експлуатується символ родини. Таким чином, солдат гине навіть не за батьківщину, і тим більше не є гарматним м'ясом у змаганнях можновладців, - він захищає свою родину, рятує життя дружині, дітям, батькам. Таким чином, високий і прекрасний символ РОДИНИ виправдовує в уявленні довірливої більшості агресію і вбивство.

Символічно, що в останньому фільмі з Джеймсом Бондом "*Tomorrow Never Dies*" головним негідником був не якийсь представник диктаторського уряду, не аморальний капіталіст і не ісламський терорист, а медіа-магнат на кшталт Руперта Мердока, Теда Тернера чи Сільвіо Берлусконі. Ця людина не тільки поширювала новини, але і намагалася їх продукувати і контролювати шляхом гегемоністичних маніпуляцій за допомогою глобальної системи супутникового телебачення та сотнями газет. Цей фільм став гостро критичним свідченням того, як змінилися механізми і сама суть суспільної влади у добу інформації та високих комунікаційних технологій.

Тепер поговоримо про культуру. Поняття культури є надто багатозначним та розпливчастим. Але трактуватимемо її як сукупність цінностей, переконань, правил і суспільних практик, які поділяються спільнотою і формують індивідуальні та колективні ідентичності її членів. Ясність і сила культури витікають із надзвичайної повторюваності повсякденної поведінки. Джеймс Лалл називає це "надмірністю" культури. Надмірність думок та дій у сферах людського досвіду, що накопичувався протягом довгого часу, сприймається членами і не-членами певної культури як осмислені культурні взірці. Ці взірці відображають інтереси деяких соціальних груп, а це означає, що взірці мають глибокий ідеологічний підтекст. Культура "надає сенсу звичайному людському досвіду; цей сенс є ідеологічним у тому розумінні, що служить підтримці форм соціально структурованої нерівності" [Chaney, 1994, p.43]. Творці ідеології залежать від культури, адже ідеологія може бути ефективною лише тоді, коли ідеї циркулюють у суспільстві, повторюючись і охоплюючи якнайширші кола, цей процес розгортається в узвичаєних взаємодіях людського життя.

Отже, оскільки культура невіддільна від боротьби навколо понять і суспільної влади, вона є ідеологічною. Культура обмежує вибір і диктує певну поведінку через формальні та неформальні суспільні правила і норми. Ульф Ганнерц у своїх працях досліджує саме ці ключові процеси. Він виділяє три взаємопов'язані "виміри" культури. Ганнерц висловлює думку, що культура – це (1) "ідеї та способи мислення", які (2) "оприлюднюються через різні джерела", включаючи ЗМІ. У свою чергу вони ведуть до (3) "суспільного поширення – тобто способів, якими колективний культурний набір понять і значущих зовнішніх форм доводиться до людей та їх суспільних відносин" [Hannerz, 1992, p.7]. Ідеї та способи мислення входять до суспільної сфери як культурні дискурси, а потім впливають на реальне людське існування у суспільстві нерівності. Аналіз культури, таким чином, не може виходити з того, що всі члени культурної спільноти беруть у ній рівноправну участь.

Пригадаймо таку ситуацію:

У 1997 році Мадонна давала концерт у Сан-Хуані. Здобувши славу та успіх завдяки своєму іміджу поганої дівчинки, вона вирішила і тут шокувати публіку, тому прямо під час концерту затисла між ногами пуерто-ріканський прапор. Проте навіть найпалкіші її прихильники не змогли пробачити такого жесту політичного і культурного неуцтва [Santiago-Lucerna, 1997]. Напружені відносини між Пуерто-Рико та материковою Америкою (його “статус напівзалежної території”, що багатьма сприймався як другосортний) створили ситуацію, в якій таке зловживання символом Пуерто-Рико легко тлумачилося як неповага і гегемонія. Для багатьох пуертоториканців поведінка Мадонни символізувала експлуатацію їх країни і народу американцями, а не форму героїчного, бунтарського мистецького самовираження. Мадонна припустилася помилки саме культурного характеру, не врахувавши суспільно поширеного способу мислення своїх пуерто-ріканських фанатів.

Є інша концепція культури, структурна, запропонована Джоном Томпсоном. В ній відбивається та сама стурбованість, що походить від соціологічного підходу. Томпсон стверджує, що оскільки культура стає дедалі більш символічною та інтерпретативною в добу масової комунікації, усі символічні форми існують в суспільно структурованих контекстах, що відображують, узаконюють та допомагають відтворювати владні відносини [Thompson, 1990]. Культурні сюжети можна знайти у тому, як символічні форми репрезентують життя і в контекстах, через які ці форми соціально інтерпретуються та циркулюють. В контексті військової агресії США проти Іраку ЗМІ віддавали провідні ролі іншим політичним темам, творячи нові символічні форми і висуваючи на передній план у висвітленні новин різноманітні інтерпретації подій, найчастіше на користь війни проти Іраку. Так, наприклад, ЗМІ уперто називали цю війну “війною проти Гусейна”, хоча продовжують сотнями гинути люди, на користь яких направлені всі ці дії. Окрім символів персональної свободи людей і демократизації східного суспільства, широко експлуатується тема національного самоствердження і незалежності. Так, сторінки газет рясніють інтерв'ю з вдячними курдами, які благословляють Буша молодшого і його армію, бо вони нищать ненависного Гусейна з його диктатурою.

Але хоча культура є широкою, надмірною та ідеологічною, вона не зводиться до самої ідеології, не є її простим продуктом. Ідеологія живе в культурі, але культура – це значно більше, ніж ідеологія. Наше культурне життя, наша людська спроможність на незалежну думку і творчість, наша здатність до опору і зростання мають значно більший потенціал, ніж просто відтворення чи модифікація взірців, що їх еліти доводять до всіх інших через детермінований процес соціального панування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bird, S.E. – What a story! Understanding the audience for scandal.-Cambridge, UK: Polity Press. - 1997.
2. Chaney, D. - The Cultural Turn. - London: Routledge. - 1994.
3. Hannerz, U. – Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning. - New York: Columbia University Press. - 1992.
4. Kottak, C. – Prime-Time Society: An Anthropological Analysis of Television and Culture. - Belmont, CA: Wadsworth. - 1990.
5. Lull, J. - La estructuración de las audiencias masivas. - Día Logos. - 1992.
6. Martin-Barbero, J. - Communication, Culture and Hegemony. - Newbury Park, CA: Sage. - 1993.
7. Santiago - Lucerna. - Pushin' it to the limit: scandals and pop music. - Cambridge, UK: Polity Press. - 1997.
8. Thompson, J.B. - Ideology and Modern Culture. - Cambridge, UK: Polity Press. - 1990.
9. Thompson, J.B. - The Media and Modernity. - Cambridge, UK: Polity Press. - 1995.
10. Williams, R. - Key Words: A Vocabulary of Culture and Society. - New York: Oxford University Press. -1976.

БІЛЯ ВИТОКІВ РОМАНУ-ЗАГАДКИ

Дослідженню генези, жанрових констант та структури роману-загадки в останні десятиліття приділялася значна увага. Це пов'язано з тим, що без розуміння цих проблем унеможливилось б вивчення популярної літератури взагалі і кримінального роману (який є її невід'ємною складовою) зокрема, оскільки роман-загадка історично був його першим жанровим різновидом. Аналіз зазначених проблем є важливим також для кращого розуміння інших жанрових різновидів поліцейського роману (зокрема "чорного", або "крутого" роману, роману-очікування). Вивчення історичних етапів розвитку кримінальної літератури і функціональних зв'язків її окремих жанрових різновидів між собою допоможе поглибити дослідження інших жанрів популярної літератури.

В найбільш загальному вигляді ця проблема була сформульована Ц. Тодоровим¹. В цій роботі він проаналізував типологію роману-загадки, коротко сформулював основні принципи чорного роману та роману-очікування. Дослідження поліцейського роману здійснювалося письменниками, що багато працювали в цьому жанрі – П'єром Буало і Тома Нарсежаком, які в своїх роботах аналізували причини виникнення роману-очікування, що прийшов на зміну роману-загадки.² Вивченню генези поліцейського роману присвячено двотомне дослідження Франсіса Лакассена³ та монографія Андре Ванонсини⁴. Втім, слід зауважити, що в більшості робіт, присвячених генезі кримінального роману, аналіз здебільшого здійснювався на матеріалі англійської та американської літератури, французька література не завжди ставала предметом дослідження. Важливо також підкреслити, що не завжди аналіз походження жанру поєднувався з вивченням його структури і типології. Тому саме ці моменти стали предметом дослідження даної статті. Відповідно в статті робиться спроба вивести генезу французького роману-загадки, який був першим етапом розвитку поліцейського жанру, спираючись на виявлення традиційних жанрових домінант та основних структурних особливостей перших у французькій літературі зразків роману-загадки.

Більшість дослідників, зазвичай, дотримуються спільної думки щодо походження роману-загадки (роману-проблеми). Цей жанровий різновид кримінального роману бере початок в творчості (1841), "Таємниця Марі Роже" (1843) та "Вкрадений лист"(1845)). Переклад цих творів вперше з'являється у Франції у 1846 р., а в 1855 р. Бодлер, знайшовши його недосконалим, робить свій власний переклад. Вже сам цей факт є свідченням уваги до популярного жанру з боку митця, що незаперечно є представником високого, елітарного мистецтва.

Ці перші зразки жанру справили надзвичайно сильний вплив на становлення і розвиток французького роману-загадки. Вже в період між 1850 - 1860 рр. Еміль Габоріо (1832 - 1873) (який пізніше буде визнаний як один із засновників детективного роману у Франції) поєднує в своїх творах, що він

публікує в популярній пресі, роман-фейлетон з елементами поліцейського розслідування злочину. Першим таким “судовим романом” стає “Справа Леружа” (1863), слідом за яким він пише низку подібних творів: “Досьє 113” (1867), “Злочин д’Орсіваля” (1867), “Пан Лекок” (1869), “Мотузка на шиї” (1873). Щоправда, загальна структура цих творів залишається ще майже такою ж, як і в романі-фейлетоні. Але поряд із цим письменник вводить численні елементи, які пізніше стануть домінуючими в поліцейському романі: надзвичайно важливе місце в творі посідає судове слідство, а головним героєм стає професійний детектив (пан Лекок, колишній злочинець), який успішно, методом дедукції і витонченого психологічного аналізу розкриває таємничі злочини, які спочатку заводять слідство в глухий кут.

На початку ХХ ст. у Франції з’являються практично перші зразки кримінального роману-загадки, які Жан-Поль Колен ⁵ визначив як “архаїчний” поліцейський роман. Гастон Леру (1868 - 1927) пише “Таємницю жовтої кімнати” (1907 – 1908). В тексті твору ми знаходимо окремі алюзії та фрази, що відверто перегукуються з “Вбивством на вулиці Морґ” Едгара По (адже автор звертається до тієї ж самої теми). В 1914 Леру пише “Парфуми дами в чорному”, що стає продовженням попереднього твору. Розслідування в обох романах успішно веде молодий журналіст Рультабій, який в процесі розкриття злочину водночас знаходить свою матір, Матильду Станджерсон, і батька, яким виявляється Фредерік Ларсан, шеф паризької кримінальної поліції, а насправді – добре закамфльований бандит Баллмейер, що розшукується за численні злочини в багатьох країнах світу. Завдяки своїй здатності перевтілюватися (завдяки перуці, накладеним вусам та спеціальному макіяжу Лавсан так вдало видає себе за Робера Дарзака, що навіть Матильда не може відрізнити його від свого коханого) Ларсан зумів направити слідство хибним шляхом, щоб позбутися суперника – Робера Дарзака, нареченого Матильди, з якою сам Ларсан колись вступив у таємний шлюб. І оскільки Ларсан очолює кримінальний розшук і особисто розслідує злочин, який сам же й здійснив, йому вдалося б ошукати правосуддя, якби не втручання Рультабія, який використав у своєму розслідуванні математичну логіку та дедуктивний метод.

За своїми літературними достоїнствами романи Леру поступаються творам його американського попередника. Втім, Леру був першим, хто ввів у французьку літературу започатковану Едгаром По тему таємничого злочину, здійсненого в закритій кімнаті. Він також вперше у французькому романі-загадці вводить образ поліцейського-злочинця, який з часом стане важливою жанровою константою кримінального роману (“Полісмен-грабіжник”, “Зломщик в магістратурі” в серії романів про Фантомаса).

Приблизно в той самий період (між 1907 та 1939 рр.) Моріс Леблан (1864 - 1941) створює серію романів про славетного Арсена Люпена, злодія-індивідуаліста, звабливого ловеласа, щасливого коханця, витонченого грабіжника-джентльмена, захисника бідолашних удовиць та сиріт, генія перевтілення. Під час своїх численних авантур (а він зазнав їх понад шістьдесят) Люпену, так само як і Ларсану, часто доводилось перевтілюватися (перевтілення поступово стає важливим мотивом кримінального роману), і робив він це не менш успішно – навіть його стара годувальниця не могла його пізнати.

Публікація першого ж роману про Арсена Люпена в щомісячному журналі “Je sais tout” виявилися справжнім тріумфом. Відтоді М.Леблан майже повністю присвячує свою літературну діяльність неймовірним пригодам героя. Будучи авантюристом і грабіжником Люпен водночас залишається справжнім денді. Він має своє моральне кредо: він грабує, але не вбиває, карає негідників і захищає їхні жертви (роман “Кришталева пробка”(1912)); проявляє себе як патріот – в обмін на компрометуючі листи примушує Гільома П віддати Франції Марокко (роман “813”, (1910)); звільняє суспільство від корумпованих політиків (одіозна постать депутата Добрека в “Кришталевій пробці”, негідник Вернок з “Зубів тигра” (1921), кровожерлив Долорес Рессельбах (“813”). Стаючи антиподом поліцейського-злодія Люпен втілює якщо не правосуддя, то принаймні справедливість. Романи про Арсена Люпена включають чимало елементів авантюрного роману (заховані кладі, таємні ходи, де шифровка старовинних знаків і повідомлень).

П’єру Сувестру (1874 – 1914) і Марселю Аллену (1885 - 1965) ми завдячуємо величезною серією романів про Фантомаса і комісара Жюва. Фантомас також є генієм перевтілення, а до того ще й духом зла (мотив боротьби добра і зла, що був отриманий у спадок від роману-фейлетону, є постійно присутнім в романах усієї серії), королем кримінального світу.

На вимогу видавця та читацької аудиторії кожний роман серії писався протягом лише двох-трьох тижнів (три дні на опрацювання сюжету, менше тижня на роботу з диктофоном і десять-п’ятнадцять днів на стеногаму і редагування тексту). Співавтори відправляли рукопис до типографії раніше, ніж встигали його прочитати. Щомісяця М.Файяр, видавець серії, випускав роман на чотириста сторінок найдрібнішого тексту. Між лютим 1911 і вереснем 1913 було видано тридцять два романи, до яких пізніше (1926 - 1963) додалися ще дванадцять романів, написаних одноосібно М. Аленом вже після смерті П.Сувестра. Успіх серії був приголомшуючим. Загальний тираж “Фантомасу” можна порівняти хіба що з виданням Біблії. Він викликав захоплення не лише в широкій публіки, а й метрів високої літератури: Гійом Аполлінер назвав його “видатним романом, повним життя й уяви, написаним хоча й недбало, але дуже мальовничим”⁶. Дуже схвально про серію висловлювалися Жан Кокто, Раймон Кено, Робер Деснос, Андре Мальро, інші письменники і діячі мистецтва.

Фантомас перетворився на своєрідну міфічну постать, втілення злочину і криміналу. Він проливає потоки крові безневинних жертв, наповнює жахом столицю Франції, в катакомбах під площею Конкорд в центрі Парижа тримає у полоні короля, на його заклик на кладовищі Кліші мертві виходять з могил; грабує Національний банк Франції; викрадає цілий поїзд і вагони метро на повному ході; наповнює сірчаною кислотою вентиляційну систему в Галері Лафайет і встромляє бритвені леза в кожну пару взуття на полицях. Злочини Фантомаса відзначаються вишуканою жорстокістю і чорним гумором. Комісар Жюв разом із журналістом Фандором опиняються на місці трагедії надто пізно, лише для того, щоб констатувати злочин і розпочати чергове переслідування невлізного бандита. Джерелом письменницької фантазії слугували вирізки з газет та журналів про незвичайні факти і події, до яких співавтори зверталися на етапі розробки сюжету. Так, напр., в епізоді X роману “Відрубана рука”

Фантомас, під виглядом командора російських кірасирів, загрожує бомбардуванням казино в Монте-Карло, якщо йому не повернуть гроші, що він їх програв. Аналогічна подія справді мала місце на початку ХХ ст., але її героєм був англійський офіцер. В епізоді ХХХП Фантомас гине під час катастрофи на борту “Тіганіка”; сюжет був написаний під впливом трагедії “Титаніка”.

В “архаїчному” кримінальному романі вже закладені основні типологічні риси жанру. Оповідь зосереджується на *юридично-поліцейському* аспекті, *розслідуванні злочину*, яке веде *детектив* на основі конкретних фактів, *логіки, дедукції*, пошуку улік. Розгадування загадки передбачає відповідь на питання *хто* здійснив злочин і *в який спосіб*. Тут вже присутні основні жанрові константи: наявність злодія, злочину і слідчого який має його розкрити.

Цветан Тодоров¹ звернув увагу на те, що структура роману-загадки передбачає наявність двох обов’язкових компонент: а) момент розслідування як такий, що складає квінтесенцію оповіді, насправді є зовнішнім відносно самої справи, того злочину, який є предметом цього розслідування і хронологічно являє собою другий етап фабули (історія розкриття попередньо здійсненого злочину); йому відводиться центральне місце в творі; ця частина фабули фактично позбавлена власної інтриги, але саме завдяки їй розгортається сюжет; головна функція персонажів на цьому етапі полягає в тому, що вони *дізнаються* про те, як і з якої причини відбулася драма; б) перший етап фабули (історія підготовки та/або здійснення злочину) спочатку залишається за кадром наративу і розкривається лише в процесі розгортання слідства (тобто другого етапу); власне інтрига роману обертається саме навколо кримінального акту. Відповідно до цієї структури оповідь роману-загадки завжди визначається ретроспективним, інверсійним характером: в процесі слідства поступово відтворюються події, що передували злочину і спричинили його. Така дуалістична конфігурація є визначальною рисою роману-загадки. Саме вона стає тою основою, яка уможливорює наявність провідних жанрових констант, визначальних для організації роману-загадки.

Ретроспективна побудова сюжету, власне, і породжує *загадку, таємницю* – пошук того, *хто* здійснив злочин і відповідь на питання як, *в який спосіб* цей злочин відбувся. Розгортання наративу передбачає відповідну *ретардацію* між постановкою питання і відповіддю на нього (спочатку часткове вирішення проблеми, протистояння дійсних та ілюзорних, вдаваних фактів, поступове звуження кола підозрюваних осіб, низка помилкових та двозначних відповідей, що передуватимуть остаточному рішенню, яке буде проголошено лише у фіналі). Весь цей час читач має триматися в стані *напруження*, він сам паралельно веде своє *читацьке розслідування*, намагаючись викрити злодія. Зазначені особливості стають визначальними, типологічними ознаками цього жанрового різновиду, обов’язковими “жанрового самоусвідомлення” (в термінології Жана-Клода Вареля⁷). Структурні особливості та жанрові доміанти роману-загадки спричинили утворення міжтекстуальних та інтертекстуальних зв’язків. Їхня наявність передбачає обов’язкове відтворення в кожному новому романі-загадці основних жанрових параметрів, використаних в попередньо написаних творах. На твір при цьому накладається загальна жанрова матриця, що забезпечить йому

відповідність загальножанровим вимогам і допоможе вписатися в жанровий контекст.

Таке періодичне повторення традиційних елементів може відбуватися не лише на рівні відтворення загальної структури та доміант роману-загадки, але й стосуватися навіть окремих тем (наприклад, численні варіації на тему “злочину в замкненій кімнаті”). Міжтекстуальний перегук часто здійснюється через алюзії на інші твори (Г. Леру в “Таємниці жовтої кімнати” неодноразово порівнює події роману із “Вбивством на вулиці Морґ”, М.Леблан пише роман “Арсен Люпен проти Шерлока Холмса”(1908)), згадку про персонажів з інших творів, цитування окремих висловів (які ми часто зустрічаємо в романах про Арсена Люпена та Фантомаса), пародіювання (до якого залюбки вдавалися сучасні автори поліцейського роману - Даніель Пенак в серії романів про Малоссена і Фредерік Дар в романах про славетного детектива Сан-Антоніо), пастиші (наслідування стилю та манери) тощо.

В статті була зроблена спроба визначити генезу французького роману-загадки на підставі виділення основних жанрових доміант та загальної структури відповідних творів. Така постановка питання дозволяє вийти на новий рівень розуміння проблеми, що дає можливість передбачити найбільш перспективні напрямки подальшого дослідження проблеми (напр. компаративний аналіз інших жанрових різновидів кримінального роману, таких як чорний роман, роман-очікування тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Todorov Tz.* Typologie du roman policier // Poétique de la prose. Paris : Seuil, 1971, PP. 9 – 20. 2. *Narcejac T.* Une machine à lire : le roman policier. Paris : Denoël-Gonthier, 1975. 3. *Lacassin F.* Mythologie du roman policier, Paris : UGE, coll «10-18», 1994. 4. *Vanoncini A.* Le roman policier, Paris : PUF, coll. « Que sais-je » 1993. 5. *Colin J.-P.* Crimologies. Frasné Saint-Imier: Canevas Éditeur, 1995. 6. Цит. По: *Lacassin F.* Préface. Fantômas ou l'Éneide des temps modernes // Souvestre P., Allain M. Fantômas. Paris, R.Laffont, 1987. 7. *Vareille J.-C.* L'Homme masqué, le Justicier et le Détective. Lyon: PUL, 1989.

Статтю присвячено аналізу генези роману-загадки у французькій літературі на матеріалі творів Г.Леру, М.Леблана, П.Сувестра та М.Аллена. ; проаналізовано інтертекстуальні особливості роману-загадки, його жанрові доміанти, типологічні особливості, загальні риси структури. Особлива увага приділена вивченню впливу, що його справляли перші зразки роману-загадки на становлення та розвиток жанру у французькій літературі.

This article is devoted to the origin of French enigma-novels : This article analyses inter-textual relations of enigma-novels , typological peculiarities, commune structure specifications. Special attention was paid to the influence of the first samples of enigma-novels in the French literature.

КОВАЛЕНКО Н.М.

Київський національний лінгвістичний університет

ДО ПИТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ЖАНРУ

Жанр – одне із ключових понять у літературознавстві, журналістиці, лінгвістиці. Якщо у перших двох галузях він є усталеним поняттям і співвідноситься з певним типом літературних творів або публікацій, об’єднаних

на основі подібних формально-змістових ознак [1:14; 2:12], то розуміння жанру у лінгвістиці, де закріпився перш за все термін “мовленнєвий жанр”, залишається на сьогодні досить варіативним і залежить від того, у руслі якого наукового напрямку дане поняття розглядається.

Завданням статті є дослідження принципів класифікації жанрів у різних жанрових парадигмах, а також узагальнення існуючих підходів до встановлення типологічних характеристик жанрових форм.

Передумовою розгляду жанрової проблематики може бути зауваження А. Вежбицької про те, що “універсум мовлення не утворюється ні словами, ні реченнями: він утворюється висловлюваннями (мовленнєвими актами). Загальне структурне членування людського мовлення значною мірою детермінується типологічною диференціацією цих індивідуальних висловлювань. Адекватне дослідження структури людських висловлювань передбачає ідентифікацію їх типів” [3:99] або жанрових різновидностей. Аналогічні міркування знаходимо також у М.М. Бахтіна [4] та ряду інших сучасних дослідників.

Останнім часом інтерес до вивчення мовленнєвих жанрів зростає [5; 6; 1; 7; 8; 9; 10; 11]. Як підкреслює В.В. Дементьєв [6:118], актуальність вивчення мовленнєвих жанрів зумовлена перш за все функціональним характером сучасної наукової парадигми в мовознавстві, розвитком антропологічної лінгвістики і неориторики. Серед невирішених проблем жанрознавства залишаються:

- пошук критерію виділення мовленнєвих жанрів та встановлення їх типології;
- проблема співвідношення первинних і вторинних мовленнєвих жанрів;
- взаємозв'язок жанру і стилю.

Аналіз джерел свідчить про те, що існує два основні підходи до розгляду мовленнєвого жанру: у слов'янському мовознавстві їх типологія складалася переважно у межах функціональних стилів [12; 13: 6-10; 14; 15; 16]. У західній лінгвістиці, а також у русистиці двох останніх десятиліть визначальним є прагматичний підхід: більшість існуючих типологій жанрів є, по суті, типологіями інтенцій, оскільки жанри розглядаються як ситуативно типові висловлювання, що класифікуються на основі їх домінуючої функції [17; 18; 19; 20; 8; 9]. У руслі другого напрямку ставиться питання про первинні і вторинні мовленнєві жанри [1; 3; 5; 11; 25].

Функціональна стилістика виходить із розуміння жанру як виду мовленнєвого твору. Поняття твору виводиться при цьому за рамки художньої літератури, де сформувався і закріпився термін жанр, у сферу всіх інших функціональних стилів мовлення [16:156; 7:67]. Тому жанр визначається у межах даного підходу також як клас вербальних текстів [7:67], вид висловлювань, [1:12], ідеальна схема протікання комунікативно-мовленнєвого акту [12:40], що втілюється в певній кількості конкретних текстів.

Функціональний стиль виступає глобальним контекстом функціонування мовленнєвого жанру. На сьогодні склалося лінгвістичне розуміння функціонального стилю як своєрідного характеру мовлення в тому чи іншому його соціальному різновиді, який відповідає певній сфері суспільної діяльності й співвіднесений з нею формі свідомості, і створюється особливостями функціонування у цій сфері мовних засобів та специфічною мовленнєвою

організацією [14:51]. Сферами суспільної діяльності виступають наука, правові відносини та управління, масове інформування й ідеологія, мистецтво, побут, кожній із яких відповідає свій стиль спілкування: науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, літературно-художній та розмовно-побутовий [12; 21; 14]. Окрім сфери суспільної діяльності існує низка інших екстралінгвістичних та змістових стилеутворюючих факторів, комплекс яких був найбільш повно розроблений А.М. Васильєвою [21].

В реальності мовлення стиль і жанр представлені в їх єдності: стильові особливості висловлювання визначаються жанром. Сам жанр конструється єдністю трьох компонентів: змістового (несе в собі узагальнену інформацію про характер авторського відношення до дійсності в рамках типового задуму), композиційного (структурно-композиційні ознаки, що відображають даний зміст) та стилістичного (мовленнєве представлення змісту) [13; 7: 67; 16:156]. Окрім того, жанр вбирає в себе інформацію про його екстралінгвістичну співвіднесеність з типовими ситуаціями і темами спілкування.

Як відомо, поняття функціонального стилю не знайшло свого розвитку у західному мовознавстві. Так, у роботах німецьких лінгвістів [17; 19; 18; 20] у якості контексту комунікації розглядаються конкретні умови мовленнєвого акту, а у класифікаціях йдеться перш за все про відмінності типів (Texttyp) та класів (Textklasse) текстів від їх видів (Textart) і жанрів (Textsorte). При цьому класифікуються переважно типи текстів, а мовленнєві жанри даються лише як коротка ілюстрація.

Зокрема, Е. Гроссе [19] виділяє на основі домінуючої текстової функції вісім текстових класів (Textklasse), що представлені відповідним набором жанрів (Textsorte), серед них, напр., нормативні (жанр “закон”, “договір”, “свідоцтво”), контактні (жанр “поздоровлення”, “співчування”), апелятивні тексти (жанр “заява”, “товарна реклама”, “політичні програми”, “газетний коментар”) тощо. Подібним чином розглядає проблему типології текстів Х. Ізенберг [20].

Р. Еккард [17] здійснює спробу класифікації текстів на основі моделі мовленнєвого акту. Відомо, що вона включає в себе поряд із висловлюванням ряд екстралінгвістичних чинників (адресат, адресант, умови комунікації) і розглядається як єдність трьох складових: 1) локуції (що говориться – мовленнєві засоби на рівні граматичного синтаксису), 2) ілокуції (який поведінковий смисл виражається – намір адресата у ході здійснення мовленнєвого акту), 3) перлокуції (який результат мовленнєвої дії) [22; 23]. Головним рівнем схеми мовленнєвої дії вважається ілокутивний акт. Базовими ілокутивними актами виступають за Дж. Серлем репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви та декларативи [23].

Р. Еккард виходить із таксономії ілокутивних актів Дж. Серля й виділяє, відповідно, асертивні (репрезентативні), директивні, комісивні, експресивні й декларативні типи текстів, маючи при цьому на увазі ілокутивну властивість певного корпусу мовленнєвих жанрів, що класифікуються у Р. Еккарда за всіма можливими життєвими проявами людини, чим і пояснюється надзвичайна деталізація даної типології [17]. Важливо підкреслити також те, що типи і жанри текстів, за Р. Еккардом, можуть збігатися за своїм семантичним обсягом із висловлюванням на рівні як речення, так і тексту.

Диференціація ілокутивних функцій знайшла своє відображення також у класифікації текстів В. Шмідта [18:42], побудованій на процесній основі. Комунікативна функція складається, за В. Шмідтом, із трьох основних намірів: інформування, пояснення, активізації. На основі цього В. Шмідт виділяє клас (Textklasse) інформуючих, пояснюючих, активізуючих текстів, які є понятійними абстракціями і реально існують у спеціальних типах текстів (Texttypen). Напр., інформуючий клас текстів може реалізовуватися у діловому (sachbetont) та емоційно-оцінному (erlebnisbetont) типі. Типи текстів поділяються В. Шмідтом на види/жанри (Textarten), підставою виділення яких є спосіб реалізації комунікації, а саме: такі мовленнєво-мисленнєві дії, як прохання, заклик, повідомлення, опис, узагальнення тощо.

Слід відзначити, що у лінгвістичній літературі представлена спроба синтезувати функціонально-стилістичний і комунікативно-діяльнісний підхід [8]. В.І. Провоторов розрізняє слідом за В. Шмідтом три види цілевідповідності комунікації, з якими співвідносяться три типи текстів: інформуючий, аналізуючий і активуючий [8:26-27]. Оскільки насправді можливість комунікативних дій значно ширша, аніж згадано вище, дані типи текстів конкретизуються на рівні підтипів і мовленнєвих жанрів, напр., інформуючий тип тексту може реалізовуватися як декларативний (жанр “конституція”, “статут” “меморандум”), маніпулятивний (жанр “передова стаття”), оферативний (жанр “оголошення”) підтип. Мовленнєвий жанр виступає при цьому “варіантом типу цілевідповідності, котрий в системі тексту як глобального знака утворює семантичний тип тексту, абстрагований із цілевідповідностей подібних мовленнєвих жанрів” [8:26]. Типи і жанри текстів включаються в системи функціональних стилей. При цьому необхідно зауважити, що комунікативно-діяльнісний підхід до тексту був відображений у функціональній стилістиці [12; 13; 14; 16]. Проте, якщо за основу аналізу беруться функціональні стилі, то комунікативний аспект обмежується соціальною ситуацією протікання комунікативно-мовленнєвого акту. Новизна запропонованого В.І. Провоторовим підходу заключається в тому, що в основу типологізації покладена комунікативна функція тексту, на основі якої виділяються жанри інформуючого, активуючого та аналізуючого типу. Тим самим акцентується діяльнісний підхід до мовленнєвих жанрів, стиль залучається до розгляду у якості зовнішньої надсистеми функціонування тексту [8:21].

Принцип цілевідповідності знайшов своє відображення у моделі мовленнєвого жанру Т.В. Шмельової, що включає сім конститутивних ознак: комунікативну мету, концепція/образ автора й адресата, образ комунікативного минулого та майбутнього, Тип диктумного/подієвого змісту, мовне втілення жанру [9; 10].

Комунікативна мета протиставляє у даній моделі чотири типи мовленнєвих жанрів: інформативні, за допомогою яких здійснюються різні операції з інформацією – її повідомлення або запит, підтвердження або спростування; імперативні, мета яких – викликати здійснення/нездійснення дій (наказ, прохання, порада, інструкція); етикетні/перформативні, що відображають здійснення вчинку, передбаченого етикетом даного соціуму (вибачення, подяка, поздоровлення, співчуття); оціночні, направлені на зміну самопочуття учасників

спілкування, співвідносячи їх вчинки, якості та всі інші маніфестації з прийнятою у даному суспільстві шкалою вартостей (похвала, докір) [10:92 - 93].

Чотири охарактеризовані типи мовленнєвих жанрів не вичерпують усіх реалізованих у мовленні комунікативних задач. Кожний із названих типів охоплює великий масив жанрів, котрі відрізняються всередині названих типів за іншими жанроутворюючими ознаками.

Образ автора зводиться до тієї інформації про нього як учасника спілкування, що закладена в типовій схемі мовленнєвого жанру [10:93]. Напр., імперативні мовленнєві жанри диференціюються за образом автора як наказ (автор має певні повноваження), прохання (зацікавленість автора у виконанні дії), скарга (автор – особа, що постраждала) тощо. Образ автора устанавлюється на фоні його відношень з адресатом. У розглянутих вище ситуаціях адресат виступає підлеглим, змушеним виконувати нав'язувану роль, відносно незалежним щодо спрямованої на нього мовленнєвої дії, вповноваженим вживати відповідних заходів.

За допомогою образу комунікативного минулого розрізняються ініціативні жанри, що розпочинають спілкування і реактивні: відповідь, відмова, спростування тощо. Образ комунікативного майбутнього ініціює розвиток подій, що втілюються в інших мовленнєвих жанрах (поздоровлення – подяка).

Тип подієвого/диктумного змісту [9:62; 10:95] співвідноситься з позамовною дійсністю і такими параметрами мовленнєвого жанру як оцінка відображуваної ним події, її часова перспектива, віднесеність/невіднесеність до особистої сфери автора чи адресата тощо. Так, скарга передбачає негативну подію в житті адресата з перфектною перспективою, поздоровлення – позитивну перфектну подію в житті адресанта.

Мовне втілення мовленнєвого жанру як набір його лексико-граматичних ресурсів проявляється з різною мірою жорсткості в залежності від сфери спілкування: репліки у стандартних ситуаціях та ділових документах максимально стереотипізовані на противагу вимогам до мовного оформлення літературно-художніх жанрів.

Перевага запропонованої Т.В. Шмельовою моделі опису мовленнєвого жанру полягає в тому, що вона дає можливість диференціювати жанри одного комунікативного типу, а також може застосовуватися до аналізу як первинних, так і вторинних мовленнєвих жанрів.

А.Г. Баранов ставить проблему гетерогенності масиву текстів культури та проблему текстотиповості у когнітивному ключі, вводячи поняття когніотипу. Когніотип, як і мовленнєвий жанр, є за А.Г. Барановим одним із рівнів абстракції текстової діяльності, під якою мається на увазі рух від задуму суб'єкта мовлення до конкретного тексту, що здійснюється за схемою: текстотип – суб-тип – жанрова схема, когніотип – конкретний текст [5:9], де текстотип, субтип вказують на інтенційність тексту. Когніотип визначається при цьому А.Г. Барановим як “ментально-лінгвістична заготовка текстової діяльності” [5:11], “фрейм, що відображає інваріантні ментально-лінгвістичні характеристики масиву текстів певної предметної області” [Баранов 1997:8]. Так, інформаційний тип текстів може реалізовуватися на рівні жанрової схеми як текст-новина, на рівні

когніотипу – як повідомлення про землетрус, оголошення війни, вступ на посаду тощо.

У порівнянні з жанровою схемою когніотип виступає нижчим рівнем абстракції текстової діяльності і тому є більш інформативним. До лінгвоментальних характеристик когніотипу слід віднести за А.Г. Барановим приналежність до чітко окресленої предметної галузі, що дозволяє представити його в тематичній цілісності й завершеності; тематичну композицію або прототипову архітектоніку; представленість набором мовних ресурсів, співвіднесених у свідомості суб'єкта спілкування з відповідною предметною галуззю і сферою діяльності. Важливим є також те, що когніотип ґрунтується на знаннях про мову і світ, доповнюючись процедурними знаннями (стратегії, конвенції, правила) побудови мовленнєвого висловлювання вищих рівнів текстотиповості [5: 8].

Розглянуті характеристики стосуються когніотипу як соціально-культурного феномену, в межах якого функціонує індивідуальний когніотип суб'єкта спілкування. Повнота індивідуального когніотипу по відношенню до соціокультурного залежить від рівня розвитку мовної особистості. У відповідному прагматичному контексті когніотип перетворюється у реальний текст, що має закінчену форму або входить частиною у текст більш складної конфігурації.

У зв'язку з розглянутими поглядами особливої уваги заслуговує концепція мовленнєвих жанрів М.М. Бахтіна [4]. М.М. Бахтін розглядає жанр в плані мовленнєвого спілкування, в аспекті теорії висловлювання як одиниці мовлення й діяльності, що зближає його теорію з теорією мовленнєвих актів. При цьому М.М. Бахтін враховує досвід літературознавства і бере до уваги наявність вторинних жанрів, які традиційно досліджувалися у функціональній стилістиці.

Визначаючи поняття “мовленнєвий жанр”, М.М. Бахтін використовує наступні формулювання: “відносно стійкі типи ... висловлювань, що існують у кожній сфері мовленнєвого спілкування” [4: 237], “стійкі тематичні, композиційні і стилістичні типи висловлювань” [4: 241-242], зауважуючи при цьому також, що “...ми говоримо тільки певними мовленнєвими жанрами. Ці мовленнєві жанри дані нам майже так, як рідна мова” [4: 257].

На зв'язок концепції мовленнєвих жанрів М.М. Бахтіна та теорії мовленнєвих актів вказувалося неодноразово [3; 24; 1; 11; 9]. Зокрема, при цьому відмічається аналогічність понять ілокуції у Дж. Серля та мовленнєвого задуму або мовленнєвої волі у М.М. Бахтіна [24: 15].

Проте, як вважає А. Вежбицька, поняття “мовленнєвий жанр” є більш влучним у термінологічному плані, ніж “мовленнєвий акт”. Мовленнєві акти, на думку А. Вежбицької, – це не тільки короткі, а й середні та великі форми, такі як заява, проповідь, дискусія, біографія, хроніка, тощо [3:100 – 101]. У цьому відношенні термін “мовленнєвий жанр” є більш вдалим, оскільки він не викликає уявлення про коротке, однофразове висловлювання.

Щоб знайти єдину площину аналізу таких різних мовленнєвих форм, як, з одного боку, прості однофразові висловлювання, а з іншого, складні літературні, наукові, публіцистичні або адміністративні форми, А. Вежбицька [3] пропонує спиратися в аналізі на елементарні ілокутивні компоненти, що відповідають простим ментальним актам мовців. Поняття мовленнєвого акту є недостатнім

знаряддям для аналізу мовлення не тільки тому, що виключає (по меншій мірі імпліцитно) складні жанри, але також і тому, що виключає ілокутивні компоненти, менші ніж окремих акт – такі, як індивідуальні інтенції і мотиви мовця. Кожний мовленнєвий акт відповідає інтегрованому пучку ментальних актів. Також і кожний мовленнєвий жанр відповідає інтегрованому пучку ментальних актів. Таким чином, з одного боку, потрібне поняття більш ємне, ніж “акт” (а отже, поняття “жанр”), з іншого боку, поняття більш елементарне, ніж “акт” (а отже поняття “ілокутивного компоненту”) [3: 109]. Аналогічні судження знаходимо також у М.М. Бахтіна [4], котрий підкреслював, що основною визначальною рисою кожного жанру є мета, але виділення мети – це тільки перший крок аналізу. Наступний крок – повне розкладання всіх жанрів на конститууючі їх мотиви, емоції, позиції тощо.

По-друге, теорія М.М. Бахтіна акцентує свою увагу та типах тестів, а не дій, як це відбувається у теорії мовленнєвих актів. Концепцію М.М. Бахтіна відрізняє також принцип діалогічної взаємодії з адресатом, а не тільки впливу на нього, що характерно для теорії мовленнєвих актів [1]. При цьому важливо розуміти, що діалогічність у М.М. Бахтіна – це не просто реплікування, а широке поняття, під яким мається на увазі взаємодія думок у рамках текстів і текстів у межах культури, а також здатність висловлювання викликати зворотню реакцію адресата, що може безпосередньо реалізовуватися у дії чи реакції-відповіді, або бути мовчазним розумінням, на яке розраховані, напр., художні жанри.

По-третє, концепція М.М. Бахтіна вписує об'єкт свого дослідження у контекст вторинних або складних жанрів [11: 105]. Тим самим, на відміну від теорії мовленнєвих актів та створених на її основі класифікацій текстів за мовленнєвими жанрами, М.М. Бахтін ставить питання про взаємодію жанру і стилю, пов'язуючи розмаїття жанрових форм із тим чи іншим функціональним стилем і акцентуючи його жанрову природу: “Органічний, нерозривний зв'язок стилю з жанром ясно розкривається і на проблемі мовленнєвих, або функціональних стилів. ...Функціональні стилі є не що інше, як жанрові стилі певної сфери людської діяльності і спілкування [4: 241], стиль входить як елемент у жанрову єдність висловлювання разом із тематичним і композиційним компонентом [4: 242].

У зв'язку з цим постає питання про первинні й вторинні мовленнєві жанри. М.М. Бахтін відмічає, що вторинні мовленнєві жанри виникають в умовах більш складного і високорозвиненого культурного спілкування – художнього, наукового, суспільно-політичного тощо. Первинні мовленнєві жанри трансформуються у складі вторинних [4: 239].

Це положення теорії М.М. Бахтіна знайшло свій подальший розвиток у російському жанрознавстві, хоча кожний із його напрямків вносить свої корективи у розуміння мовленнєвого жанру, тому проблема співвідношення первинних і вторинних мовленнєвих жанрів вирішується неоднозначно.

Перший напрямок, найбільш близький до ідей М.М. Бахтіна, розглядає вторинний мовленнєвий жанр як онтологічно похідний від первинного. Первинні мовленнєві жанри складають жанровий репертуар повсякденного спілкування. Вторинні мовленнєві жанри відрізняє сфера функціонування або стилістична обробка [9: 63], [25]. Так, жарт у сфері побутового розмовного спілкування може

вважатися первинним мовленнєвим жанром комічного, на базі якого розвиваються вторинні книжні жанри (афоризм, верлібр тощо), так само сповідь, адресовану близькій людині, і сповідь як жанр публіцистики можна також співвіднести як первинний і вторинний мовленнєві жанри [25]. Прохання як мовленнєвий жанр повсякденного спілкування трансформується у сфері ділового спілкування в заяву, у релігійній сфері – в молитву [10: 97], аналогічним чином розмовно-побутовий мовленнєвий жанр “суперечка” оформлюється в інших стилях у дискусію. Таким чином, даний підхід передбачає, що майже всі жанри публічної, ділової, наукової та художньої сфери мають свої прообрази у побутовому мовленні.

По-друге, вторинний мовленнєвий жанр розглядається як тип текстів, структурним елементом яких виступає первинний мовленнєвий жанр (мовленнєвий акт). М.Ю. Федосюк виділяє “елементарні” й “комплексні” мовленнєві жанри [11: 104], Т.В. Шмельова “мікрожанри” й “макрожанри” [9: 63]. А.Г. Баранов розрізняє при цьому первинні прості, що наближаються до мовленнєвих актів, та первинні складні мовленнєві жанри, котрі дорівнюють діалогічному тексту. У свою чергу, складні мовленнєві жанри також можуть бути простими, як напр., функціонально-сміслові елементарні тексти (опис, розповідь тощо) та складними – текстами, що включають в себе мовленнєві жанри нижчих рівнів у трансформованому вигляді [5: 11].

Представниками школи М.М. Кожині була здійснена спроба дослідити трансформацію первинних мовленнєвих жанрів у вторинні на основі текстів наукового стилю. Зокрема було доведено, що в них виділяються такі первинні мовленнєві жанри як інформування/повідомлення, переконання, пояснення тощо. Як відзначає сама М.М. Кожина [1], невирішеним залишається питання про те, чи тільки з первинних жанрів складається вторинний текст, чи між ними існує певна ланка, яка трансформує і зв'язує їх. Вивчення інших функціональних стилів за концепцією мовленнєвих жанрів М.М. Бахтіна поки що не знайшло свого наукового об'єктивування.

Таким чином, на даний момент констатується двояке розуміння мовленнєвого жанру: мовленнєвий жанр – типовий різновид текстів у парадигмі функціональний стиль / підстиль / жанр (роман, лист, стаття, інтерв'ю тощо) і мовленнєвий жанр – ситуативно-типове висловлювання (повідомлення, спростування, вибачення, обіцянка тощо). У літературознавстві, теоретичній журналістиці жанр трактується як типовий різновид текстів, у лінгвістиці представлені обидва з розглянутих підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кожина М.Н. Стиль и жанр: их вариативность, историческая изменчивость и соотношение // *Stylistyka*. – 1999. – № 9. – С.5-36.
2. Тertyчный А.А. Жанры периодической печати. – М.: Аспект Пресс, 2000.
3. Велжицка А. Речевые жанры // *Жанры речи*. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ “Колледж”. – 1997. – С.99-111.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979.
5. Баранов А.Г. Когнитивность текста (к проблеме уровней абстракции текстовой деятельности) // *Жанры речи*. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ “Колледж”. – 1997. – С.4-12.
6. Дементьев В.В. Изучение речевых жанров: обзор работ в современной русистике // *Вопросы языкознания*. – 1997. – № 1. – С.109-120.
7. Матвеева Т.В. К лингвистической теории жанра // *Collegium*. – 1995. - № 1-2. – С.57-65.
8. Провоторов В.И. Очерки по жанровой стилистике немецкого языка. – Курск: Изд-во РОСИ, 2001.
9. Шмелева Т.В. Речевой жанр: Опыт общелингвистического осмысления // *Collegium*. – 1995. - № 1-2. – С.65-71.
10. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра // *Жанры речи*. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ “Колледж”. – 1997. – С.88-98.
11. Федосюк М.Ю. Нерешенные вопросы теории речевых жанров // *Вопросы языкознания*. – 1997. – № 5. С.102-120.

12. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. – М.: Высш. шк., 1990. 13. Вакуров В.Н. Кохтев Н.Н. Солганик Г.Я. Стилистика газетных жанров. – М.: 1978. 14. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. – М.: Просвещение, 1993. 15. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий. – Свердловск: Изд-во. Свердловского ун-та, 1990. 16. Одинцов В.В. Стилистика текста. – М.: Наука, 1982. 17. Eckard R. Die Funktionen der Gebrauchstextsorten. Walter de Gruyter – Berlin-New York, 1993. 18. Funktional-kommunikative Sprachbeschreibung. Theoretisch-methodische Grundlegung. – Leipzig: VEB Bibliografisches Institut, 1981. 19. Große E.U. Text und Kommunikation: Eine linguistische Einführung in die Funktion der Texte. – Stuttgart: W.Kohlhammer, 1976. 20. Isenberg H. Texttypen als Interaktionstypen // Zeitschrift für Germanistik. – 1984. – № 3. – S.261-270. 21. Васильева А.Н. О целостном комплексе стилоопределяющих факторов на уровне макростилей // Функциональная стилистика: теория стилей и их языковая реализация. Пермь: Изд-во Пермского ун-та. – 1986. – С.6-12. 22. Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс. – 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С.22-129. 23. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс. – 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С.170 -194. 24. Кобозева И.М. Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности // Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс. – 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 7-21. 25. Орлова Н.В. Жанры разговорной речи и их «стилистика обработка»: к вопросу о соотношении стиля и жанра // Жанры речи. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ “Колледж”. – 1997. – С.51-56.

У статті розглядаються питання лінгвістичної теорії жанру у руслі двох основних підходів: функціонально-стилістичного та комунікативно-прагматичного. Аналізується проблема співвідношення мовленнєвого жанру і стилю, мовленнєвих жанрів та мовленнєвих актів, первинних і вторинних мовленнєвих жанрів.

The article deals with the problems of linguistic theory of genre in two main directions: functional-stylistic and communicative-pragmatic. The relations between speech genres and speech acts, primary and secondary speech genres are analysed.

КОВАЛЬ Н.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТАФОРА ЯК ОДИН ІЗ ОБРАЗНО-ЕКСПРЕСИВНИХ ЗАСОБІВ МОВИ У ІСПАНОМОВНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Дослідження образно-експресивних засобів досягнення прагматичної мети мовця у різних видах дискурсу, є важливим напрямом сучасної лінгвістики. Актуальність дослідження полягає у виявленні особливостей їх вживання, що зумовлено необхідністю допомогти адресанту якомога ефективніше будувати своє висловлювання та влучно досягати своєї прагматичної цілі. У іспаномовному суспільно-політичному дискурсі для здійснення ефективного впливу на колективного адресата, мовці найчастіше звертаються до різноманітних порівнянь. Найпоширенішим з них є метафора, яка дає авторові змогу апелювати більше до уваги, ніж до знань.

Дослідженню метафори як експресивно-образного засобу мовлення, присвячено багато наукових праць [Арутюнова, 1999; Сорокін, 1992; Островська, 2001]. Та на сьогоднішній день важливим є використання метафори не лише у художніх текстах, а й у такому виді дискурсу як суспільно-політичний, оскільки її образність та експресивність слугує тут не для створення стилю, а для досягнення прагматичних намірів, тобто практичної мети мовця.

Особливостям використання метафори у суспільно-політичній термінології присвячені роботи Є. П. Тимченко [Тимченко, 2000], О. В. Олейниченко [Олейниченко, 1997]. На роль метафори у політичному дискурсі звертали увагу М.

П. Желтухіна [Желтухіна1998], Л. Г. Жуковець [Жуковець, 2001] та ін. У їхніх роботах досліджуються сфери які є основою формування нових метафор у тому чи іншому виді дискурсу. Але до невирішених питань, котрим присвячується стаття, належить доцільність та необхідність використання метафори у іспаномовному суспільно-політичному дискурсі, а також, шляхи її формування із врахуванням специфіки даного різновиду дискурсу та особливостей мовної картини світу іспанського народу.

Застосування таких прийомів, як метафора, метонімія, порівняння базується на тому, що люди з готовністю пов'язують між собою різні реалії, які мають спільні або подібні властивості. Уподібнення вказує на ті ознаки, які є приводом для порівняння. Однак, якщо метафора може вживатися без посилання на предмет, якість якого переосмислюється, то при порівнянні завжди існує таке посилання.

Напр.: *Nuestra experiencia es que el diálogo social, concebido como instrumento básico de nuestra acción política, ha dado grandes frutos en beneficio de toda la sociedad* (Aznar, 5.05.2000). – Порівняння.

... *porque nos pasamos un montón de años y, por cierto, no tenemos demasiadas ganas de volver a la oposición...* (Arenas, 23.04.2002). – Метафора.

Метафора трактується як інтерактивний синтез семантичних полів, взаємне зчеплення смислів, внутрішня напруга між якими і служить джерелом метафоричної образності [Тимошенко 2001, 7].

Вона виникає внаслідок злиття аналогії і виконує ті ж самі функції, що і аналогія [Ивин 1997, 179]. Часом спроба переконання за допомогою логіки є недоречною, тоді як образна і яскрава метафора, виступаючи свого роду аналогією, влучно досягає необхідної прагматичної цілі. Метафоричне використання слова, руйнуючи його логічний зміст, пробуджує емоційні асоціації, що певним чином впливають на слухачів. Нові аналогії, додаткові зв'язки між предметами та явищами створюють словесні образи, що активно впливають на сприйняття реципієнтів, допомагаючи глибше пізнати, уявити подію або явище.

Напр.: *Se han movido para romper con la Constitución, para enterrar el Estatuto* (Aznar, 4.03.2000). – Слова *romper* та *enterrar* у поєднанні зі словами *con la Constitución* та *el Estatuto*, за допомогою асоціативних зв'язків, надають дії більшої інтенсивності, емоційності.

За своєю природою метафора – вторинна лексична номінація – може співвідноситись з буттям людини як соціальної істоти. Вона може відбивати соціальне життя тієї чи іншої епохи, орієнтованість, принципи та взаємодію ідей. Часто в метафорі відображається зіткнення різних світоглядів, картин світу, боротьба різних соціальних тенденцій. Саме тому питання, пов'язані з вторинною номінацією, набувають інколи філософського, політичного та, певною мірою, ідеологічного сенсу [Вовк 1986, 4].

Хоча довгий час метафора вважалася елементом художнього тексту, багато філософів та лінгвістів звертали на неї увагу поза художньою літературою. Ф. Ніцше говорив про метафоричність пізнання, якої не можна уникнути. Х. Ортега-і-Гассет називає метафору зброєю думки, що дозволяє досягнути самих віддалених ділянок концептуального поля [Ортега-и-Гассет 1990, 17]. Метафора створює непередбачувані міжфреймові зв'язки, що забезпечують концептуалізацію певного фрагмента дійсності за аналогією з уже складеною системою понять. Вона є ключем

до розуміння основи мислення та процесів створення не лише національно-специфічного бачення світу, але і його універсального образу.

Збільшення застосування метафори в різних видах дискурсу, включаючи суспільно-політичний, пояснюється її виключною доцільністю та ефективністю. Вона може використовуватися як прийом для опису та пояснення явищ життя, збагачуючи знання, мову та вносячи більшу ясність у розуміння людських дій.

На сьогоднішній день, окрім поняття „художня метафора”, можна стверджувати про існування таких понять як „психологічна”, „політична”, „соціальна” метафора, оскільки сучасний суспільно-політичний дискурс містить у собі значну кількість цих тропів і вони все частіше використовуються мовцями як засіб влучності висловлювання та засіб досягнення прагматичних цілей.

Обираючи ту чи іншу метафору, мовець обов'язково враховує фактор адресата. Він відбирає лише ті мовні засоби, які можуть справити вплив на отримувача інформації.

Застосування метафор у іспаномовному суспільно-політичному дискурсі зумовлене тим фактом, що „майже всі метафори мають ідеологічний субстрат” [Hoffman 1985, 312], який є невід'ємним компонентом такого виду дискурсу. У суспільно-політичному дискурсі метафора може перетворюватися на спосіб пізнання дійсності, засіб організації людського знання та особливий засіб впливу на процес прийняття рішень [Баранов, Казакевич 1991, 17].

Суспільно-політична термінологія щедро черпає із запасів усіх інших, більш установлених сфер життя, феноменів матеріального та духовного світу, а саме:

Економіка: *Me refiero al proceso de construcción europea, empresa histórica capital de los pueblos* (S. M. el Rey, 25.10.2001).

Наукова сфера: *lucha de amplio espectro* (Aznar, 18.10.2001). – Перенесення поняття фізики на соціальний процес (*amplio espectro*); ... *el progreso, que va a ser el termómetro para medir los niveles de justicia o injusticia* (Arenas, 23.04.2002); ... *ser un partido on-line* (Arenas, 23.04.2002). – Інформатика.

Час: *En 1975 se inicia un nuevo siglo en la historia de España* (S. M. el Rey, 25.10.2001); *a los países de la primera hora de Europa...* (S. M. el Rey, 25.10.2001).

Частини людського тіла: *Europa, que se dispone a acoger en su seno al vasto mundo de los países del Centro, Este y Sur* (S. M. el Rey, 25.10.2001); ... *esas personas de cara al futuro* (Javier Arenas, 23.04.2002).

Рослинний світ: *España hunde sus raíces en...* (S. M. el Rey, 25.10.2001); *democracia de antiguas raíces griegas* (S. M. el Rey, 25.10.2001).

Основними реаліями, що слугують базою для утворення метафори, є явища, які становлять світ носіїв мови та є емпірично їм знайомими. Найпоширенішими з них у іспаномовному суспільно-політичному дискурсі є асоціативні поля часу, оновлення, руху, шляху, боротьби. Вживання метафор такого роду пов'язане з постійним розвитком суспільства та його поділом на „переможців” і „переможених”, де завжди існує ідея боротьби, яка також лежить в основі політики [Жуковець 2001, 89].

Концепт новизни у своєму асоціативному полі мають протиставлені поняття „ворог – союзник”, „створити – знищити”. На базі цього протиставлення виникають метафори: *fortalecer nuestra convivencia; vieja dialéctica de enemigos* (Aznar,

28.11.2001); ... *es la Ley, y no su ruptura* (Aznar, 15.07.2002). – Словом *ruptura* позначається поняття *Ley*.

El terrorismo es el peor enemigo de las sociedades libres (Aznar, 28.11.2001).

Концепт оновлення, змін містять у собі метафори, що базуються на використанні таких іменників, як *modernización, restauración, renovación* тощо: ...*la Ley de Amejoramiento del Fuero, que es la modernización de la concepción foral tradicional de Navarra* (Aznar, 28.11.2001). – Концептуальна метафора – *modernización*, яка є синонімом до слова *ley*; ...*el camino de la modernidad democrática* (S. M. el Rey, 25.10.2001). – Поєднання концептуального поля часу (*modernidad*) з поняттям політичного процесу (*democrática*); *la propia restauración de la democracia...* (S. M. el Rey, 25.10.2001).

Перехід до чогось якісно нового містить у собі метафора *apertura de la sociedad española* (Arenas, 23.04.2002); досягнення – *alturas de cambio de siglo y de cambio de milenio* (Arenas, 23.04.2002).

Лексеми, що належать до асоціативного поля шляху мають сему процесу, розвитку, руху: *el camino de España hacia la modernidad* (S. M. el Rey, 25.10.2001); *integrarse en las corrientes de apertura ...* (S. M. el Rey, 25.10.2001).

Сему фокусування точки зору, головної, центральної ідеї чи мети містять такі метафори як *eje de ese programa* (Arenas, 23.04.2002), *enfoque de la sociedad de la información integral* (Arenas, 23.04.2002).

Вибір того чи іншого асоціативного поля, яке виступає джерелом метафори, пов'язано не лише з суб'єктивною інтенцією автора, але й з його світосприйняттям і виміром системи стереотипних образів та еталонів [Телия 1988, 189]. Національний характер народу відображається у певних стереотипах. Такою національною рисою іспанців є намагання зберегти свої національні корені. Відповідно, асоціативне поле національних цінностей іспанського народу стає джерелом метафор.

Напр.: *En fin, señalaba también en aquella fecha germinal que "como Rey de España y símbolo de la unidad y permanencia del Estado, mi decidida voluntad de acatarla y servirlo"* (S. M. el Rey, 25.10.2001). – Концепт „символ” можна розглядати як складову частину іншої метафори – „символ – це втілення єдності і стабільності держави”, звідки випливає, що „король – це втілення єдності і стабільності держави”.

... *el éxito ha coronado hasta hoy esta aventura apasionante* (S. M. el Rey, 25.10.2001). Корона – як національна цінність іспанського народу; звідси дієслово „коронувати” у переносному значенні.

Зі збереженням національних цінностей, пам'яток та історії пов'язане використання метафор, що базуються на асоціативному полі письма: *una bella página de la reciente historia de Europa* (S. M. el Rey, 25.10.2001). – У переносному значення вживається слово *página*; *españoles podemos exhibir cartas de nobleza prestigiosas en los escritos de Hugo Grotius y de Francisco de Vitoria* (S. M. el Rey, 25.10.2001).

Мовці час від часу користуються образами з „національним колоритом”: ... *hoy el mundo conoce como "la transición española"* (S. M. el Rey, 25.10.2001); ... *frontera con el mundo árabe* (S. M. el Rey, 25.10.2001).

Для позначення подій людського життя у суспільно-політичному дискурсі використовуються назви природних і погодних явищ. Застосування метафор такого типу пояснюється існуванням „первинною” картиною світу, яка відображає можливість мислити категоріями, пов'язаними з явищами природи. Метафори,

основою яких є природні явища, допомагають чіткіше зрозуміти висловлення та роблять його більш живим.

Напр.: ...*sembrado de obstáculos, de luces y sombras, en un proceso en el que...* (S. M. el Rey, 25.10.2001).

В часи швидкого розвитку, іспанців дуже приваблює усе нове, яке є кращим за старе в житті країни та її громадян. Особливо приваблюють людей нові ідеї та концепції, нові форми й методи, нові теорії та нові рушійні сили: ... "*nuevo petróleo que es el conocimiento en este cambio de siglo y de milenio* (Arenas, 23.04.2002). – Окрім переносного використання слова *petróleo*, метафора містить прикметник *nuevo*, який має у собі концепт новизни.

Отже, у іспаномовному суспільно-політичному дискурсі метафора є засобом, що влучно досягає необхідної прагматичної цілі, дякуючи образній та яскравій аналогії. Мовці, поряд з уже відомими метафорами, вживаються одиниці, що базуються на лексемах асоціативних полів природи, економіки та національних цінностей, а також метафори руху, оновлення та часу. Основними асоціативними полями, одиниці яких слугують утворенню метафор, є ономасіологічні поля війни та змін, оскільки вони відображають ідеї змагання і розвитку – ключові поняття у житті суспільства, яке лише три десятиліття тому перейшло на якісно нові соціальні та політичні засади.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку можуть бути дослідження особливостей використання інших образно-експресивних засобів мовленні у іспаномовному суспільно-політичному дискурсі, які, відіграючи прагматичну роль, стали невід'ємною складовою суспільно-політичної термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: «Индрик». – 1999. 2. Баранов А.Н., Казакевич Е.Г. Парламентские дебаты: традиции и новации. – М.: Знания. – 1991. 3. Вовк В.Н. Языковая метафора художественной речи. – К.: Наукова думка. – 1986. 4. Желтухина М.П. Метафора в политическом дискурсе как средство создания комического эффекта // Языковая личность: Системы, нормы, стиль. Тезисы докладов научной конференции. – Волгоград: Перемена. – 1998. – С. 36-37. 5. Жуковець Г.Л. Лінгвориторичні особливості сучасного лейбористського дискурсу Великої Британії // Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – К.: КНУ. – 2001. 6. Ивин А.А. Основы теории аргументации. – М.: Владос. – 1997. 7. Олейниченко О.В. Метафора в системе общественно-политической лексики как средство создания картины мира // V Міжнародна конференція „Мова і культура”. – Т. 3. – К.: 1997. – С. 122-123. 8. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры // Теория метафоры. – М., 1990. 9. Островська О.М. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії оцінки (на матеріалах американської художньої прози) // Автроф... канд. філол. наук: 10.02.04. – Львів: ЛНУ. – 2001. 10. Сорокин А.Л. Приемы и средства создания экспрессии на уровне текста в газетной публицистике // Автроф... канд. філол. наук: 10.02.04. – М., 1992. 11. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. – М.: Наука. – 1988. – С. 173-204. 12. Тимошенко Ю.В. Метафора в структурі художньої свідомості // Автроф... канд. філол. наук: 10.02.06. – К.: НАН Український інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – 2001. 13. Тимченко С.П. Метафоричність у німецьких публіцистичних текстах // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – Вип. 30. – К.: КНУ. – 2000. – С. 12-16. 14. Hoffman R.R. Metaphor in science // The Ambiguity of Metaphor. Metaphor in Language and Thought. – Amsterdam: Philadelphia. – 1985. – P. 310-338.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

http://www.pp.es/asuntos_interes/interv_impopor.asp#rato: 1. Discurso del Presidente del Gobierno José María Aznar, 5.05.2000. 2. Discurso de clausura de Javier Arenas. España avanza una sociedad de la información para todos. 23.04.2002. 3. Mitin del Presidente del Partido Popular y Presidente del Gobierno, don José María Aznar, Córdoba, 3.03.2000. 4. Intervención del Presidente de Gobierno, José María Aznar, en el debate del Estado de la Nación. Congreso de los Diputados, 15.07.2002. <http://www.casareal.es/casareal/home.html>: 5. Palabras S. M. el Rey en el acto de concesión del título de Doctor Honoris Causa por la Universidad de Utrecht, 25.10.2001.

КАТЕГОРІЯ ПЛЮСКВАМПЕРФЕКТА В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

У турецькій мові темпоральні та аспектуальні функції реалізуються переважно синкретично – за посередництвом низки нечленованих формальних засобів. Відтак, доцільним є дослідження функціонально-семантичних полів темпоральності та аспектуальності як єдиного комплексу; спробі опису окремих складових частин темпорально-аспектуального комплексу турецької мови було присвячено декілька наших попередніх розробок [11; 12; 20].

Вітчизняні й закордонні тюркологи фактично ніколи не присвячували скільки-небудь серйозну увагу аналізу функціонально-семантичних полів турецької мови (принаймні, відшукати статті, розвідки, монографії, в яких на високому науковому та методологічному рівні розглядалася б дана проблема, нам не пощастило); дослідження функціонально-комунікативних характеристик тих чи інших граматичних форм турецької мови (на відміну від аспекту структурного) ще й досі не привернуло до себе належної уваги дослідників-тюркологів. У зв'язку з цим можемо констатувати: функціональні дослідження явищ і фактів турецької мови являють собою одну з найактуальніших і найбільш значущих проблем на сучасному етапі розвитку тюркологічної науки. Кінцевою метою таких досліджень є створення функціональних (комунікативних, ситуативних) граматик, які сприятимуть кращому опануванню й використанню турецької мови як повноцінного засобу міжособистісної та міжкультурної комунікації, у чому, зрештою, і полягає ключова функція будь-якої мови.

Пропоновану статтю присвячено дослідженню категорії плюсквамперфекта та її місця в концептуальній картині світу турецької мови. Двома основними завданнями, які розв'язуються в статті, є: а) з'ясувати специфіку концептуального наповнення турецького плюсквамперфекта (у зв'язку з цим виділяється й аналізується сукупність концептів, які реалізуються за посередництвом плюсквамперфекта); б) визначити особливості функціонування турецького плюсквамперфекта в процесі комунікації.

Як ми зазначали вище, функціонально-комунікативним особливостям плюсквамперфекта, так само як й інших складових темпорально-аспектуального комплексу турецької мови, не присвячували спеціальної уваги ані вітчизняні, ані закордонні тюркологи. Разом з тим, у працях деяких науковців плюсквамперфект частково піддавався дослідженню на ґрунті інших методологічних положень. Так, А.М.Кононов у своїй граматиці турецької мови [5] описав структурні особливості плюсквамперфекта; так само на структурному аспекті плюсквамперфекта зосереджував свої пошуки Дж.Л.Льюїс [19]; С.М.Іванов досліджував темпоральний комплекс турецької мови, зокрема й плюсквамперфект, насамперед на основі положень діалектичного матеріалізму [4]. Були також й інші окремі праці, в яких тією чи іншою мірою дослідники зупинялися на проблемі плюсквамперфекта в турецькій мові в структурному аспекті, але, знову ж таки, фактично повністю нехтували функціонально-комунікативними характеристиками названої категорії. Тому пропоноване дослідження являє собою чи не першу спробу виявлення

функціональних особливостей, специфіки комунікативної реалізації плюсквамперфектних форм турецької мови на ґрунті сучасних методів лінгвістичного дослідження.

Вихідною тезою дослідження є положення про функціонально-семантичні поля. Нагадаймо, що під функціонально-семантичним полем мається на увазі система різнорівневих засобів даної мови, які взаємодіють на ґрунті спільності їхніх функцій, що базуються на певній семантичній категорії [9:567].

Дослідження функціонально-семантичних полів спирається на двоспрямований функціональний метод, основні принципи якого були сформульовані О.В.Бондарком [2:6-20]. Ключовим положенням дослідження є принцип функціональної асиметрії мови (за С.О.Карцевським, “принцип асиметричного дуалізму мовного знака”), а в основі дослідження лежить ідея про відмінності в способах концептуалізації явищ навколишнього світу представниками різних етносів (у зв’язку з чим виводиться поняття концептуальної картини світу [6; 13]), про істотну роль культурного компонента в будь-якому висловлюванні, продукованому представниками різних народів [3; 7]. Таким чином, пропонуване дослідження інтегрує в межах функціонального методу лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний та етнопсихолінгвістичний підходи [20]. Важливим для функціонального дослідження є й так званий “чинник людини в мові”, на якому ґрунтується антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ [14; 8].

З теоретичних положень використаного в дослідженні функціонального методу слід згадати також про поняття концепту, яке є здобутком насамперед когнітивної лінгвістики. Мова відображає навколишню дійсність опосередковано, великою мірою через сприйняття й уявлення мовців про об’єкти (події) екстралінгвістичного світу, які є предметом висловлювання. Мовець сприймає події, явища, об’єкти реальності насамперед через свої власні розуміння й уявлення, сформовані на основі когнітивної бази того етносу, до якого він належить. Таким чином, концепти – це уявлення й поняття про об’єкти, явища, події екстралінгвістичної дійсності, властиві представникам даного етносу; концепти формують концептуальну картину світу, закріплену в когнітивній базі етносу, а, відтак, і в індивідуальному когнітивному просторі кожного представника даного етносу.

Одним з ключових теоретичних положень роботи, присвяченої перфектним формам, зокрема й плюсквамперфектові, є також поняття точки відліку, яке вперше було введено до наукового обігу Г.Рейнбахом і спочатку використовувалося лише для опису семантики перфектних форм, а пізніше, отримавши прагматично конкретну інтерпретацію через устанавлення зв’язку з фігурою спостерігача, було застосовано для ширших семантичних описів, насамперед у праці Ю.Д.Апресяна, присвяченій дейксисові [1], а також у дослідженнях Є.В.Падучевої [10] та інших науковців.

У сучасній турецькій мові ми виділяємо перфектний розряд (групу перфектних форм), до якої належать абсентив-перфект, перфектний дієприкметник, плюсквамперфект I, абсентивний плюсквамперфект тощо. У турецькій мові також наявні форми з футур-перфектною семантикою, які являють собою аналітичні засоби реалізації категорії перфектності. Форми, які належать до перфектного розряду, відносять стан до минулого, теперішнього або майбутнього, а дію, яка відбулася раніше, відповідно до передминулого, минулого або передмайбутнього.

У турецькій мові представлені три плюсквамперфектні форми, які загалом

постають: а) з погляду темпорального наповнення – як засіб локалізації дії в передминулому й, найчастіше, локалізації результату у вигляді стану – в минулому відтинку часу; б) з погляду аспектуальних характеристик – як перфектні форми й, рідше, як неперфектні, які можуть мати загальнофактичне (зокрема одноразове, тривале й сумарне) значення; в) з погляду модального наповнення – як функціональні утворення, часто співвіднесені з простими минулими часовими формами, які використовуються залежно від того, як мовець інтерпретує позначувану дію (ситуацію, подію тощо).

Плюсквамперфектні форми різняться як з функціонально-семантичного, так і зі стилістичного поглядів, а також з погляду частотності використання. Дві із зазначених форм постають як функціонально співвіднесені – йдеться про: 1) плюсквамперфект I, який структурно являє собою претерит з доданим до нього афіксом предикативності претерита (-*di* + -*di*) і з семантичного погляду є претеритом, перенесеним у площину минулого відносно певної точки відліку; 2) плюсквамперфект II, який структурно являє собою абсентив-перфект з афіксом предикативності претерита (-*miş* + -*di*) і з семантичного погляду є абсентив-перфектом, перенесеним у площину минулого відносно певної точки відліку. За частотністю використання в сучасній мові переважає плюсквамперфект II, у межах семантики якого містяться декілька співвіднесених концептів.

Плюсквамперфект II постає насамперед як категорія дискурсу, оскільки його використання пов'язане переважно з наявністю вказівки в межах дискурсу на іншу дію, яка відбулася в минулому й співвідноситься з дією, позначеною плюсквамперфектом, з погляду результативності або наступності (ідеться про таксисні відношення й темпоральний дейксис). Таку вказівку ми називаємо “точкою відліку”. Таким чином, плюсквамперфектові властива реалізація передовсім двох концептуальних видових функцій: 1) перфектність, тобто результат певної минулої дії, наявний на момент здійснення іншої минулої дії: *Güzel bir bungalowda yerleştik, her yanı çiçeklerle donatılmıştı* [17:6] – *Ми розмістилися в красивому будиночку. Він з усіх боків був прикрашений квітами*; 2) передування, тобто позначення минулої дії, яка передувала іншій минулій дії, але не є пов'язана з нею результатом: *Babamın arkadaşları da bana para vermişti. Dağıtımına para yatırdım. Sonra kazanıp götürdüm almadı. Sendeki kalsın dedi...* [18:30] – *Пряатель мого батька також (якось) дав був мені грошей. Я їх вклав у газети (= у справу розповсюдження газет). Потім заробив і приніс, але він не взяв. “Хай залишаться в тебе”, – сказав він.*

Для реалізації другого з названих концептів – минулої дії, що передує іншій минулій дії, але не є пов'язана з нею результатом – інколи використовується й плюсквамперфект I: у цьому разі дві зазначені форми постають як фактичні дублети й відрізняються насамперед з погляду частотності використання: плюсквамперфект II є вживанішою формою.

Використання плюсквамперфекта обумовлене декількома чинниками, передовсім лексичною семантикою дієслова й суб'єктивною інтерпретацією мовцем повідомлюваної ситуації. У турецькій мові існує певна кількість дієслів, які позначають стан об'єкта й обов'язковим є їхнє використання в абсентив-перфекті. У використанні плюсквамперфекта II діапазон дієслів на позначення стану значно розширюється порівняно з тими, які вживаються в абсентив-перфекті [12]. Нагадаймо, що у формі абсентив-перфекта використовуються лише ті дієслова, які позначають

стан об'єкта, що виник унаслідок минулої дії й існує в момент комунікації – це переважно вторинні стани утворення (пасив або, рідше, рефлексив), усі ж інші дієслова, зокрема й такі, що мають подвійну семантику – як активної дії, так і стану, наприклад: *şaşmak* – здивуватися й бути здивованим, *korkmak* – злякатися й бути наляканим зазвичай набувають форми претерита, хоча використання їх у формі абсентив-перфекта не є неможливим, хоча й не є частотним. Порівняймо: 1) *şaştım* – я здивувався (колись у минулому) – дія не пов'язана з моментом комунікації і я здивувався (нещодавно, щойно й, можливо, є здивований зараз) – дія пов'язана з моментом комунікації, однак її результат не є релевантний для мовця; 2) *şaştımışım* – я (є) здивований (зараз) – мовець зосереджує увагу слухача на результаті певної минулої дії (при розрізненні цих двох форм ідеться про їхнє модальне наповнення).

Дієслова, які належать до зазначеного лексико-семантичного поля (можуть позначати як активну дію, так і стан), при перенесенні дії в площину минулого й співвіднесенні її з точкою відліку, в якості якої постає інша минула дія, фактично завжди набувають форми плюсквамперфекта II, порівняймо: *şaştım* – я здивувався – при співвіднесенні дії з моментом комунікації; *şaştımışım* – я здивувався/ був здивований (у певний момент у минулому) – при співвіднесенні дії та її результату з точкою відліку. Наголосимо ще раз: плюсквамперфект II найчастіше постає як категорія дискурсу й зазвичай не використовується без наявності певного контекстуального оточення (однієї або декількох минулих дій), які вказують на точку відліку: *Karne zamanı birkaç gün gelmedi. Meraklanmışım. Sınavlar sırasında olduğu için, belki de sınava hazırlanıyor demiştim. İyi düşünmüşüm. Geldi pırl pırl sesiyle [18:31]* – Коли виставляли оцінки за чверть, він декілька днів не приходив. Я почав хвилюватися/ розхвилювався/ був схвилюваний. Я подумав: “Можливо, через те, що зараз іспити, може готується до них”. Виявляється, я подумав правильно. Він прийшов – із своїм дзвінком голосом. У наведеному прикладі дієслово *gelmedi* постає як точка відліку, на момент існування якої наявний стан-результат іншої минулої дії: *meraklanmışım* – я був схвилюваний. Найцікавішим є те, що наступне дієслово *demişim* – я подумав (буквально: сказав) також набуло форми плюсквамперфекта II, хоча дія, позначена ним, хронологічно сталася пізніше, ніж дія, що є точкою відліку. Але в цьому немає нічого дивного: дія, позначена дієсловом *demişim*, з одного боку, співвідноситься з позначеною дієсловом *meraklanmışım*, а з іншого боку, є минулою відносно наступних дій, позначених дієсловами *düşünmüşüm* – виявляється, я (правильно) думав і *geldi* – він прийшов, які в свою чергу є точкою відліку для дієслова *demişim*. Таким чином, ми маємо справу зі своєрідним ланцюговим темпоральним узгодженням, коли дія, позначена дієсловом в плюсквамперфекті II, може мати своєю точкою відліку: а) дію, позначену дієсловом у котрійсь з минулих часових форм у попередньому контексті: *Ben sana bu parayı versem? ... Şey... Öksürük ilacını al diye... – Anladım ama, siz benim neyimsiniz? Karşılığında benden ne isteyeceksiniz? dedi. Kötüyü yormuş olmasından korkmuştum [18:31]* – А якщо я дам тобі ці гроші? Ну... щоб ти зміг купити ліки проти кашлю. – “Я зрозумів, але хто ви мені такий? Що ви захочете взамін?” – спитав він. Я злякався/ був наляканий, що він неправильно зрозумів мої слова; б) дію, позначену дієсловом у котрійсь з минулих часових форм у подальшому контексті: *Gülcan'ın kaynapası olacak kadın, Ayşe hanımın sorusuyla şaşırmişti ama, tez toplardı kendisini... [16:10]* – Жінка, яка мала стати свекрухою Гюльджан, здивувалася (була здивована) через запитання пані Айше, але швидко опанувала себе.

Або ж, як це спостерігалось в трохи вище наведеному прикладі, при ланцюговому узгодженні дія, позначена плюсквамперфектом, може мати своєю точкою відліку одразу дві дії, позначені минулими часовими формами як у попередньому, так і в подальшому контексті. При цьому ланцюгове темпоральне узгодження побудоване за доволі гнучким принципом: точка відліку визначається суб'єктивною інтерпретацією мовця, тому дуже часто саме мовець з його суб'єктивним підходом до повідомлюваної ситуації визначає, яка з дій чи ситуацій передує, а яка є точкою відліку.

Іноколи дієслова на позначення стану як результату минулої дії й самі можуть поставати в якості точки відліку, набуваючи при цьому форми котрогось з простих минулих часів (найчастіше претерита): *Sonraları borcu iki liraya indi, bir liraya, daha sonra da elli kuruşa. En son gün gelir, iki gazetemi verirse borcunu ödemiş oluyordu ki, gelmedi. Şaşıtm. Neden gelmemişti? Elli kuruşumun üstüne yatabileceği aklımın kıyısından bile geçmiyordu...* [18:32] – *Згодом його борг знизився до двох, потім до однієї ліри, потім до п'ятдесяти курушів. Приходить останній день, і якби він віддав мені дві мої газети, то повністю розплатився б із своїм боргом, але не прийшов. Я здивувався. Чому він не прийшов?. Порівняймо й такий приклад: ...gelmedi. Şaşıştım. Neden gelmedi? – ...він не прийшов. Я здивувався (був здивований). Чому він не прийшов? У наведеному прикладі дія, позначена дієсловом *gelmedi*, постає як точка відліку відносно дії, номінованої дієсловом *şaşıştım*, яка постає як стан-результат. Другий з наведених випадків узгодження минулих часових форм є частотнішим для сучасної турецької мови.*

Нарешті, існує варіант, коли мовець сприймає минулі дії як послідовні: не такі, що перебувають у відношеннях передування або наступності (у дейксисних відношеннях, коли одна минула дія вказує на іншу), а такі, які слідують безпосередньо одна за одною. У такому разі темпоральне узгодження відбувається на основі однотипних минулих часових форм (претерит, абсентив-перфект, набагато рідше плюсквамперфект). Як і в попередньому випадку, таке узгодження обумовлене лексичною семантикою дієслова – при позначенні низки послідовних дій ідеться передовсім про дієслова з семантикою активної дії.

Окрім описаних вище, плюсквамперфект має ще одну функцію: номінація простої давноминулої дії без її фактичного зв'язку з точкою відліку. Реалізація такої концептуальної функції може відбуватися дwoяко: 1) позначення давноминулої дії, не пов'язаної ані з точкою відліку, ані з моментом комунікації; 2) позначення минулої дії, пов'язаної з моментом комунікації. У другому випадку може йтися: а) про плюсквамперфект II як маркер ввічливості; б) плюсквамперфект II як інклюзивний або ексклюзивний перфект.

1) У першій з перелічених функцій плюсквамперфект II позначає дію, яка з погляду мовця відбулася давно; якщо порівнювати з українською мовою, то приблизним еквівалентом такого використання слугує так званий “давноминулий час” – минулий час у супроводі допоміжного дієслова *був, була, було, були*: *я ходив був, ми бачили були* тощо, або спеціальних лексичних маркерів: *якось, колись* тощо. Наприклад: *Babam bana beş lira vermişti. Çok seviniştim* – *Батько колись дав був мені п'ять лір. Я дуже зрадів.* У таких ситуаціях плюсквамперфект II являє собою специфічний семантичний компонент, за допомогою якого мовець підкреслює віддаленість моменту дії від моменту комунікації.

2 а) Плюсквамперфект II як маркер ввічливості використовується в тому разі, коли мовець хоче нагадати співрозмовникові про певну подію (ситуацію), тому в даному концепті, який реалізовується за посередництвом описуваної видно-часової форми, що слугує засобом локалізації дії в передминулому відтинку часу, ніби імплікується такий зміст: “дія відбулася давно й тому співрозмовник дійсно міг про неї забути”. У цьому випадку часто вдаються до спеціального лексичного маркера, яким є слово *hani* – *пам’ятаєш?* Приклади: *Hocam, hani sana bir kazan vermiştim, ne oldu* – *Ходжа, пам’ятаєш я тобі якось казана позичав, що з ним сталося?* (> “це відбулося дуже давно, ти можеш і не пам’ятати, тому я тобі нагадую”), *Sağdan gitmemiz gerekiyordu, söylememiş miydin?* – *Нам потрібно було повернути направо, хіба я не казав?*

2 б) Плюсквамперфект II (у заперечній формі) може позначати дію, яка не відбувалася ніколи й не відбулася до моменту комунікації включно (інклюзивний перфект) або відбулася безпосередньо перед моментом мовлення (ексклюзивний перфект): *Hiç bir zaman Paris’e gitmemiştim* – *Я ніколи в житті не їздив до Парижа* (або *Я раніше ніколи не їздив до Парижа* – при ексклюзивному перфекті). Даний випадок постає як корелятивний насамперед претеритові – *Hiçbir zaman Paris’e gitmedim* – однак за допомогою використання плюсквамперфекта мовець демонструє, що позначувана дія охоплює якомога ширший період часу (“ніколи в житті”), й одночасно плюсквамперфект надає мовленню конотативного забарвлення, у той час як претерит є нейтральнішою формою.

Додамо до всього сказаного, що плюсквамперфект I як форма, що також може мати перфектну семантику, використовується набагато рідше, і таке використання може вважатися okazionalnim: так само, як і плюсквамперфект II, плюсквамперфект I позначає минулу дію, яка сталася раніше точки відліку й зв’язок її з цією точкою не є релевантний; він може імплікуватися лише в певних випадках і тоді семантика розглядуваної форми постає як акціонально-перфектна. Разом з цим, узус сучасної турецької мови найчастіше й у цих використаннях віддає перевагу плюсквамперфектові II.

Плюсквамперфект I може також позначати просту давно минулу з погляду мовця дію, яка безпосередньо не пов’язується з моментом комунікації або точкою відліку (загальнофактична дія) – у цьому разі плюсквамперфекти I і II також постають як фактичні дублети, наприклад: *Nasıl oldu da buraya geldin? Daha dün seni Ankara’da gördüyüm* – *Як це ти сюди потрапив? Я ж іще вчора бачив тебе в Анкарі.* Слід також відзначити, що частотне використання плюсквамперфекта I властиве причорноморському діалекту (поширене на тій території вздовж Чорноморського узбережжя, на якій мешкають лази).

Висновок. У складі аспектуально-темпорального комплексу турецької мови наявні три плюсквамперфектні форми. Дві з них – плюсквамперфект I і плюсквамперфект II – є частково співвіднесені одна з одною з погляду свого функціонування в процесі комунікації. Плюсквамперфект II, який для сучасної турецької літературної мови є частотнішою формою, реалізує три ключових концепти: 1) минулу дію, пов’язану з точкою відліку результатом у вигляді стану (статальний перфект); 2) минулу загальнофактичну або акціонально-перфектну дію, явно не пов’язану результатом з точкою відліку (загалом акціональний перфект, на відміну від статального, для турецької мови не є релевантною категорією); 3) давно минулу з

погляду мовця дію – при цьому точки відліку в дискурсі немає і минула дія опосередковано пов'язується з моментом комунікації. Під час реалізації останнього з названих концептів плюсквамперфект постає як форма, корелятивна претеритові, й диференціюється лише на модальному рівні. Реалізуючи останній з перелічених концептів, плюсквамперфект II може поставати як: а) маркер ввічливості; б) інклюзивний перфект; в) ексклюзивний перфект.

Плюсквамперфект I, використання якого обумовлене насамперед територіально, постає як форма, корелятивна претеритові в реалізації концепту, описаного в пункті 2 висновків, а саме минулої дії із загальнофактичною або акціонально-перфектною семантикою, явно не пов'язаної результатом з точкою відліку.

У турецькій мові існує ще й абсентивний плюсквамперфект, а також низка аналітичних (перифрастичних) форм, які в певному контексті також можуть мати плюсквамперфектну семантику. Вивчення й аналіз цих форм, що також входять до темпорально-аспектуального комплексу, проводитиметься в подальших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира // Семиотика и информатика. – Вып.28. – М., 1986. – С.5-33.
2. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – М., 1984.
3. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М., 2001.
4. Иванов С.Н. Курс турецкой грамматики. Ч. 2. Грамматические категории глагола. – Л., 1977.
5. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. – М.; Л., 1956.
6. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М., 2003.
7. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. – М., 2002.
8. Кубрякова Е.С., Шахнарович А.М., Сахарный Л.В. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М., 1991.
9. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
10. Падучева Е.В. Семантические исследования. – М., 1996.
11. Сорокин С.В. Турецкий презент у функциональному аспекті // Проблеми семантики слова, речення, тексту. – 2003. – № 9. – 336-343.
12. Сорокин С.В. Концепт перфектності в семантичній структурі абсентив-перфекта // Мови і культура народів Причорномор'я. – 2003. – Вип. 12. – С. 102-109.
13. Урысон Е.В. Проблемы исследования языковой картины мира. – М., 2003.
14. Штелиг Д.А. Грамматическая семантика английского языка: Фактор человека в языке. – М., 1996.
15. Altan A. Kılıç Yarası Gibi. – İstanbul, 2001.
16. Bolat Ü. Cinnet. – İstanbul, 1998.
17. Hengirmen M. Türkçe Öğreniyorum. Cilt 4. – Ankara, 1993.
18. Kemal O. Elli Kuruş // Сорокин С.В. Практикум з турецької мови (навчальний посібник для студентів другого курсу спеціальних факультетів). – К., 2003. – С. 29-33.
19. Lewis G.L. Turkish Grammar. – Oxford, 1975.
20. Sorokin S.V. Türkçe'de İşlevsel Dilbilgisi Araştırmaları // Ыльдыз. – 2003. – № 3. – С. 95-102.

Досліджується категорія плюсквамперфекта як складова темпорально-аспектуального комплексу турецької мови. Аналізується роль плюсквамперфекта у відображенні відповідних фрагментів концептуальної картини світу турецької мови, вивчається сукупність концептів, які реалізуються в мовленні за посередництвом плюсквамперфектних форм. Присвячується увага також й іншим мовним засобам, які в певних комунікативних ситуаціях постають як корелятивні плюсквамперфектові. Стаття є частиною інтегрального дослідження темпорально-аспектуального комплексу турецької мови; дослідження виконано на ґрунті функціонального методу.

There has been investigated the Past Perfect Tense as a part of the temporal and aspectual complex of the Turkish language. There has been analyzed the role of the Past Perfect Tense in the representation of proper fragments of the conceptual picture of the world in Turkish. There have been studied the concepts, realized by means of the Past Perfect Tense in the process of communication. The attention also has been focused on the other language means, correlated with the Past Perfect Tense in some communicative situations. The article is a part of the integrated research of the temporal and aspectual complex of the Turkish language, made on the basis of the functional method.

З М І С Т

<i>Андрусь Л.А.</i> Основні напрями дослідження питальних речень в сучасному мовознавстві	3
<i>Артемова Л.В.</i> Емотивність як провідна риса сучасного публіцистичного аналітичного тексту (на матеріалі іспанської мови)	9
<i>Adolfo Benjamín</i> Alrededor de la alucinación negativa	13
<i>Баграціон-Мухранська К.В.</i> поєднання християнської та древньої кельтської символіки у баладі “Тем Лін”. Тлумачення соціо-культурних підвалин творчості шотланських бардів та сучасне сприйняття картини світу через символіку шотландських балад	17
<i>Бікова Н.М.</i> Характер шлюбів та їх вплив на мовну ситуацію на території села старі трояни одеської області	23
<i>Боровських О.І.</i> Проблема класифікації тропів в теоретичному та практичному плані	29
<i>Булаховська Ю.Л.</i> До проблеми різмовної лексики у практичному вжитку	34
<i>Булаховська Ю.Л.</i> Про зовнішню “безбарвність” поезії Віслави Шимборської	35
<i>Віленська Г.О.</i> Лексичні особливості італійського офіційно-ділового тексту	37
<i>Вишневська В.М.</i> Позасюжетні написи кінофільму	42
<i>Гаценко І.О.</i> Особливості структури оноματοпоетичних слів англійської мови	47
<i>Гетьман З.О.</i> Діатопічна варіативність <i>el castellano</i> на території Іспанії	56
<i>Гріпцов В.І.</i> Прагматична пресупозиція як поєднання лінгвістичних та позалінгвістичних факторів у мовленнєвому акті	58
<i>Дмитренко О.П.</i> До питання перифрази як бази утворення ФО з компонентом на позначення економічних понять	63
<i>Захаренко О.М.</i> Роман Т.Манна “Йосиф та його брати”: культурно-релігійна концепція	68
<i>Ємельянова О.В.</i> Статус адресата в текстовій триаді	73
<i>Калустова О.М.</i> Перекладознавча класифікація морфологічних категорій	79
<i>Кальченко Г.А.</i> Соціокультурний аспект сучасного іспаномовного політичного дискурсу	86
<i>Кирюшко Н.В.</i> Біля витоків роману-загадки	91
<i>Коваленко Н.М.</i> До питання лінгвістичної теорії жанру	95
<i>Коваль Н.М.</i> Метафора як один із образно-експресивних засобів мови у іспаномовному суспільно-політичному дискурсі	103
<i>Сорокін С.В.</i> Категорія плюсквамперфекта в турецькій мові	108